

SZAKDOLGOZAT

KOMLÓSI BARBARA
Óvodapedagógus szak

Kaposvár
2023

Magyar Agrár-és Élettudományi Egyetem
Kaposvári Campus
Óvodapedagógus szak

A válás hatása a 12 éven aluli gyermekekre

Belső konzulens: Dr. Fináncz Judit

Egyetemi docens

Készítette: Komlósi Barbara

H3V9FM

Nappali tagozat

Intézet: Neveléstudományi Intézet

Gyermeknevelési Tanszék

Kaposvár

2023

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	1
1. A család.....	2
1.1. A család funkciói.....	2
1.2. A család típusai.....	3
1.2.1. Egyszülős családok.....	4
1.2.2. Mozaikcsaládok.....	5
2. A házasság.....	7
3. Válás.....	8
3.1. A válás jogi folyamata.....	9
3.1.1. A válás típusai.....	10
3.1.2. A láthatás szabályozása.....	11
3.2. Láthatás a gyakorlatban.....	11
3.3. Válassi statisztikák Magyarországon.....	13
3.4. A válások háttere.....	14
3.5. Válás különböző aspektusokból.....	15
3.5.1. Válás szülői perspektívából.....	15
3.5.2. A válás gyermeki szemszögből.....	17
4. A válás és a gyermek.....	18
4.1. Válás előtti időszak, veszekedések, feszült családi légkör.....	18
4.2. A válás tényének közlése a gyermekkel.....	19
4.3. A válás hatása a gyermekekre.....	19
4.4. Gyermekjogok.....	21
4.5. Nevelés a válás után.....	21
4.6. A válás feldolgozásának támogatása.....	22
4.7. A válás pozitív hatása.....	24
5. Vizsgálat a válás hatásairól 12 éven aluli gyermekekre vonatkozóan.....	25
5.1. A vizsgálat módszertanának ismertetése, kutatási kérdések.....	25
5.2. A kérdőíves vizsgálat eredményei.....	26
5.2.1. A válás körülményei.....	26
5.2.2. A válás hatása a gyermekekre.....	29
5.2.3. A szülők és a pedagógusok közötti együttműködés a válás időszakában.....	33
5.2.4. A gyermekfelügyelet és a láthatás alakulása a válást követően.....	34

5.2.5. Családi kapcsolatok a válást követően.....	36
5.2.6. Egyéni vélemények a válással kapcsolatban.....	39
5.2.7. A kérdőíves vizsgálat következtetései	40
5.3. Az interjúk eredményei	41
5.3.1. A válások gyakorisága, háttere	42
5.3.2. A gyermek reakciói, viselkedésváltozásai a válást megelőzően, következtében, utána	42
5.3.3. Gyermeknevelés a válást követően.....	44
5.3.4. A válás feldolgozása az óvodapedagógusok részéről. Együttműködés a szülőkkel	46
5.3.5. A válás előnyei és hátrányai.....	47
5.3.6. Az interjú vizsgálat következtetései	48
5.4. Kutatási kérdéseim megválaszolása	48
6. Összegzés	51
7. Irodalomjegyzék.....	53
8. Mellékletek.....	55
1. számú melléklet: Szülői kérdőív.....	55
2. számú melléklet: A válás időszakában tapasztalt tünetek	63
3. számú melléklet: Kérdések az óvodapedagógusokkal készített interjúhoz	64
4. számú melléklet: Interjúválaszok	67
4.1. számú melléklet: Óvodapedagógussal készített interjú I.	67
4.2. számú melléklet: Óvodapedagógussal készített interjú II.....	72
4.3. számú melléklet: Óvodapedagógussal készített interjú III.	79
4.4. számú melléklet: Óvodapedagógussal készített interjú IV.	85
5. számú melléklet: Hallgatói és konzulensi nyilatkozat.....	90
6. számú melléklet: A szakdolgozat tartalmi kivonata	91

Bevezetés

A szakdolgozati témák közül mindenképp olyat szerettem volna választani magamnak, amelyben pszichológiai tartalmak is megjelennek, mivel régóta foglalkoztat ez a tudományág. Még kisgyermekkoromban az én szüleim is elváltak, így sokat nem érzékeltem a családban történő változásról, de emiatt részben én is érintett vagyok e témakörben. Így a kettőt összekapcsolva a válás témaköre mellett döntöttem. Úgy gondolom, hogy a 21. századi, felgyorsult életünkben ez a jelenség sajnos egyre gyakoribb, sok gyermek nő fel elvált szülők gyermekeként. A mai, modern korban pedig kijelenthető többek között a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján az is, hogy a 2000-es évek közepére jócskán megnőtt a válási arányszám. Ugyan az utóbbi hat évben csökkenő tendenciát mutat a válások száma, de folyamatosan magas szinten van (KSH 2022). Tehát a téma még ma is rendkívül aktuális.

A megszokott kétszülős családok mellett egyre nagyobb szerepet kapnak az egyszülős-, és a mozaikcsaládok is a válások következtében. Hiszen ha ezekről a családtípusokról beszélünk, akkor ezek csak úgy jöhetnek létre, ha az apa és az anya már nem közösen folytatják tovább az életüket. Emiatt a két téma között párhuzamot is lehet vonni, így mint megelőző és kiváltó okról, a válásról is szerettem volna gyarapítani a már meglévő tudásom.

A kutatásaimmal azt szeretném vizsgálni, hogy a 12 éven aluli gyermekek fejlődésében, személyiségüknek az alakulásában milyen szintű befolyásoló tényezőként voltak/vannak jelen a családjukban fellépő változások a válás időszakában. Azért ezt a korosztályt választottam, mert leendő óvodapedagógusként a kamaszkort megelőző időszakot szerettem volna vizsgálni. Szakdolgozatom írása közben a következő kérdések merültek fel bennem a témával kapcsolatban: milyen okok állnak a válások hátterében? Nagyobb eséllyel válnak-e azok a felnőttek, akiknek szülei is elváltak? Milyen viselkedésbeli változások mutatkoznak meg az elvált szülők gyermekein? A családok mennyire közlékenyek a válást illetően a pedagógusokkal? Az óvodapedagógus milyen módszerekkel tudja támogatni az elvált szülők gyermekét? Milyen eltérések mutatkoznak az elvált szülők nevelési elveiben és módszereiben? Hogyan ítélik meg a közös felügyeleti jogot az óvodapedagógusok? Hogyan alakul a válást követően a gyermekfelügyelet és a láthatás? Hogyan viszonyulnak a gyermekek a szüleik új párjaihoz, azok gyermekeihez? Van-e a válásnak pozitív hatása a gyermekekre nézve? Ha igen, akkor mik ezek?

A témakör feltárásához a szülők körében kérdőíves vizsgálatot folytattam, továbbá négy óvodapedagógussal interjút készítettem.

1. A család

Anthony Giddens (2008, 172) szerint a család, olyan emberek csoportjából tevődik össze „aki-
ket közvetlen rokonsági kapcsolat fűz össze, és felnőtt tagjai vállalják a gyermekek gondozá-
sát.”. Ezzel szemben Andorka Rudolf (2006, 394) családnak nevezi „az olyan együtt élő kis-
csoportot, amelynek tagjait vagy házassági kapcsolat, vagy leszármazás, más szóval vérségi
(kivételes esetben örökbefogadási) kapcsolat köti össze”.

A család a legősibb közösség, amely az összes fellelhető kultúrában megjelent. Az életünk
első pillanatától fogva jelen van (Bagdy 1986). A gyermekek és a szülők közötti kapcsolat min-
tát ad a gyermekeknek arra, hogy a további emberi kapcsolatokat hogyan alakítsák ki. Emellett
a gyermekek számára példa arra, hogy hogyan viszonyuljanak egymáshoz, illetve a nekik ki-
alakított határokhoz, szabályokhoz (Bagdy 1986). A család a gyermek számára biztonságot
nyújt. A későbbiek során segíteni fog a gyermekeknek az életben a negatív hatásokkal való
megküzdésben (Bátki és M. Ribiczey 2021). A családban a gyermek a legsérülékenyebb egyén,
mivel ő a legkevésbé nyitott és befogadó a hatásokra (Bagdy 1986).

Bognár Gábor és Telkes József (1986, 294-295) kapcsolati rendszerekről alkotott vélemé-
nye: „A család személyközi kapcsolati rendszere adja azt a környezetet, ahol az ember első és
meghatározó jelentőségű benyomásait kapja a világból, azt a műhelyt, amely kialakítja a sze-
mélyiség legfontosabb szerkezeti sajátosságait, átadja azokat a készségeket és viselkedési min-
tákat, amelyekkel az ember a társadalom tágabb közegében eligazodni és mozogni tud.”

A családot ketten vezetik. Általában az apa és az anya. Szerepük a családban eltérő, abból
a szempontból, hogy az apa képviseli a családot a társadalom felé, vagyis ő a fenntartó. Ezt
nevezük instrumentális vezetőnek. Ezzel szemben az anya az érzelmi vonalat képviseli (exp-
resszív-erotív). Ő felel a családi harmónia kialakulásáért és fennmaradásáért. Ez a hagyomá-
nyos kettős vezetés. Napjainkban ez azonban gyakran felborulni látszik, főként a szerepek kép-
lékenyebbé válásának következtében (Bagdy 1986).

1.1. A család funkciói

A család funkciói között található biológiai, másnéven reprodukció. Gazdasági funkció, mely a
családon belül van jelen, mint gyermeknevelés és kívül is, mint a munkaerőpiacon való részvé-
tel. Az érzelmi szükségleteket kielégítő funkció az emberi alapvető érzelmek szükségletéről
való gondoskodást jelenti. A támogató, az énkép és az identitás fejlődését elősegítő funkció
során a személyiségfejlődés kiemelt kulcsszereplője a család. A társadalmi státus fenntartása
funkcióban a család társadalmi helyzetének megőrzése kap kiemelt szerepet. A betegek ellátása
és az idősekről való gondoskodás funkció, ahol az idősebbek mentális és fizikai jóllétének ki-
elégítése történik a család oldaláról. A családtagok életének irányítása és ellenőrzése funkció

magába foglalja a megfelelő viselkedésformák helyes átvételét. A kulturális hatások (például minőségi szabadidő) irányítása funkció során az anyagi lehetőségek, illetve a munka-család-magánélet hármasa miatt problémák léphetnek fel (Burnett-Klein 2009 idézi: Bátki és M. Ribiczey 2021).

A családnak kiemelten fontos funkciója a szocializáció, mely egy olyan folyamat, amely során az egyén megtanul beilleszkedni a társadalomba, valamint önismeretet tanul, illetve a környezetét is megismeri. Az együttélés szabályaihoz képes lesz alkalmazkodni, ezáltal pedig szert tesz különféle viselkedésminták elsajátítására is. A fejlődés során a szülőktől és más, a gyermek életében jelen lévő személyektől látott viselkedésminták is közrejátszanak. A folyamat kapcsán az egyének humanizálódnak, megtanulják az érzelmek legkülönbözőbb kifejezési formáit. Tehát arra látnak példát, hogy miként kell emberi módon viselkedni, ezáltal létezni (Bagdy 1986).

A szocializáció során kialakulnak családdal kapcsolatos ideálok. Ez azt jelenti, hogy a gyermekben különválnak a női és a férfi minta. Tudja, hogy a norma szerint melyik nemnek, hogyan kell viselkednie, vagyis, hogy mit vár el tőle a társadalom (Bagdy 1986).

A család a szocializáció elsődleges pillére. A társas kapcsolatok főszereplője általában az anya. A gyermek növekedésével ez a tér bővülni fog, előtérbe helyeződnek a kortárs csoportokkal kialakított kapcsolatok. A gyermek összehasonlítja magát a környezetében élő személyekkel (Bagdy 1986).

1.2. A család típusai

A család szerkezete szerint többféle családtípust különböztetünk meg. Ez alapján a főbb családtípusok:

- A nukleáris modell (családmag) az apa-anya-gyermek trióból álló egység. Manapság ez a leggyakoribb családforma (Cziglán 2018). Ugyanakkor egyre növekszik a mozaik-, és egyszülős családok aránya. Az, hogy egy családban két szülő is jelen van, elvesztette az érvényét (Bagdy 2014).
- Mozaikcsalád, amikor az újrահázasodott felek (vagy egy háztartásban élők) nevelik az előző párkapcsolatból jövő és a közös gyermekeiket (Bagdy 2014). Giddens (2008, 190) így fogalmazta meg: „Helyreállított” vagy mostohacsalád: ha legalább az egyik félnek az előző párkapcsolatából van gyermeke, melyet az új házasságába magával is visz.”
- Kiterjesztett család az, amikor a házastársakon és gyermekeiken kívül más, közelebbi rokonok is egy háztartásban élnek vagy legalább szoros, közeli viszonyban állnak egymással, például unokatestvérek, nagyszülők (Giddens 2008).

- Egyszülős család: egyedül neveli a szülő a gyermekét (Giddens 2008). Korábban csonka családnak vagy családtöredéknek nevezték. Azonban a megnevezés normatív jellege miatt, ennek a két megnevezésnek a használata kerülendő.

Bátki Anna és M. Ribiczey Nóra (2021) Családhatózó című könyvében még egyéb család típusok is találhatóak. Ezeket viszont nem fejtem ki, mivel ezek nem csak a szerkezethez kapcsolódnak.

A továbbiakban az egyszülős családok és a mozaikcsaládok témakörét szeretném részletezni, mivel a 21. században egyre több ilyen családszerkezettel találkozhatunk.

1.2.1. Egyszülős családok

Régebben az egyszülős családok kifejezést akkor használták, amikor az egyik szülő elhunyt. Számos másik európai országhoz hasonlóan Magyarországon is a 20. század második felétől megnövekedett a válások száma és így váltak a családok leginkább egyszülössé (Czeglér 2018).

Az egyszülős családok akár boldogabbak és stabilabbak is lehetnek, mint a „normális” családok. Negatívum, hogy több a teher, hiszen csak egy felnőtt látja el a teendőket (Bognár és Telkes 1986). Ezáltal az egyedül maradt szülő sok nehézséggel néz szembe. Így például azzal is, hogy neki kell egyszerre helytállni a szeretet, odaadás terén és a szabályokat, kritériumokat is neki kell megszabnia a gyermeke számára. Emiatt az egyedül nevelő szülőknél gyakoribb a következetlenség (Czeglér 2010).

A szóban forgó családoknál gyakori jelenség, hogy a gyermekeknek túl korán kell felnőniük. Ez abban nyilvánulhat meg, hogy felnőtt feladatokat és olyan érzelmi terheléseket kell magukra venniük, amelyek nem az ő korukhoz mérhető lenne. Ezek súlyosan hatnak a gyermekek egyéniségére és az érzetük kialakulására (Levine és Kline 2021). De jellemző az is az egyszülős családoknál, hogy baráti viszony alakul ki a szülő és a gyermek között. Ennek következtében a gyermeknek megnőhet az önbizalma, előbb lesz önálló az életben (Loerzer 1996).

Ha egy apa marad egyedül a gyermekével, akkor ő nehezebb helyzetbe kerülhet. Már csak azért is, mert az apák nem igazán tudnak seholy sem utána olvasni az apaságnak (Gyurkó 2015).

Manapság egyre gyakoribb, hogy egy anya egyedül vállal gyereket. Más helyzetet eredményez ez, amikor az anya önhatalmúlag dönt a gyermekvállalás mellett, kizárva ezzel az apát. Ebben az esetben az anyának nem kell pluszban a váratlan veszteségérzéssel is szembe találnia magát, hiszen a gyermekvállalás előtt ő már erre felkészítette saját magát (Czeglér 2010).

1.2.2. Mozaikcsaládok

„A mozaikcsalád egy olyan új életközösség, melyet az egyik szülő és gyerekei alkotnak a pót-szülővel, illetve új partnerrel, aki esetleg szintén hozza a saját gyerekeit az új családba.” (Krähenbühl és munkatársai 2009, 9).

A mozaikcsaládot másnéven patchwork-családnak nevezzük. Sajátossága, hogy nem egy tipikus megszokott családforma, mely két szülőből és közös egy vagy több gyermekükből áll, hanem különböző családrészek egyesüléséből jön létre. A patchwork eredeti jelentése foltvarrás, amely technika során, olyan terítőket készítenek, melyeket különböző színű és anyagú fonalakból varrnak egy egésszé, hogy az összkép végül egy teljesen harmonikus képet adjon ki (Fischer 2005). Párhuzamba vonható ez a mozaikcsaláddal is, ahol mindenki megtartja a saját egyéniségét, de mégis egyesített erővel, közös munkával egy egységgé kovácsolódnak össze. A mozaik szó is arra utal, hogy a mozaikdarabkákból (családtagokból) különböző színű, formájú, mintázatú (személyiségű, nemű) elemek sokaságából áll össze az alkotás (család) (Fischer 2005).

A mozaikcsalád két felnőtt emberből és egy vagy akár több gyermekből, esetenként mostoha gyermekekből tevődik össze. Tehát hasonlóság van közte és a nukleáris család között. Éppen ezért a közvélemény nem igazán számol az egyediségével (Krähenbühl és munkatársai 2009).

Megalakulását a kutatók az 1640-1800-as évek közötti időszakra teszik. Régebben úgy jöttek létre mozaikcsaládok, hogy az egyik szülő elhalálozott és a másik szülő újraházasodott (Latta 2017). Mostanában leginkább válás után, többek között emiatt is egyre gyakoribb a mozaikcsaládok léte.

Verena Krähenbühl és társai (2009) öt mozaikcsalád típust különböztetnek meg:

- Pótanyás (a nő lép be a férfi és gyermeke családjába).
- Pótapás (a férfi csatlakozik a nőhöz és annak gyerekéhez.) - Ez a leggyakoribb fajta.
- Összetett (mindkét szülő a saját gyerekeivel).
- Mozaikcsalád közös gyermekkel vagy gyermekekkel (a saját gyermekek mellett van akár egy vagy több közös is). Ennek a típusnak további alfajai ismertek:
  - közös gyerekes, mostohaanyás,
  - közös gyerekes, mostohaapás – legmagasabb számban jelen lévő,
  - közös gyerekes összetett.
- Részidős (az elköltözött szülő új párjával csak bizonyos időszakokban él együtt a gyermek).

A mostoha kifejezés azonban negatív jelzésekre utal, de korántsem erről van szó. Persze előfordulhat, hogy egy apa vagy anya a jelzőhöz illő magatartást mutasson.

A mozaikcsalád létrejöttékor először krízisekkel kell szembesülni, hiszen az addigi párkapcsolat megszűnt, vagy éppen elhalálozott a szülőpár egyik tagja. Az újraalakuló családoknál a létrejövő krízisek új viselkedésmintákat követelnek meg, így például az új család összekovácsolását (Krähenbühl és munkatársai 2009).

A mozaikcsaládok kialakulásának szakaszai (Bognár és Telkes 1986):

- Az első családok megalakulása, majd felbomlása.
- Az elvált folyamat állapota.
- Újbóli párkapcsolat, esetleg házasság megalapozása.
- A mozaikcsalád életének megszervezése, a mozaikcsalád stabil állapota.

A mozaikcsaládokban problémák léphetnek fel, akár a gyermekek oldaláról is (Latta 2017):

- Az új mostohaszülő magatartása. Ha a gyermek úgy érzi, hogy nem megfelelő (tisztességes) módon viselkedik vele a mostohaszülő.
- A saját szülő viselkedése. Például ha az egyik szülő csúnyán beszél a másikról.
- Az új párra több figyelem irányul, mint a gyerekekre. A gyermek akkor fogja elfogadni a szülők új partnerét, ha nem féltékeny rá, tehát nem látja őt vetélytársnak.

A mostohaanyák is nagyon nehéz helyzetben vannak. Hiszen ők végül póttanyák, csak nem kapnak ehhez a szerephez megfelelő hatalmat (Latta 2017).

Nehezebb a helyzet, ha mindkét félnek van gyereke, mert ezáltal több lehet a konfliktus, ellentmondó igények léphetnek fel (Fischer 2005).

Teljesen új fejezetet jelent a mozaikcsalád életében az, ha a párnak közös gyermeke születik. Ekkor a családi összetartozás is jóval erősebb lehet. Ennek a gyermeknek lesz egyedül egyértelmű otthona. Ő az, akivel mindenkit vérszerinti rokonság köt össze (Fischer 2005).

A fontos az, hogy minden esetben a gyermekek érdekeit kell előtérbe helyezni. A szülők, illetve mostohaszülők olyan alapokat fektessenek le, melyek azt közvetítik, hogy minden egyes gyermek azonos bánásmódban részesül, ugyanazok a szabályok vonatkoznak az összes gyerekekre. Ha a szülők képesek elfogadni ezt az újonnan megalakult állapotot, akkor a gyermekek számára is megkönnyítik ezt a folyamatot (Latta 2017).

2. A házasság

A házasságra gyakran szokták mondani azt a jelzőt, hogy olyan, mint egy hullámvasút. A boldog, békés percek és a veszekedések, háborús helyzetek folyamatos váltakozása jellemzi (Hendrix 2011).

A házasságra tekinthetünk egyfajta üzleti megállapodásként is. Habár ez a mondat leginkább a régebbi időkben állta meg jobban a helyét, de a mai modern világra is vonatkoztatható (Hauck 1990). Nemrégén még arra is szükség volt, hogy a nők megfelelő mennyiségű pénz hozománnyal rendelkezzenek azért, hogy férjhez találjanak maguknak. A királyok és a királynők is nagyon sokáig kifejezetten politikai okokból adták a fejüket a házasságra. Véletlen egybeesés volt, ha éppen szerelem is volt a két fél között, de elsősorban arra volt szükség, hogy a királyi vérvonal mindkét oldalról biztosítva legyen (Hauck 1990). Régebbi korokban férjhez kellett menni ahhoz, akivel szexuális kapcsolatot létesített a szóban forgó ember. Mára ez már teljesen háttérbe szorult, sőt teljesen el is tűnt (Hauck 1990). Mostanság is üzleti érdekeltség vezérli az egyéneket a házasságban, csak ez már csak a két házasulandó felet érinti. Hiszen egymástól bizonyos dolgokat (munka, szexualitás stb.) várnak el. Ha ezek nem teljesülnek, akkor hiba lép a gépezetbe. A szerelemből való házasodás után kezdett el nőni a válások száma (Hauck 1990).

A nők számára a biztonságot jelentette régebben a házasság. Ám ez nem zárja ki azt, hogy manapság is ne ez lenne az elsődleges jelentősége. Aki férjhez ment, az már mindent elért az életben. Magasabb rangot jelzett, ha valaki férjnél volt (Gyurkó és Vincze 2009).

Napjainkban nagyon gyakori, hogy házasságkötés nélkül élnek együtt párok. Házasságra pedig csak akkor kerül sor, amikor már várják a közös gyermeküket (Bagdy 2014).

A párkapcsolatok manapság már nagyon törékenyek. Az emberek pedig a problémáik megoldásaként leggyakrabban a válást választják (Gyurkó 2015). A házasság minőségét befolyásolhatja a házastársak egymás felé történő alkalmazkodása, a kommunikáció, a házasságuk szorossága és a saját elégedettségük, illetve boldogságuk (Bognár és Telkes 1986).

A fiatal nők gyakran azért mennek bele a korai házasságba, mert félnek a felnőtté válástól. Úgy gondolják, hogyha háztartást vezetnek és gyereket nevelnek, akkor egyszerűbb dolguk lesz, mintha végig járnák a ranglétrát (iskola, család, karrier vagy utóbbi kettő fordítva). Ezzel szemben gyakoribb az, hogy a nők egyre később vállalnak gyermeket (Hauck 1990).

A férfiak esetében a megkomolyodás ideje kitolódott, gyakran összekapcsolódik azzal, amikor családot alapítanak, hiszen ők a házasságba nem csak érzelmileg fektetnek nagy hangsúlyt, hanem a felelősségvállalás is az ő vállukat nyomja. Hiszen a nevelésük során az ívódott beléjük, hogy ők lesznek a családfenntartók és a családjuk létbiztonsága tőlük függ (Gyurkó és Vincze 2009).

Az Y generáció körében a házasságban a templomi szertartás már nem olyan nagy érzelmi töltettel rendelkező esemény, mint korábban. A jegygyűrűnek is a lényege már teljesen megváltozott, mondhatni szinte kiüresedett, megkopott (Bagdy 2014). Paul Hauck (1990) szerint a házasságkötést is életkorhoz kellene társítani. Véleménye alapján 25 éves kor alatt senkinek se lenne szabad bekötni a fejét. Hiszen az autóvezetésre és az alkoholvásra is van egy minimum életkor. Szerinte a mai, modern társadalom számára sokkal jobb lenne, ha a házasságkötés nem lenne ilyen egyszerű, és ha a válás menete nehezebben zajlana le.

A házasság régen felbonthatatlannak számított, leginkább a vallás játszott szerepet ebben. A 20. század első felében, ha megromlott egy házasság, akkor szó sem esett arról, hogy akár dönthetnének a válás mellett is (Cziegler 2010). A nagyszüleink még úgy gondolták, hogy bármilyen rossz is egy házasság abban benn kell maradni. Édesanyáink már kevésbé osztják ezt a nézetet. Az én korosztályom (20-30 évesek) pedig már egyáltalán nem. Napjainkban már nem tekintenek a házasságra egy életre szóló kötelékként.

Az 1900as évek elején még nem igazán volt gyakori jelenség az, ha válás után valaki újra házasodásra adta a fejét (csak olyan esetben maradt egyedül, ha özvegy lett), ám a második felétől, leginkább a 60-as évektől, ahogy nőtt a válások száma úgy az újra házasodóké is (Cziegler 2010). A 20. századra a gondolkodásmód tehát megváltozott. Az embereknek lehetőségük volt azzal élni, ha tönkrement a házasságuk, hogy éljenek a válás jogával. Habár eleinte az elváltakra nem nézett a társadalom jó szemmel (Cziegler 2010).

3. Válás

Remo H. Largo és Monika Czernin (2011, 191) szerint a válás fogalma: „Társadalmunkban a válás a boldogtalan házasság vagy párkapcsolat befejezésének törvényes és értelmes eszköze.”

A gyermek és a család szemszögéből nézve a válás rendkívül fájdalmas esemény, visszafordíthatatlan történés (Gyurkó 2015). A válás egy érzelmi folyamat is, nem csak jogi eljárás, mely kezdete a válás első gondolatának megfogantatásától a válás utáni élet stabilizálásáig tart (Gyurkó és Vincze 2009). Az ügy során megtörténik a házasság gyászolása, az egykori kötődések lezárása, elengedése, és a kialakult krízishelyzetek fel-, illetve megoldása (Gyurkó 2015). Emiatt korántsem tekinthető egy rövid folyamatnak. A válás valószínűleg minden érintett egyénél egy igencsak felkavaró esemény, amely az addigi már jól kialakult és megszokott helyzet változását jelenti. Ebbe beletartoznak a mindennapok történései, a társas kapcsolatok, de a saját személyiségről kialakított eddigi vélemény esetleges megváltozása is (Bognár és Telkes 1986). A válás során átértékelődnek az emberi kapcsolatok és a gyermeknevelés is (Phillips

2004). A családközből nem kaptunk arra mintát, hogy hogyan kell válni, illetve de úgy, hogy nem szabad elválni és nem is kell (B. Fazekas 2021).

Brown felosztása szerint a válást két nagyobb szakaszra oszthatjuk (Bognár és Telkes 1986):

- **Döntéshozó rész.** A válás gondolatának kialakulásától a valós elválásig tart. Ez általánosságban kijelenthető, hogy kb. egy éven keresztül zajlik le.
- **Alkalmazkodási szakasz.** Ennek során a felek alkalmazkodnak a megváltozott helyzethez. Ez már viszonylag hosszabb folyamat. A szakasz alfolyamatai:
  - érzelmi leválás,
  - jogi válás,
  - a szülő-gyermek kapcsolatok átalakulása,
  - gazdasági válás. Ez a típus során az eddigi egyetlen háztartásból immáron kettő lesz.
  - A társas kapcsolatok átalakulása.

A válás kimenetele lehet gyűlölködő, bosszúra éhes, barátságos, egymást tisztelő is (Gyurkó és Vincze 2009). Manapság a válást már másképpen is értelmezik. Nem szűnik meg teljesen a családi élet, inkább csak átalakul (Loerzer 1996). Az elvált emberek közel 50-70%-a nősül meg vagy megy újra férjhez (Largo és Czernin 2011).

A válás a társadalom megítélése szerint egy negatív dolog, mivel a családi életet tönkreteszi, vagyis megváltoztatja. Jelentős veszteségeket okozhat a szülőknek és a gyermekeknek egyaránt. Milyensége csakis attól függ, hogy a benne érintett személyek, beleértve a szülőket és a gyermekeket is, hogyan tudják magukban feldolgozni a károkat (Gyurkó és Vincze 2009). Újabban már egyre több család él azzal a lehetőséggel, hogy elválhatnak, majd később akár újra is házasodhatnak, ez pedig a klasszikus családmódel teljes szétesésével jár (Fischer 2005)

3.1. A válás jogi folyamata

*„A válóper napján
Nem marad más
Csak két test
Mit a huzat átjár
A nyikorgó ajtó
A hűvös bíróság
A valahavolt remény
Mint nyű egy elkorhadt almacsutkán.”
(Tisza Kata)*

A Polgári Törvénykönyv (Ptk.) Negyedik könyve foglalkozik a családjoggal, ezen belül található a házasság felbontása, mely bíróság által történik. A válási folyamat gyorsasága attól függ, hogy a felek milyen hamar jutnak megegyezésre (Gyurkó és Vincze 2009).

A válás elindításához szükséges egy bontóper, keresetlevelek és a szükséges űrlapok kitöltése. A felperes lesz a válás során az, aki beadja a keresetlevelet. A válások 70%-ában ők a nők. A másik fél, vagyis a házastársa pedig az alperes (Gyurkó és Vincze 2009).

A keresetlevélben tudatni kell, hogy miért szeretné a felperes, ha a házassága véget érne, valamint azt is, hogy mikben sikerült megegyezni, és amikben nem, azokban kérnék a bíróság segítségét. Az, hogy a feleknek miként sikerült egyezsége jutni, illetve milyen volt a tárgyalás, nagyban befolyásolja azt, hogy a későbbiek folyamán milyen lesz a kettejük közti kapcsolat (Gyurkó és Vincze 2009).

A felek igényelhetnek ügyvédet, de nem kötelező, az egyén önmagát is képviselheti. Magyarországon (más nyugat-európai és észak-amerikai államokban már van) nincsen a gyermekeknek a válás során önálló jogi képviselőjük, aki teljes mértékben csak az ő érdeküket nézné (Gyurkó és Vincze 2009).

A bíróságnak 30 nap áll a rendelkezésére, hogy kitűzze az első tárgyalás időpontját. Ebben az időszakban a feleknek lehetőségük van arra, hogy maguk döntsék el a járulékos kérdéseket, mint például a felügyeleti jog gyakorlását a gyermekük felett. Az eltávozott szülő és a gyermek kapcsolattartását. A gyermektartást, a közös lakás további működtetését, illetve egyéni igény esetén a házastársi tartásdíj meghatározását. Az elvált szülők a gyermek nevének kiválasztásában és megváltoztatásában, lakóhelyén kívüli tartózkodási helyének megállapításában, külföldi tartózkodási hely meghatározásában, állampolgárságának kijelölésében, iskolájának kiválasztásában közösen döntenek (Gyurkó és Vincze 2009).

3.1.1. A válás típusai

A gyakoribb fajta a megegyezésen alapuló válás, melyről akkor beszélünk, ha a felsoroltak mindegyikében (kivéve az ingatlan megosztást) közös nevezőre jutottak a felek. A bíróságnak erre csak rá kell bólintania. A megegyezéses válás egy nap alatt lezajlik. Kivéve, ha van közös gyermek, akkor alkalmanként két tárgyalást kezdeményez a bíróság. Az első tárgyaláson, melyet békéltető tárgyalásnak nevezünk, kötelező a felperesnek vagy képviselőjének személyesen megjelennie. Akkor bontható fel a házasság, ha a felek közös akarata megegyezik, teljesen befolyásmentes és maximálisan végleges. Ehhez személyes meghallgatás szükséges. Ebben az esetben a bíró nem firtatja, hogy miért ment tönkre a házasság. Az új Polgári Törvénykönyv is

törekszik arra, hogy a válás során a megegyezés legyen az elsődleges szempont, illetve hangsúlyozzák a közös felügyeleti joggal történő válás pozitív oldalát (Gyurkó és Vincze 2009).

Tényállásos válásról beszélünk, ha nem sikerül a szülőknek megegyezniük mindenben. Gyermek léte esetén akár több napos is lehet a válás (Gyurkó és Vincze 2009).

A közvetítéses válás egy új módszer. A procedúra közvetítő segítségével zajlik le (Loerzer 1996).

3.1.2. A láthatás szabályozása

A bíróság megvizsgálja, hogy mennyire alkalmas a szülői szerepkör betöltésére mindkét fél. Tehát, hogy mekkora biztonságot tud nyújtani a gyermekének. Majd ezután döntenek el a gyermek érdekét szem előtt tartva, hogy melyik szülőnél helyezik el őt, vagy éppen azt, hogy mindketten gyakorolhatják a felügyeleti jogot (Loerzer 1996). 14. életév betöltése után a gyermeket is meghallgatják, hogy kinél szeretne lakni (Loerzer 1996). Általában az anyánál helyezik el a gyermeket a bírói döntés alapján, melynek oka elsősorban az, hogy őt alkalmasabbnak tartják a nevelési feladatok ellátására, illetve a gyermekek személyiségének kibontakoztatására. Az anyuka általában kevesebbet dolgozik, tehát több időt tud fordítani a gyermekére (Gyurkó és Vincze 2009).

Tartásdíjat kell annak a szülőnek fizetnie, aki nem gyakorolja a felügyeleti jogot. A közös lakásban is leggyakrabban az a szülő maradhat, aki megkapta a gyermek kizárólagos felügyeleti jogát (Loerzer 1996)

A kizárólagos szülői felügyeleti jog azt jelenti, amikor az egyik szülőnél helyezik el a gyermeket. A közös szülői felügyelet 1980 óta terjedt el. Ennek kapcsán mindkét fél megbízik a másikban, hogy képes ellátni a gyermek nevelési feladatait. Hajlandóságot mutatnak az iránt, hogy képesek a gyermek érdekében közösen együttműködni, illetve meghozni a fontosabb döntéseket, például: lakóhely, óvoda, iskola helyének meghatározása. Viszont ez nem garantálja azt, hogy mindkét szülő ugyanúgy és ugyanannyit lesz a gyerekével (Gyurkó és Vincze 2009).

Általános szabály szokott lenni, hogy az elköltözött szülő kéthetente vagy havonta kap látogatási jogot. Iskoláskorú gyermekeknél akár a hónap egyik hétvégéje is az övé lehet. Valamint nagyobb nevelési, tanítási szünet idején több időt is eltölthetnek nála. Az ünnepek terén egyéni megegyezés van a szülők között (Loerzer 1996).

3.2. Láthatás a gyakorlatban

*„Ha a szüleid elválnak, mindig ott lennél, ahol nem lehetsz.”
(Földvári-Oláh Csaba)*

A témakör kapcsán a legfontosabb, hogy a szétköltözés vagy válás során a szülők ne a saját kényelmük szerint határozzanak. A legjobb módszer az lenne, ha mindkét fél otthonában stabil, rendezett szabály-, szokásrendszer alakulna ki (Levine és Kline 2021). A láthatást a szülők kezeljék maximálisan rugalmasan, ne pedig úgy, mintha valami kötelező dolgot akarnának érvényesíteni (Vekerdy 2019). A szülők válása egy egyszeri alkalom, de ha a gyermek mindkettő szülőjénél ugyanannyi időt tölt, akkor neki ez hetente csomagolást jelent (vagy kéthetente, avagy ahogy megegyeztek a szülők) (Gyurkó 2015). Viszont, ha nincs felváltott heti, havi, napi rendszer a szülők láthatásánál, akkor a gyermek sokkal nehezebben viseli a válás hatásait (Vekerdy 2019). A szülőnek, ha vannak olyan sérelmei a másik fél iránt, amelyek nagyon bántják őt, akkor az nem szabad, hogy rányomja a bélyeget a másik szülővel való láthatásra. Emiatt a gyermeket nem szabad megvonni tőle, elenne hangolni, hanem engedni kell, hogy találkozzanak (Czegléd 2018). Leggyakrabban az anyák azok, akik próbálják ellehetetleníteni azt, hogy a gyermekek kapcsolatba lépjenek a másik szülővel (Vekerdy 2019). A lényeg az lenne, hogy elősegítsék, illetve támogassák a másik szülővel való kapcsolattartást a gyermek részéről. A szülő gyermek közti együtt töltött idő minősége nagy jelentőséggel bír (Gyurkó 2015).

Ha a láthatás megghiúsul, kárpótolják a gyermeket programokkal, aki ettől függetlenül ugyanúgy csalódott marad, de könnyebben dolgozza fel a történeteket (Rowlands 1987).

Gyurkó Szilvia (2015) a láthatással kapcsolatos gyakorlatokat életkor szerint az alábbiakban fogalmazza meg:

- 0-12. hónapos gyerekeknél: Mindennap egy kis időt töltsön együtt a csecsemő az elköltözött szülővel is. Fontos, hogy legyen egy biztos, állandó személy az életében.
- 1-3. éves: Az a személy jelenléte nélkülözhetetlen, akivel lakik a gyermek. Az elköltözött szülővel gyakori találkozások legyenek.
- 3-5. éves: A gyermek az elköltözött szülőnél akár ott is aludhat. Ennek oka az, hogy már jobban bírja a távolságot attól a szülőtől, akivel együtt lakik.
- 6-8. éves: A gyermek életében legyen egy olyan hely, amelyet az otthonának nevez. Ebben az életkorban akár már hetente 3 napos távollét is befér.
- 9-12. éves: Azonos időbeosztás a szülők között. Habár a tizenéves gyermekek megelégszenek ritkább látogatásokkal is, de emellett nekik is ugyanúgy szükségük van a másik szülőre is, aki szabályokat hoz.

A láthatás esetenként a gyermekekre negatív tényezőként is hathat. Különösen a közös felügyeleti jogot gyakorlóknál, mivel a gyerek nehezen szokja meg azt a tényt, hogy a szülei nincsenek együtt, hiszen mindkettővel sokat találkozik (Loerzer 1996).

Fontos, hogy a gyermek mindkét helyen ugyanúgy otthon érezze magát. Még akkor is, ha az egyik helyen ténylegesen kevesebbet van. De azt nem szabad vele éreztetni, hogy az ott számára egy idegen hely. Lényeges, hogy ott is legyenek neki játéka, ruhái, plüssállatai vagy akár esetleg egy saját kis szobája is (Vekerdy 2019).

3.3. Válási statisztikák Magyarországon

A magyarországi válási számokkal kapcsolatosan a Központi Statisztikai Hivatal (KSH 2022) internetes oldaláról tájékozódtam. Ennek kapcsán a legkorábbi adat az 1900-as évekre tehető. A KSH házasságkötéseket és válási adatokat is közöl.

A házasságkötéseket nézve az 1955-ös évig változó adatokat mutat. A házasulandó párok száma az 1900-as évektől az 1909-es évig nem érte el a 65.000-es nagyságrendet sem, majd kiugrásszerű emelkedés látható az 1920-as évektől az 1929-es évig. Ekkor 100.000 fölé nőtt az érték. Az 1976-os év volt az utolsó, ami ilyen nagy számot mutat (KSH 2022).

Válási adatok közül az 1920-as évet nem közli a KSH. Az 1948-as évig alacsony volt a válások száma. Az 1953-as évben sem volt magas az érték. Ezután határozott növekedés tapasztalható. 1940-ben például már majdnem elérte az 13.000-es nagyságrendet (KSH 2022).

A házasságkötések száma a mai napig nagyobb arányban van jelen, mint a válásoké. A legközelebb a két szám a 2010-es évben volt. Az 1975-ös évtől kezdődően a házasságok száma folyamatos csökkenő tendenciát mutat, egészen a 2012-es évig. Onnantól kezdve ismét növekedés látható (KSH 2022).

Az 1959-es év a korábbi évek adataihoz képest kiemelkedő a válások számát tekintve. Ekkor majdnem meghaladta a 22.000-et. 1960-ban lecsökkent kevesebb, mint 17.000-re. De ettől az évtől kezdődően az 1987-es évig szintén végig növekedés látszik. Kivétel ez alól az 1974-es év, az 1979-es, 1981-es, 1984-es. Ezekben az években a korábbiakhoz képest valamelyest kevesebb volt a válások száma. 2010-től fokozatos csökkenés látható, pár eltérés van csak. Például 2015., 2019. és 2021. Ezekben az években ismét kismértékű növekedés látható (KSH 2022).

Az elmúlt 63 évet tekintve (2022-től 1959-ig) 2020-ban volt a legalacsonyabb a válások száma. Ezzel szemben a házasságkötések száma az elmúlt 35 évben (2022-től 1987-ig) a 2021-es évben volt a legmagasabb (KSH 2022).

A válások magas számának az egyik legfőbb oka az, hogy lehetőségük van a házastársaknak az elválásra. A fiatalabb generációnál magasabb a válások aránya. Ennek magyarázata elsősorban az lehet, hogy a „férfiak” nem érettek még a férfi, apai kötelezettségeik ellátására (Hauck 1990).

Magyarországon minden harmadik gyermek szülei elválnak (Gyurkó 2015).

3.4. A válások háttere

„A legfőbb válóok a házasságkötés.”

(Vavyan Fable)

Előfordul az is, amikor egy nő és egy férfi házassága zátonyra fut, viszont a válásuk sikeres lehet a maga módján. Egyik legfontosabb alappillére az, hogy a felek meg tudjanak birkózni a válás okozta traumákkal és a jövőre tudjanak fókuszálni. Azonban a „jó” válás is az összes érintett számára fájdalmas esemény (Ginott 1977).

Régebben 10-14 évi házasság után váltak el az emberek. 1995-től viszont már 20 év körülire tehető ez a szám (Gyurkó és Vincze 2009).

Manapság egyre nagyobb szerepet játszik mindenki életében az, hogy milyen a kapcsolataik minősége. Emiatt a házasságok felé is nagyobb elvárásaik vannak, mely a válások egyik kiváltó oka is lehet (Bognár és Telkes 1986). A válás érzelmi szempontból azt jelenti, amikor kiszereznek az egyének egymásból. Ennek legfőbb indoka a frusztráció és a csalódás lehet. A felek közül akár az egyik, akár a másik nem kapja meg azt, amire egy párkapcsolatban szüksége lenne (Hauck 1990). Szerepet kapnak még a szülők egyéni törekvései is, mint például a karrier családi kötelezettségek elé helyezése (Cziegler 2010). A leggyakoribb okok közé sorolható még az alkoholizmus és a hűtlenség is (Hauck 1990). A média és az internet is befolyásolhatja az embereket, hogy inkább válasszák a válást.

Néhány házasságon belüli probléma Paul Hauck (1990) szerint, melyek a váláshoz vezethetnek: visszautasítás, passzivitás és függőség, szexuális problémák, a partnerkapcsolat hiánya, eltérő nevelési elvek, neurotikus viselkedés. Véleménye alapján a düh az egyik legnagyobb probléma a házasságokban. Illetve az is, hogy a társukra vetítik ki a saját akarataikat, ami lehet, hogy szembe megy a másik elveivel. A válás mellett szólhat az is, hogy megváltozik a párok személyisége az új szerelem miatt (Cziegler 2010).

A válások háromnegyedét a női nem indítványozza, mivel ők már sokkalta korábban érzékelik, hogy a kapcsolatuk elindult a lejtőn. A válások negyede köszönhető a férfiaknak, ennek legfőbb oka az, hogy ők a házasságuk mellett is találnak maguknak kikapukat még akkor is, ha abban nem túl boldogok. Az, aki kezdeményezte a válást, mindig jobb helyzetben van, mert ő már fel tudta dolgozni, mint az, akit kész tények elé állítanak (Gyurkó és Vincze 2009).

A válás után olyan gondokkal kell szembesülnie az embernek, amelyek akár újak is lehetnek. Ilyen például az új lakás keresése, anyagi gondok, csökkent szabadidő mennyisége, a kapcsolatok átalakulása. A válás után az emberek új életének minőségét nagyban befolyásolja az, hogy hogyan zajlott le a válásuk (Gyurkó 2015).

3.5. Válás különböző aspektusokból

3.5.1. Válás szülői perspektívából

Ha egy pár gyermeket vállal, akkor az, kettejüket még közelebb is hozhatja egymáshoz, de akár növelheti annak a kockázatát is, hogy életútjaik elválnak (Gyurkó 2015). Az anya és az apa, a gyermek egyes életszakaszaiban különböző fontossággal bír, de az teljes egészében kijelenthető, hogy létezésük és szerepük megkérdőjelezhetetlen (Bagdy 2014).

Sok szülő úgy gondolja, hogy nem akarja inkább kitenni a gyerekeit a válás hatásainak, ezért bent marad a nem jól működő házasságában. A gyerekeinek ezzel pedig pont azt a mintát mutatja, hogy bele kell törődni a helyzetbe, nem kell küzdeni a fennálló problémákkal (Hauck 1990). Az ötvenes korosztályú szülőknél gyakori, hogy a gyermekük már teljesen új életet kezdhet. Ők ekkor szembesülhetnek azzal az érzéssel, ha a gyermekeik miatt maradtak csak együtt, hogy itt az ideje kilépni a kapcsolatból, ha már előbb is fontolgatták a válás tényét (Gyurkó és Vincze 2009).

Akkor tudnak a szülők kellően támogató szerepet nyújtani a gyermeküknek, ha már ők maguk is feldolgozták a saját sérelmeiket (Levine és Kline 2021). A válás károsító hatásai ugyan el nem kerülhetők, de minimálisra csökkenthetők, ha a szülők a válás után megmaradnak szülőpároknak és együttesen segítenek a gyermeküknek. Fontos, hogy testi és lelki biztonságot nyújtsanak mindkét szülő a gyermeknek (Levine és Kline 2021).

A szakértők sem jutottak közös nevezőre azzal kapcsolatban, hogy a válás hosszútávon hogyan képes befolyásolni az immár felnőtt, egykori gyerekek életét. Két ellentétes pontot azonban érdemes megemlíteni. Az egyik szerint a szülőknek együtt kellett volna maradniuk, azért mert már vannak gyermekeik. Ennek elsődleges oka az, hogy a válás olyan lenyomatokat hagy a gyermekben, amelyek felnőttkorában is vele fognak maradni (Levine és Kline 2021). A másik pont, amikor inkább váljanak el a szülők, mivel a megromlott párkapcsolat, illetve házasság a gyermekeknek rossz mintát mutat (Levine és Kline 2021).

A legjobb megoldás ebben az esetben, amit a szülők tehetnek az az, hogy próbálnak szülők maradni úgyis, hogy ők már többé nem házastársaknak (Ginott 1977). A szülők sohasem szakadnak el teljesen egymástól, ha már van közös gyermekük. A gyermekkel való kapcsolat rosszága, illetve a gyermek életében a szülő aktív részvételének minősége határozza meg azt, hogy a szülőt mennyire viseli meg a családból való távozása (Largo és Czernin 2011). A válásban, ha a gyermekek is érintettek, akkor az egyik legnehezebb, hogy a szülő érzelmileg határolódjon el a volt házastárstól, de a gyermek iránt maradjon meg továbbra is a kötődés (Bognár

és Telkes 1986). A szülők gyerekekkel együtt válnak, nem pedig a saját gyereküktől. A gyermek legyen az első továbbra is mindkét fél életében (Gyurkó 2015).

A szülőkből válhatnak jó elvált szülők is. A sikeresség érdekében fontos, hogy a szülők hajlandóak és képesek legyenek a további, közös együttműködésre a gyermekük közös nevelése kapcsán (Almási 2017). Ehhez az szükséges, hogy magukban is le tudják zárni a házasságot. Kerítsenek módot arra, hogy meggyászolják a párkapcsolatukat, valamint fontos annak az ismerete is, hogy hogyan tudnak úrrá lenni a saját érzéseiken. Az életet folytatniuk kell csak már más perspektívából (Figdor 1996). Az elvált szülők nehéz helyzetben vannak, hiszen nekik a társadalom felé is meg kell mutatniuk azt, hogy egyedülállóként is megállják a helyüket a világban és azt is, hogy a gyermeküknek semmilyen kára nem keletkezett a válásból (Figdor 1996).

Nők, akik érintettek a válásban:

A nőket, a válást megelőző időszak terheli meg jobban (Bognár és Telkes 1986). A biztonságérzet elvesztése, vagyis maga a kapcsolat megszűnése okozza számukra a fájdalmat (Largo és Czernin 2011). Magyarországon a leggyakoribb válóokok rangsorolva a nők oldaláról az alábbiak (Gyurkó 2015):

- Érzelmi problémák és elhidegülés.
- A másik fél hűtlensége.
- Anyagi nehézségek és alkoholizmus.
- Utóbbihoz szorosan köthető a gyermek, illetve a családon belüli bántalmazás.

A nők egyrésze a változó kor környékén ingerültebbé válik, mely hozzájárulhat a válás döntésének meghozatalában (Gyurkó és Vincze 2009). Manapság a nők többsége nagymértékben függ anyagilag a férjétől. Emiatt az egyik legnagyobb félelmük, hogy az anyagi biztonságuk nem lesz fedezve, valamint függetlenül attól, hogy ők voltak a válás elindítói vagy sem, félnek a gyermekük elvesztésétől (Gyurkó és Vincze 2009).

Válás a férfiak perspektívájából nézve:

Régen az apák remélték, hogy fiúgyermekük születik, így tovább viszik a családnevet és az öröklési gond is meg lesz oldva (Gyurkó 2015). Azóta sokat változott a társadalom gondolkodása. Manapság már egyre nagyobb az elvárás feléjük is. Így például az, hogy vállaljanak minél több szerepet a gyermeknevelésben. Tehát leszögezhető, hogy az apákra a gyermekek életében ugyanúgy szükség van, mint az anyákra (Gyurkó 2015). „Új Apák”-nak nevezzük azokat a gyermekeket nevelő férfiakat, akik már az újszülött körüli első tevékenységekben is

részt vesznek. Például cumisüvegből etetnek, pelenkáznak, vagyis nagyon aktív szereplői a gyermekük nevelésének (Bagdy 2014).

A válás az emberekre a legkülönbözőbb módon hat. Ha a férfiakra korlátozódik le a nézőpont, akkor kijelenthető, hogy van olyan, aki legszívesebben világgá kürtölné, hogy végre egyedülálló lett (Gyurkó 2015). Mások olyan érzésekkel szembesülnek, hogy elvesztették a biztonságot, a megszokott környezetet. Érezhetik úgy is, hogy elvesznek tőlük mindent, amiért ők az eddigi életük során dolgoztak (Gyurkó 2015). A válás során az apai és férji mivoltuk is sérülni fog. Úgy gondolják, ha a házasságban nem teljesítettek jól, akkor apaként is csődöt mondanak (Gyurkó 2015). Ám találkozhatunk olyannal is, aki teljesen elveszítette az önbizalmát (a későbbi párkeresést megnehezíti) és mondhatni már-már depressziós tüneteket produkált, hiszen nagymértékben csökkent az élet iránt való érdeklődése (Gyurkó 2015). Ezáltal megállapítható, hogy a férfiak is ugyanúgy szenvedhetnek, mint a nők, sőt. Viszont a férfiakat érzelmileg a válás utáni helyzet viseli meg jobban (Bognár és Telkes 1986).

A válás okainál, a férfiaknál a hűtlenség áll az első ranglétrán (sajátja és feleségéé is egyaránt), majd ezután jön a figyelmetlenség és a szeretet nem megfelelő minősége, valamint a munkahelyi túlterheltség (Gyurkó 2015). Az 50-es éveiben járó férfi házasságában a kapuzárási pánik okozhat gondot, mivel esetenként náluk jóval fiatalabb személyt keresnek maguk mellé, hogy újból fiatalnak érezhessék magukat (Gyurkó és Vincze 2009).

A mai, modern társadalom az, ami alkalomadtán érzéketlen férfiakat nevel fel. Megfelelő apaminta híján a férfiak nem kellő magatartásmintákkal rendelkezhetnek. Hiszen ha egy kisfiú elesik, azt mondjuk neki, hogy „katonadolog”, nem szabad sírni. Magyarán nem élhetik meg igazán az érzéseiket, magukba kell fojtaniuk. Ám ha a férfiak el is zárják ezeket jó mélyre magukban, attól még ott van bennük is (Gyurkó 2015). A férfiak gyakrabban bonyolódnak bele egyből a válás után egy párkapcsolatba, csak hogy ne kelljen a saját érzéseikkel foglalkozniuk, és hogy ne érezzék a hiányt, az ürességet (Gyurkó 2015).

3.5.2. A válás gyermeki szemszögből

A gyermek számára a válás mindig hatalmas veszteségérzéssel társul, melyet a szomorúság és a gyász folyamata ölel át (Gyurkó 2015). A gyermekek a válás során gyakran érezhetik úgy, hogy kettészakadnak, hiszen az a két ember, akit a legjobban szeretnek a világon most egymás ellen fordult (Latta 2017). A tényleges különválás pillanata számukra a legnehezebb (Bognár és Telkes 1986).

A gyermek oldaláról egy pillanatig sincs meg annak a gondolata, hogy a szülei esetleg külön utakon folytathatják. A gyermek nem érti a helyzetet, hiszen ha ő egy barátjával össze-

veszik, másnapra már kibékülnek, és úgy tesznek, mintha semmi sem történt volna. Nem világos számára, hogy a felnőttek esetében ez miért nem így működik (Loerzer 1996). Serdülőkortól kezdik el megérteni a gyermekek, hogy mi is az a válás. Addig nem is fogják fel, mivel nincsenek olyan érettségi szinten (Largo és Czernin 2011).

4. A válás és a gyermek

A gyermek egy önálló lény, nem pedig két ember kapcsolatából létrejövő „következmény” (Vekerdy 2019). A gyermek élete a felnőttekével, illetve sorsa teljes mértékben összekapcsolódik (Vekerdy 2019). A gyermekkor nagyon fontos, többek között azért is, mert a gyermeknek ez az első élménye a társas kapcsolatokról. Megmutatja, hogy mások hogyan viszonyulnak hozzá, hogy a világ kiszámítható-e vagy pedig ezzel ellenkezőleg félelmetes (Cziglán 2018). A gyermek számára egy ideig a szülők a minden. Ők jelentik a biztonságot, a szeretetet. A gyermeknek a saját magáról alkotott képét is a szülőkkel való kapcsolata határozza meg (Cziglán 2018). A gyermeknek két keze van, ezáltal mindkét szülőjébe bele szeretne kapaszkodni. A gyermeknek akkor teljes és kerek egész az élete, ha ott van mellette mindkét szülője (Gyurkó 2015). Szükséges mind a két fél jelenléte a gyermek egészséges testi és lelki fejlődéséhez, illetve a megfelelő magatartásminták elsajátításához (Vekerdy 2019).

4.1. Válás előtti időszak, veszekedések, feszült családi légkör

A gyermek érzékeli a családon belüli negatív változást. Ez bizonytalansággal tölti el, de nem tudja megfogalmazni, hogy mit tapasztal és sokszor az érzést sem tudja leírni, csak a viselkedésében nyilvánul meg. Amikor a szülei kimondják neki, hogy elválnak, a gyermek válláról lekerül a teher (Cziegler 2010). Vizsgálatok kimutatták, hogy a válást megelőző viharos időszak károsabb volt a gyerekekre nézve, mint maga a válás (Loerzer 1996).

Az olyan házasságok során, ahol a partnerek nyugodt körülmények között távolodnak el egymástól a gyermek nem érti a dolgot. A bejelentés híre okozza számára a legnagyobb csalódottságot, meglepődést (Gyurkó 2015).

A válás során a gyermek akár fül és szemtanúja is lehet a veszekedéseknek. Ekkor gondolhatják úgy, hogy miattuk vitáznak a szülők egymással. A gyermekekben ez szomorúságot, szorongást idézhet elő. Ha ezek hosszútávon is fennállnak, akkor a gyermekben kialakulhat egy állandó félelemérzet, mely torkollhat egy érzelmi zűrzavarba is. A biztonságérzetük is csökkenhet (Feuer 2008). Leggyakrabban pedig nem is a veszekedéssel járó hangzavar, hanem maga a tartalom és a hangsúlyok azok, amik nagyon meg tudják bántani a gyermeket, melyek sokkal nagyobb és marandóbb károsodásokat képesek a gyermekeknél okozni, mint maga a válás (Feuer 2008).

4.2. A válás tényének közlése a gyermekkel

A gyermekkel a válás tényének közlésekor a szülő egyben a saját tévedését, gyengeségét tárja fel, vagyis ismeri azt be, hogy hibázott (Gyurkó 2015). A bejelentéskor fontos, hogy mindkét szülő jelen legyen, mivel ezzel azt mutatják számára, hogy továbbra is képesek együttműködni (Gyurkó és Vincze 2009). A szülők legyenek előre felkészülve, hogy mit fognak mondani. Az esetleges kérdéseket tisztázzák le előre. A gyermek véleményét semmiképp se kérjék ki a szülők azzal kapcsolatban, hogy mit szólna hozzá a gyerek, ha ők elválnának (Cziglán 2018). Tudatosítani kell a gyermekben, hogy ők a későbbiekben is ugyanúgy a szülei maradnak, valamint azt is, hogy a szülei válásához neki semmi köze sincsen. Illetve azt is, hogy ők továbbra is szeretik őt. Ez a gyermekben feloldhatja a szorongás érzését, mivel nem az erről való társalgás, hanem maga a válás tudata okoz a gyermeknek fájdalmat (Loerzer 1996). A nyugodt és higgadt körülmények között történő beszélgetésre kellő mennyiségű időt kell szánni. Fontos az is, hogy a gyermek ténylegesen értse meg azt, hogy mi miért történik, és hogy mi várható a későbbiekben. A tényközlés után fokozott figyelemmel kell figyelni őt. A hallottak feldolgozásában is segíteni kell neki (Gyurkó 2015).

A válás közlésekor a gyermek különböző magatartásmintákat mutathat. Dühössé válhat, megijedhet, lefagyhat a hír hallatán vagy akár sírhat is (Loerzer 1996).

4.3. A válás hatása a gyermekekre

„Ez talán a gyermekkor legfájdalmasabb oldala: az életünk másoktól függ, és az irányítás az ő kezükben van. Mások döntéseinek a hatása gyakran túl mélyen érint, és nagyon lassan hegedő sebeket okozhat.”

(James R. Doty)

A fiatal gyermek személyisége még nem elég érett ahhoz, hogy értse a történeteket (Feuer 2008). A gyermek egy sor fejlődésen, változáson megy keresztül. Ez megmutatkozik a magatartásán, jellemén, másokhoz fűződő szeretetén, iskolai tanulmányain (Figdor 1996). A gyermek személyiségfejlődése szempontjából nagyon fontos tényező az, hogy hányadik életévében történt a válás (Cziegler 2010).

Bognár Gábor és Telkes József (1986) a gyermekeket életkor szerint csoportosította abból a szempontból, hogy milyen hatása lehet rájuk nézve a válásnak. A következőkben ezt ismeretemen kiegészítve Loerzer (1996) tanulmányával.

- A *csecsemőkorról* nincsenek konkrét adatok.
- *Óvodáskor* (3-5. év):

- A gyermeknél szeparációs félelem jelenik meg. Ha a szülő máshol tartózkodik a gyermek szorongást él át. Újbóli találkozásnál agresszív viselkedést mutathat. A gyermek sírhat, hisztizhet. Esti lefekvésnél is hasonló problémák jelentkezhetnek.
- Önmaguk hibáztatása is előfordulhat. Szüleik kedvében próbálnak járni.
- Később kialakuló szobatisztaság. Önmaguk megnyugtatósága érdekében ujjszopás is létrejöhet.
- Kialakulhat még a regresszió is, amely egy korábbi életszakaszra jellemző tevékenység (játék), viselkedés újbóli meglétét jelenti (vagyis visszaesés). Ezáltal ez egyfajta jelzés lehet a szülő felé, hogy a gyermeknek több időre van szüksége, mivel a feldolgozás számára nem egyszerű.
- További tünetek: éjszakai enuresis, figyelmetlenség, visszahúzódás. A biztonságérzet elvesztését mutatja az is, hogy megkérdőjelezi azt, hogy ő szerethető-e. Előfordulhat, hogy rövidebb ideig csökken a játékok iránti lelkesedése is.
- *Kisiskoláskor (6-8.év):*
  - A gyermek nehezebben alkalmazkodhat a körülötte fellépő változásokhoz például az iskolakezdéshez. A szeparációs szorongás ekkor már kevésbé fokozottan van jelen.
  - A gyermek ebben az életszakaszban is nehezen érti meg, hogy a szülei miért nincsenek már együtt többé. A szomorúság a leggyakoribb tünet.
  - Az eltávozott szülő utáni vágyakozás ebben az életkorban a legfokozottabb. Nehezen tudnak a gyerekek a szüleik között választani, mely ismét szorongással tölti el őket.
  - További jellemző tünetek: harag, félelem a visszautasítástól, megfosztástól.
- *Nagyobb iskolás gyermekek: (9-12. év):*
  - Legjellemzőbb tünet a felfokozott, célzott, tudatos düh.
  - A válást játékban, tevékenységben dolgozzák fel. Megértik a válással kapcsolatos tényeket.
  - Itt van a legnagyobb esély arra, hogy valamelyik szülő mellett szövetségeselek lesznek.
  - További tünetek: tanulási zavarok, szégyenérzet, identitás-és lojalitásproblémák.

A szakdolgozatomban a 12 éven aluli gyermekeket vizsgáltam, ezért a nagyobb gyermekekre vonatkozó egyéb hatásokat nem ismertetem.

Óvodás és kisiskoláskorban a tünetek nagyon intenzíven nyilvánulnak meg, de általában nem húzódnak sokáig. Pszichoszomatikus tünetek is jelentkezhetnek az említett életkorok bármelyikében. Például hasfájdalom, fejfájás, alvászavar (Figdor 1996). Körömrágás, dadogás, tikkelés (Cziegler 2010). A gyermekek reagálhatnak úgy is, hogy mindkettő szülőtől eltávolodnak vagy az egyikükhöz már szinte betegesen ragaszkodnak. Utóbbi például azért alakulhat ki, mert a gyermek nagyon fél attól, hogy a megmaradt szülője is később el fogja hagyni őt (Gyurkó és Vincze 2009).

A gyermek számára nem megfelelő, ha akkor válnak el a szülők, amikor ő 2,5-3 éves. Ez a dackorszak a gyermeknél, ami eleve egy küzdelmes, megerőltető időszak (Vekerdy 2019).

4.4. Gyermekjogok

A gyermekjogi alapelvek közül van kettő, ami nagyon fontos, ezek pedig nem mások, mint a gyermeklét és a gyermekkor tiszteletben tartása (Gyurkó 2015). A gyermeknek joga van ahhoz, hogy stabil életrendszer alakuljon ki körülötte a válás után is. Fontos, hogy mindkét szülője jelen legyen az életében. A gyermekeknek is jogosultságuk van ahhoz, hogy mindkét szülőjükkel ugyanúgy tartsák a kapcsolatot (Gyurkó 2015).

4.5. Nevelés a válás után

A gyermeknevelésnél szerencsés, ha olyan párt választ magának az ember, akivel azonos gyermeknevelési elveket vall. Sokan úgy gondolkoznak, hogyha párként jól működnek együtt, akkor a gyereknevelésben is jól fognak. De akár már a két fél házassága során is előjöhethetnek a különböző nevelési elvekből eredő problémák (Cziglán 2018). A válás után ezek csak még jobban felerősödnek, mivel ez az a terület, ahol a legjobban felszínre kerülnek a két fél közötti megoldatlan nehézségek. A szakirodalmakban eltérő vélemények olvashatóak. Például a különböző nevelési elvek esetén a gyermekben nem tud megszilárdulni egyik szabály sem (Cziegler 2010). Van olyan is, amely azt taglalja, hogyha ellentétesek a nevelési elvek, módszerek, akkor az abból a szempontból nem gond, hogy a gyermek viszonylag könnyen tud alkalmazkodni hozzájuk, vagyis megtanulja, hogy kinél mit lehet (Hauck 1990).

A szülők között nagyobb gondot okoz ez, mint magánál a gyermeknél (Hauck 1990). A fontos az lenne, hogy elfogadják a másik szülő álláspontját. Ezzel szemben a két szülő is harcolhat egymással, versenyezhet. Elsősorban a gyermeküket ért káros hatások miatt próbálják a gyermeket kompenzálni, de a saját büntudatuk is szerepet játszik benne, valamint a gyermek kisajátítása is cél lehet (Cziegler 2010). Ez több formában is megjelenhet, például a szülő a másik személyre hárítja át a felelősséget, ezáltal kivonva saját magát a válás súlya alól. Ennek

kapcsán a szülő nem képes meghúzni azokat a határokat, melyeket meg kellene a gyermek biztonságérzete érdekében, pedig így nőne a gyermek önbizalma is (Cziglán 2018). A gyakorlat azt mutatja, hogy a „hétvégi” szülő lesz az, aki engedékenyebb, elfogadóbb míg, aki a hétköznapokban neveli a gyermeket az, aki hozza a szabályokat és a követelményeket (Vekerdy 2019). Nagyon fontos tudatosítania magában a szülőnek, hogy ő azzal, hogy mindent megenged a gyerekének, nem tudja vele elfeledtetni a válás okozta sérüléseket, sebeket. Ez nem a gyerek lelkét fogja meggyógyítani, hanem a szülő saját lelkiismeretfurdalását fogja csökkenteni (Cziglán 2018). A válás után, ha a szülők nem elég következetesek és hol engednek a gyermeküknek, hol nem, akkor a gyermekben nem tud kialakulni az erkölcsi ítéletalkotás. Ezáltal nem tud megbízni a felnőttekben (Cziegler 2010). A másik, ami még gyakorta megjelenik az a túlvédő magatartás. A fájdalomtól, nehézségtől való óvás azt eredményezi a gyermeknél, hogy nem fog önállóan cselekedni. Nehezen tud majd meghozni döntéseket. Csökkenni fog az ellenálló és a küzdőképessége is (Cziegler 2010). Ezzel ellenben a túlzott szigor, teljesítményelvűség és a túlterhelés során a gyermektől többet várnak el, mint amit a korából adódóan meg tudna tenni. Például versenysportokra járatják, idegen nyelvet tanítanak nekik. A szülő ekkor gyakran a saját vágyait vetíti ki (Cziegler 2010).

Kutatások kimutatták, hogy ahol együttműködtek a szülők egymással és a gyermek tartotta a kapcsolatot mindkét szülőjével, ott kevesebb volt a gyermekek magatartási zavara. A későbbiek során pedig az apjukkal is jobb kapcsolatot tudtak kialakítani (Latta 2017).

4.6. A válás feldolgozásának támogatása

Teljesen egyedi az, hogy a gyerekek körében milyen hamar megy végbe a válás feldolgozása. Ezt meghatározza maga a válás minősége, a szülei lelkiállapota, a gyermek életkora, idegrendszeri teherbíró képessége, érzelmi stabilitása és a személyisége (Cziegler 2010). A válás feldolgozása minimum egy évig is eltarthat, de akár még sokkal tovább is. A gyerekek néha hamarabb fel tudják dolgozni a válás tényét, mint maguk a szülők. Ennek oka, hogy rugalmasabbak és könnyebben alkalmazkodnak a megváltozott körülményekhez (Cziegler 2010). A feldolgozás útja a gyermekeknél a beszélgetés és a játék. Utóbbi során kijátssza magából az emlékeket és a nyomasztó élményeket, ezáltal tudja feldolgozni a történeteket (Vekerdy 2019). Az eltávozott szülővel való minőségi találkozások gyakorisága döntő abban, hogy a gyermek mennyire tud alkalmazkodni a váláshoz (Bognár és Telkes 1986).

További tanácsok, fontosabb javaslatok:

- A gyermek érdekeit tartsák legfőképp szem előtt (Gyurkó 2015).

- A másik szülőt nem szabad negatív jelzőkkel illetni a gyermek előtt, mert ezáltal sérül a gyermek önértékelése (Levine és Kline 2021).
- Minden esetben tartsák be a gyermeküknek tett ígéretüket, mert ha nem, akkor a gyermekek elveszítik a világba vetett bizalmukat. Ezáltal az érzelmi biztonságérzetük csökkeni fog (Vekerdy 2019).
- A szülő ne várja el a gyermekétől, hogy érzelmileg határolódjon el az elköltözött szülőtől. Ez a gyermek egészséges lelki fejlődésében zavart képezne, mely során az elfojtott érzései később napvilágra kerülhetnek, akár nyílt lázongás formájában az a szülő felé, akinek eddig kiszolgáltató helyzetben volt (Loerzer 1996).
- Tudatosítani kell a gyermekben azt, hogy az a szülő, aki most távozik a családi otthonból, nem tőle válik el, hanem a másik szülőtől. A gyermek ugyanúgy tarthatja vele a kapcsolatot a későbbiek folyamán is (Levine és Kline 2021).
- Hosszabb távon a gyermekeket a válással kapcsolatban nem a logikus mondanók nyugtatják meg, hanem a szülők közelsége és a velük eltöltött minőségi idő (Largo és Czernin 2011).
- A gyermeket nem szabad újabb stressznek kitenni. Nem tanácsos ilyenkor nagyobb változásokat előidézni az életében, hiszen elég megterhelő számára már maga a válás is. Az óvoda vagy iskolaváltást ne erre az időszakra tegyék a szülők (Loerzer 1996).
- Fontos, hogy a válás után se aggassák tele a szülők a gyereket az összes problémáikkal (Loerzer 1996).

Eszközök a javaslatok megvalósításához:

- Színkódos naptár. Ebből a gyermek kiszűrheti, hogy mikor melyik szülő megy érte és hova viszi el. Illetve azt, hogy kinél, mikor hányat fog aludni. Ez növelheti a gyermek biztonságérzetét (Levine és Kline 2021).
- A szülő bele tudja építeni a gyermeki játékba (szerepjáték). Például apa elutazik dolgozni (Ginott 1977).
- A gyermeknek legyen beleszólása például abba, hogy az elköltözött szülőnél milyen színű legyen a szobája. Nagyobb volumenű események döntésébe viszont őt ne vonják be a szülők (Levine és Kline 2021).
- Mesekönyvek elolvasása a gyermekeknek a válásról. Ez segíthet nekik abban, hogy könnyebben megértsék a válást (Levine és Kline 2021).

- Ha a gyermek korábban is vágyott rá, megajándékozhatják őt egy kisállattal. A meglepetés hosszútávon érzelmileg segíti őt a történetek feldolgozásában (Cziegler 2010).
- A szülő kérhet az óvodapedagógustól, iskolai tanártól segítséget. Hiszen ők nem laikus nevelők e téren. A pedagógusok tapasztaltabbak, mivel többször láttak már hasonló helyzetet (Cziegler 2010).
- A testi közelség, ölelés, simogatás az, ami még pluszban a gyermeknek megnyugvást adhat. Ezáltal érzi a szülő általi biztonságot (Loerzer 1996).
- Az új helyzethez a hozzászoktatás lassú és fokozatos legyen (Vekerdy 2019).

4.7. A válás pozitív hatása

A gyermek számára a válás lehet pozitív kimenetelű is, hiszen azt tanítja meg számára, hogy az életben bizonyos dolgok nem tartanak örökké. Az emberi kapcsolatok is folyamatosan átalakulnak. A változás pedig lehet jó is, nem kell félni az újtól. Valamint azt is, hogy nem kell bent maradnia egy számára kényelmetlen kapcsolatban vagy olyanban, amiben már nem felhőtlenül boldog (Gyurkó és Vincze 2009). A gyermek a későbbi életkorában, a saját párcapcsolatában már előrelátóbb lesz. Képes lesz felismerni olyan jegeket, amelyek a szülei kapcsolatában a válás előtt is fennálltak (Loerzer 1996). Az elvált szülők gyermekei az élet csapásaival szemben ellenállóbbak, bátrabban néznek szembe az előttük álló akadályokkal. Ha nagyobb önállóságot vártak el a gyermektől a válás során, akkor ezáltal a későbbiekben is nagyobb lesz a felelősségtudata (Loerzer 1996). A válás után előfordulhat az érintettek körében megkönnyebbülés is, hiszen lezárnak egy igazán viharos szakaszt az életükben. Az anyáknak így akár több szabadidejük is marad akkor, amikor az apánál vannak a gyermekek.

Sok esetben a válás az egyetlen megoldása annak, hogy a nyugodt, biztonságos és szeretetteljes légkört megteremtsék az otthonukban a szülők. Megszűnik az esetleges bántalmazás (verbális és akár tevéleges is), veszekedés, amely meghatározta a mindennapjaikat.

Magához az emberi élethez hozzátartozik az elválás folyamata, hiszen életünk során folyamatosan búcsút intünk valakinek, valaminek. Az elváláshoz viszont szorosán hozzákapsolódik az újrakezdés gondolata, mely egy új és akár jobb élet reményét kecsegteti számunkra. Összességében pont emiatt nem jelenthető ki teljes mértékben az, hogy a válás az egy nagyon rossz folyamat (Gyurkó és Vincze 2009).

5. Vizsgálat a válás hatásairól 12 éven aluli gyermekekre vonatkozóan

5.1. A vizsgálat módszertanának ismertetése, kutatási kérdések

A szakdolgozatom elkészítéséhez kettő vizsgálati módszert is választottam. Ennek oka az volt, hogy külön óvodapedagógusi és szülői szempontból is szerettem volna megvizsgálni a válás hatásait a gyermekekre nézve, hiszen eltérő eredmények, tapasztalatok is lehetnek a szülők és az óvodapedagógusok körében.

Kutatási kérdéseim

- Milyen okok állnak a válások hátterében?
- Nagyobb eséllyel válnak-e azok a felnőttek, akiknek szülei is elváltak?
- Milyen viselkedésbeli változások mutatkoznak meg az elvált szülők gyermekein?
- A családok mennyire közlékenyek a válást illetően a pedagógusokkal?
- Az óvodapedagógus milyen módszerekkel tudja támogatni az elvált szülők gyermekét?
- Milyen eltérések mutatkoznak az elvált szülők nevelési elveiben és módszereiben?
- Hogyan ítélik meg a közös felügyeleti jogot az óvodapedagógusok?
- Hogyan alakul a válást követően a gyermekfelügyelet és a láthatás?
- Hogyan viszonyulnak a gyermekek a szüleik új párjaihoz, azok gyermekeihez?
- Van-e a válásnak pozitív hatása a gyermekekre nézve? Ha igen, akkor mik ezek?

5.1.1. Kérdőíves vizsgálat szülők körében

A szülői kérdőíves vizsgálat keretében olyan kitöltők válaszát vártam, akiknek válásakor vagy élettársi kapcsolatának felbomlásakor legalább egy közös gyermeke 12 éven aluli volt. A kérdőív elkészítéséhez a Google űrlapot vettem igénybe, így online lehetett kitölteni. A válaszadás önkéntes és anonim volt. Összesen 36 kérdést tettem fel a szülőknek, ebből 28 zárt végű feleletválasztós, 7 nyílt végű, saját válaszadós kérdés volt, 1 pedig olyan, amelynél a szülők jelezheték egyéni észrevételeiket. Utóbbiaknál leginkább a szülők egyéni véleményére, gondolataira voltam kíváncsi. 2023. február-március során 114 kitöltés érkezett a kérdőívemre. Az adatok feldolgozását és összesítését a Microsoft Office Excel 2016 táblázatkezelő szoftver segítségével végeztem. A kérdőív megtalálható az 1. számú mellékletben.

5.1.2. Interjú óvodapedagógusokkal

Az interjút a külső szakmai gyakorlatom helyszínéül választott óvodában dolgozó négy óvodapedagógussal készítettem el. Az interjúkat 2023. március első és második hetében készítettem el. Az interjú 23 kérdésből állt. A beszélgetések körülbelül 3/4-1 órát öleltek fel. A hanganyagokat az óvodapedagógusok beleegyezésével rögzítettem. Az interjúkérdések a 3. számú, az

interjúszövegek pedig a 4. számú mellékletben (4.1., 4.2., 4.3., 4.4.) találhatóak meg. Az interjú témakörei az alábbiak voltak:

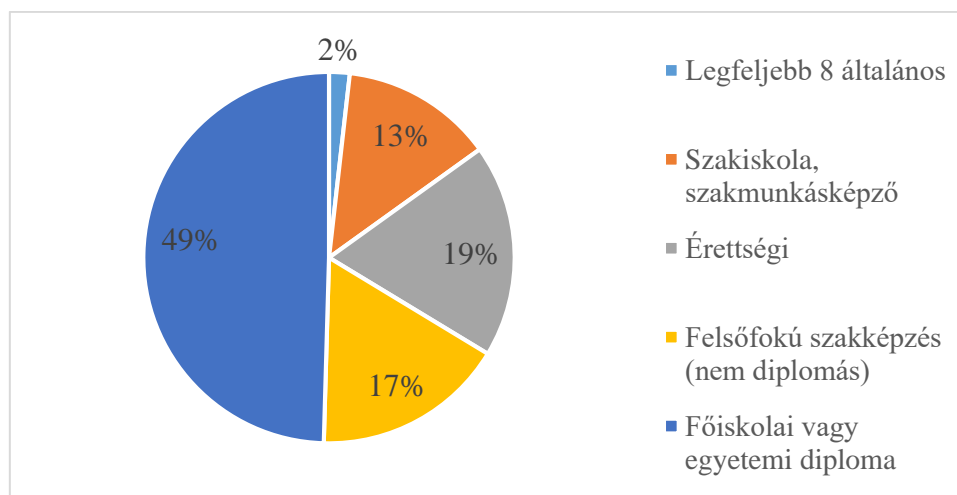
- demográfiai adatok,
- gyermekkel kapcsolatos, elvált szülőkkel való kommunikáció,
- a válást előidéző változások az érintett óvodáskorú gyermekek körében,
- az óvodapedagógusok gyermekeket támogató módszerei a válás időszakában,
- egyéni vélemények a láthatással és a válás utáni családi állapottal kapcsolatban (mozaikcsaládok, közös szülői felügyeleti jog).

5.2. A kérdőíves vizsgálat eredményei

Az áttekinthetőség érdekében öt szempont szerint csoportosítva elemzem a kérdőívet a továbbiak során. Az ábrák, illetve a táblázatok saját munkám produktumai, így a szerzőjük is én vagyok.

5.2.1 A válás körülményei

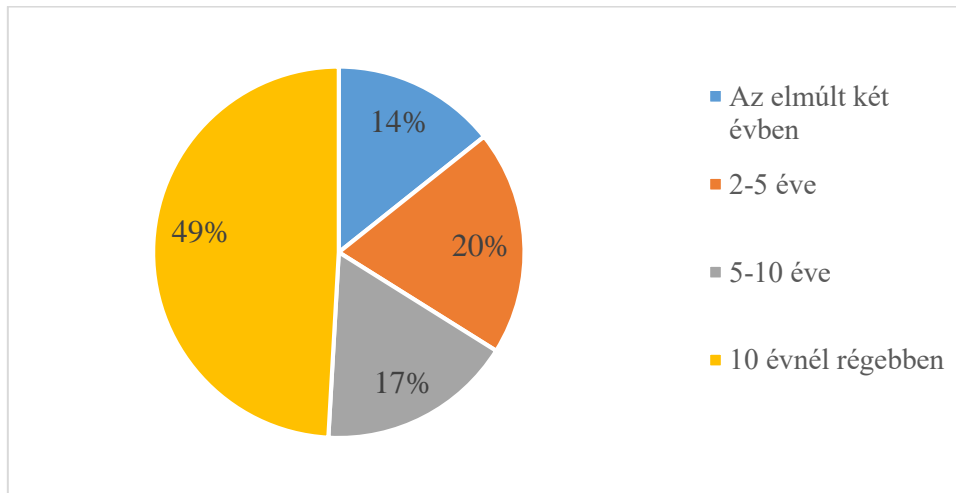
Az első kérdésemre, mely a kitöltő nemére vonatkozott 112 válasz érkezett. Az arány eloszlása a következő volt: 82 fő nő és 30 fő férfi. Az életkorra és a legmagasabb befejezett iskolai végzettség kérdésre 113 egyén válaszolt. A 41-50 éves korosztályból volt a kitöltők legmagasabb száma: 48 fő. 41 személy 50 évesnél idősebb. A 30-40 éves korcsoportból 18 fő válaszolt. Míg a 30 évesnél fiatalabb csoportot 6 személy jelölte be. A legmagasabb befejezett iskolai végzettség magasán a főiskolai vagy egyetemi diploma 56 fővel. Ezt mutatja be az 1. ábra is.

1. ábra: A válaszadók legmagasabb befejezett iskolai végzettsége, százalék (n=113)

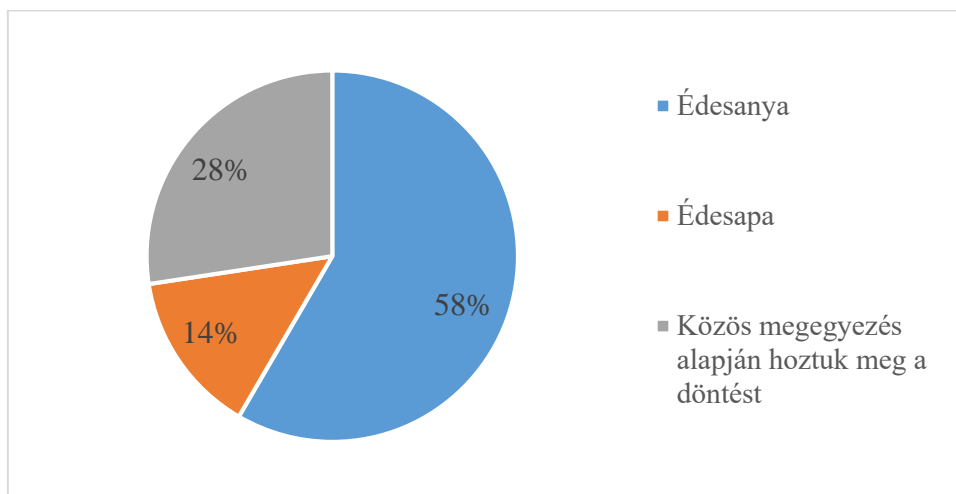
112 fő válaszolt arra a kérdésemre, hogy a szülei is elváltak-e a válaszadó 18 éves kora előtt? Ebből 83% nemmel válaszolt. Ami arra enged következtetni, hogy nem vonható egyértelmű párhuzam aközött, hogy akinek a szülei elválnak saját maga is a válás mellett dönt. Tehát a családi minta nem feltétlenül rögződött az egyénben.

A saját válásuk időpontjára vonatkozó kérdésre szintén 112 fő válaszolt, amely a 2. ábrán látható. A válások száma 55 főnél 10 évnél régebben történt a válaszadók körében. Az elmúlt két év adatai mutatják a legkisebb arányt: 14%.

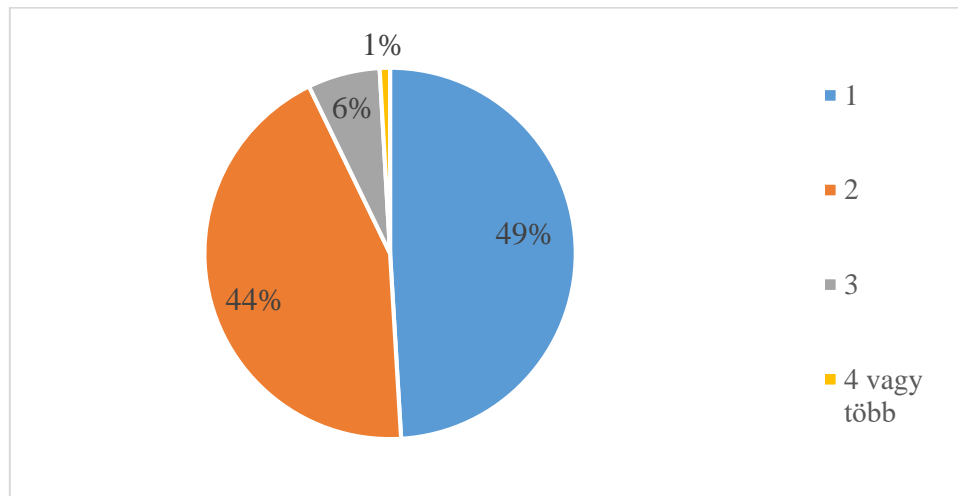
2. ábra: A válaszadók válásának időpontja, százalék (n=112)

A kérdőíves vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a válások többségét a nők kezdeményezik (3. ábra), ami megerősíti a szakirodalmi áttekintésben jelzett adatokat. 113 fő válaszolt a „Ki kezdeményezte a válást?” kérdésemre. Ebből 66 fő nő volt, 16 egyén pedig férfi. 28%-os arányt mutat a diagram azzal kapcsolatban, hogy közösen döntöttek a válás mellett.

3. ábra: A válaszadók válásának kezdeményező felei, százalék (n=113)

112 válasz érkezett arra a kérdésemre, hogy „Házasságából/élettársi kapcsolatából hány gyermeke született?”. Az adatokat a 4. ábra ismerteti. A legnagyobb számban a szülők egygyermekesek, de gyakori az olyan családok száma is, ahol a szülők két gyermeket is vállaltak.

4. ábra: A válaszadók gyermekeinek száma, százalék (n=112)

113 választ kaptam azzal kapcsolatban, hogy a gyermekek mennyi időségek voltak a válaszkor. A legfiatalabb két hetes volt, a legidősebb pedig 12 éves. Habár utóbbi adatot lekorlátozta az, hogy a kitöltést csak 12 éven aluli gyermekes szülők végezheték el. A legtöbb válasz alapján a gyermekek 8 évesek voltak, szüleik válaszkor (13 fő). A legkevesebb adat pedig a két éves korra érkezett (4 fő).

A válás okára vonatkozó kérdésre 112 fő válaszolt. A válaszadók több válaszlehetőséget is megjelölhettek. A kitöltők 10,7%-a nem kívánt válaszolni a kérdésre. A következőkben a legmagasabb indoktól haladok a legalacsonyabb értékűig. Az első helyen 48,2%-os aránnyal az elhidegülés áll. 43,8%-uk a hűtlenséget, 24,1%-uk az elhanyagolást jelölte meg a válás okaként, 17,9%-uk az alkoholizmust vagy más függőségeket, 13,4%-uk pedig a szexuális problémákat. 11,6%-uk a gyermeknevelési elvek különbözőségét és ugyanennyien az anyagi bizonytalanságot jelölték meg. 10,7%-os értékben adtak választ a bántalmazásra és szintén ezzel megegyező értékben arra, hogy a házastársuk/élettársuk családtagjai gyakran beavatkoztak az életükbe. 0,9%-ban érkezett három különböző válasz is: folyamatos verbális agresszió, gyermeket várt egy másik nő a férjtől, két különböző irányba fejlődés. Amint a kérdőívben is látszik, rendkívül sok ok vezethet a váláshoz. Számomra meglepő volt az alkoholizmus vagy más függőségek magas száma.

A válás folyamata kérdéshez hat állítást kellett a szülőknek ötfokozatú skálán értékelniük (1=egyáltalán nem jellemző, 2=többnyire nem jellemző, 3=jellemző is meg nem is, 4=többnyire

jellemző, 5= teljes mértékben jellemző). Az adatokat áttekintve kijelenthető, hogy a válás szinte a két szélsőség mentén zajlott le (egyáltalán nem vagy teljes mértékben zökkenőmentesen). A gyermekek is egyértelműen a válás elszenvedői voltak. A kitöltőket a válás fájdalmasan érintette. A válás időszakában részben komoly anyagi nehézségekkel küszködött a válaszadó. A kitöltők szerint a páruk egyáltalán nem sérült a válás során lelkileg. Ennek oka valószínűleg az lehet, hogy volt társuk indítványozta a válást. Tehát a válás a férfiakat és a nőket eltérő módon érintette.

	egyáltalán nem jellemző	többnyire nem jellemző	jellemző is, meg nem is	többnyire jellemző	teljes mértékben jellemző
A válás szinte zökkenőmentesen zajlott le	31	9	22	20	29
A válás a gyermekem/gyermekeim szemszögéből nézve fájdalmas és megterhelő volt	15	17	26	18	36
A válás érzelmileg nagyon nehezen érintett engem	16	13	19	22	41
A válás időszakában komoly anyagi nehézségekkel küszködtem	19	20	25	21	26
A válás során a párom sérült a leginkább lelkileg	43	18	22	15	14
A válást a párom és én is ugyanolyan nehezen tudtuk feldolgozni	44	25	26	12	5

1. táblázat: A válás folyamatával kapcsolatos kijelentések értékelése, fő (n=111)

5.2.2. A válás hatása a gyermekekre

95 választ kaptam arra a nyílt végű kérdésemre, hogy a gyermekekkel hogyan közölték a válást? Ezeket kategóriákba rendszerezve ismertetem.

- Ahol a gyermekek még nagyon kicsik voltak, ott nem beszélgettek semmilyen formában velük a szülők (9 fő).
- A legjobb megoldás az lenne, melyre sok válasz is érkezett, hogy mindkét szülő jelenlétében, beszélgetés, mesélés formájában történjen a válás közlése a gyermekekkel (37 fő). A gyermekeket ekkor biztosították a láthatásról és arról is, hogy a szülők továbbra is szeretik őket. Valamint arról is, hogy a válásnak nem ők az okozói.
- A legtöbb válasz azonban olyan kimenetelű volt, mely azt tartalmazta, hogy az anyák egyedül közölték a hírt (34 fő). Ennek oka néhol az volt, hogy az apa kivonta magát a felelősség alól. A válaszadók körében azonban voltak olyan apukák is, akiknek szintén egymaguknak kellett szembenézniük ezzel a feladattal (3 fő).

- Néhány szülő arról számolt be, hogy külön-külön beszélgettek el a gyermekükkel (4 fő). Ennek tükrében a gyermek gondolhatta azt, hogy a szülők nem képesek a közeljövőben sem a további együttműködésre.
- Számomra megdöbbentő eseteket is közöltek a szülők. Így például a 12 éven aluli gyermekek tudomást szereztek az egyik szülő hűtlenségéről (2 fő), az anya fizikai bántalmazásáról (1 fő). Volt arra is példa, hogy előzetes egyeztetés nélkül az apa közölte a gyermekkel, hogy az anya már nem szereti továbbra őt (2 fő). De arra is, hogy az anya nyitotta fel a gyermek szemét, hogy az apa egy másik nővel szeretné tovább folytatni az életét (1 fő).
- A drasztikus megoldások közé tartozik az utolsó kettő válasz is, melyek a következők: a gyermek fültanúja volt annak, amikor az apa kinyilvánította az anya felé a válási szándékát (1 fő). A legmegdöbbentőbb eset pedig az volt, amikor az apa fogta magát és egy szó nélkül elköltözött (1 fő).

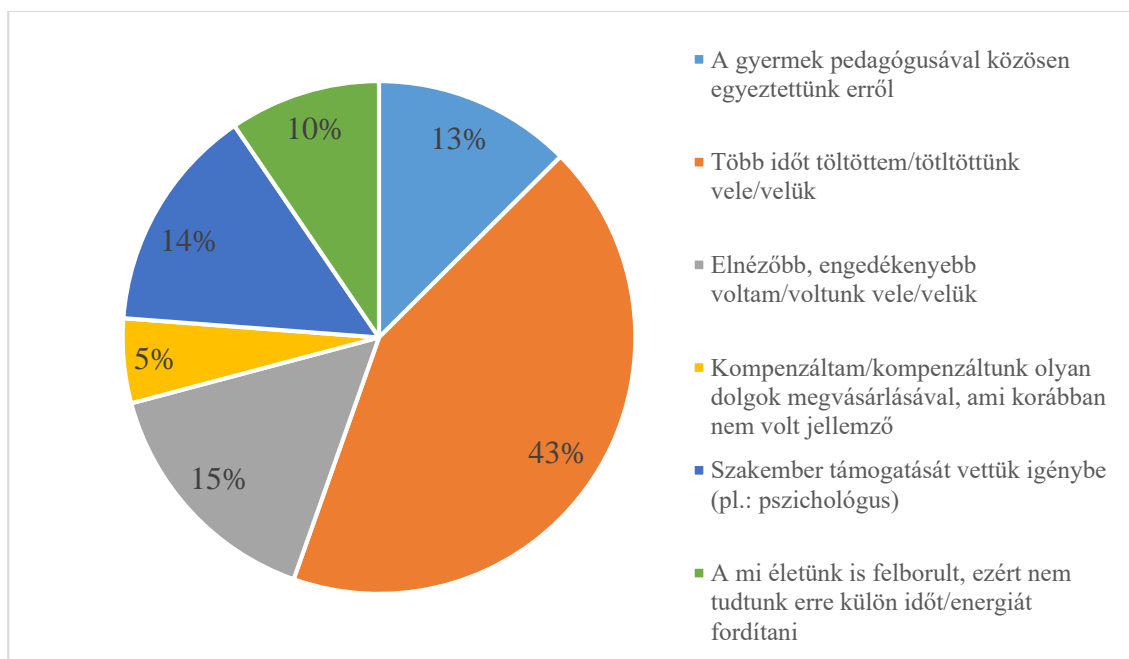
A válási folyamat során 113 kitöltőből 88 fő nem érzékelte azt, hogy a gyermekük saját magát hibáztatná a történetek miatt. 16 fő az igen választ, 9 fő pedig a nem tudom választ jelölte be. 12 fő fejtette ki a következő kérdésemre a véleményét azzal kapcsolatban, hogy miből vette észre azt, hogy a gyermeke magát okolja? Így az alábbi válaszok érkeztek:

- Beszélgetések során mondta el a gyermek (6 fő).
- Teljes egészében rákérdezett arra, hogy ez most miattuk történt-e? (1 fő). Az ő korábbi viselkedésük (rosszaság, együtt alvás esténként) váltotta-e azt ki, hogy külön utakon folytatják tovább a szülők? (1 fő).
- A gyermekek azt hitték, hogy a szülők már nem szeretik őket (1 fő).
- Volt olyan szülő, aki a gyermeke viselkedésváltozásából következtetett erre (1 fő). A gyermek szomorú, sírós lett, mely korábban nem volt jellemző rá, mivel mindig vidám, mosolygós gyermek volt (1 fő).
- Extrém esetet is leírt a szülő, amikor a 3 éves gyermeke megnémult. Szakember segítségét kellett ekkor igénybe venni, aki megállapította, hogy a mutizmus oka, hogy a gyermek önmagát hibáztatja (1 fő).

113 válaszból 67 érkezett arra, hogy a gyermekek nem tettek arra utaló jelet, hogy a szülők ismét alkossanak új párt. 46 fő pedig az igen választ jelölte be. Így a két érték között kiugró eltérés nem mutatkozik.

112 válasz érkezett arra a kérdésemre, hogy a gyermekeknek a szülők hogyan segítettek a válást feldolgozni. A válaszadók több válaszlehetőséget is megjelölhettek. Az értékeket az 5. ábra ismerteti. 43%-os válaszadással a több időt töltöttem vele/velük kimagasló a többi között.

14%-ban vettek a szülők szakemberi támogatást igénybe. A nagy értéken kissé meglepődtem, mivel nem gondoltam, hogy a szülők ekkora arányban kértek külső segítséget. Egyéb válaszok is érkeztek 12 egyéntől, mint például: a gyermekek nem igényeltek külön segítséget (4 fő). A szülők már nem emlékeznek rá (1 fő). Csak az apa fektetett ebbe nagyobb hangsúlyt (1 fő), vagy éppen csak az anya (2 fő), akár olyan esetekben is, amikor az apa nem tett eleget a szülői kötelezettségének (3 fő). Iskolapszichológus segítségét vette igénybe az egyik egyedülálló szülő (1 fő). Összeségében kijelenthető, hogy a szülők e területen nem igazán mutattak együttműködést. Vagy az anya vagy az apa volt az, aki több odaadást, szeretetet, időt, figyelmet fordított a gyermeke felé, de közös munka nem folyt ebben a témában köztük.

5. ábra: Szülők segítő módszerei a válás gyermek általi feldolgozásában, százalék
(n=112)

A következő kérdéskörben arra voltam kíváncsi, hogy a felsorolt tünetek közül a válaszadó szülők a saját gyermekükre nézve miket tapasztaltak. A kitöltőknek ötfokozatú skálán kellett értékelni az állításokat (1=egyáltalán nem jellemző, 2=többnyire nem jellemző, 3=jellemző is meg nem is, 4=többnyire jellemző, 5= teljes mértékben jellemző). A legtipikusabban megjelenő változások a szomorúság, rosszkedvűség, valamint zárkózottság, visszahúzódás, illetve a szorongás, érzékenyebbé válás és a vágyakozás az eltávozott szülő után. A pontos adatok a 2. számú mellékletben olvashatók.

A szülőket megkérdeztem azzal kapcsolatban, hogy véleményük szerint a gyermekükre a válás milyen pozitív és negatív hatásokkal bírt. A kérdésre 59 válasz érkezett. Az alábbiakban ezeket fogom rendszerezni:

Pozitív tényezők a gyermekek oldaláról:

- Megszűnt a feszült légkör, nyugodtabb hangulat otthon és a hétköznapokban is (10 fő).
- Szorosabb kapcsolat kialakítása akár mindkét szülővel (11 fő).
- Jobb példát lát a gyermek maga előtt, melyből tanulhat is. Így a későbbi élete során levonhatja a tanulságot (3 fő).
- A szülők így már a megfelelő családi alapértékeket tudták a gyermekeik felé közvetíteni (1 fő).
- A szülők is nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb egyénekké váltak a válás után, mely hozzájárult ahhoz, hogy a gyermekek is biztonságos, szerető, támogató családban nevelkedjenek (9 fő).
- A gyermekeket magabiztosság, önállóság, nyugodtság, kiegyensúlyozottság, nagyobb fokú talpraesettség jellemezte a válás után (11 fő).
- Több gyermek esetén összetartóbbá váltak (1 fő).
- A gyermekeknek mindenből dupla annyi jutott. Több kirándulás, program, ajándék. A szeretetet is több helyről kapták (2 fő).
- Pozitív hatást volt több olyan szülő, aki nem tudott felsorolni (4 fő). Szerintük a válásban minden érintett fél sérül.

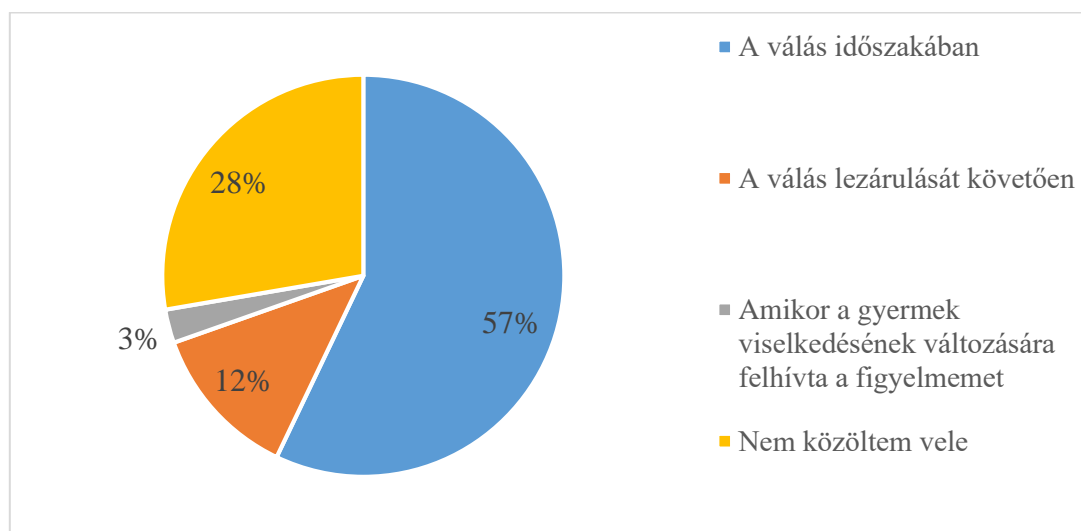
Negatív tényezők a gyermekekre nézve:

- A gyermek életében a válás törést okoz (5 fő).
- A család felbomlása során a gyermek eleinte nem találja meg a saját helyét (1 fő).
- A gyermek életéből az apa nap, mint nap hiányzik (8 fő). Állandóan hiányolja hol az egyik, hol a másik szülőjét (1 fő).
- Szomorúság, érzelmi instabilitás, szorongás, zárkózottság, távolságtartás jellemző a gyermek viselkedésére (5 fő).
- A gyermek elveszítheti a bizalmát a társas kapcsolatokban. Nehezen tudnak kötődni másokhoz (1 fő).
- Eltávolodás érzelmileg az egyik vagy akár mindkét szülőtől (3 fő).
- Vannak esetek, amikor a gyermeknek a válás során külső szakemberi segítséget kellett igénybe venni (2 fő).

- A szülők anyagi helyzetének rosszabbodása a gyermek életében is negatív változásokat idéz elő (3 fő).
- A szülők a saját lelkiismeretfurdalásuk oldása miatt túlkompensáltak (1 fő).
- A későbbi láthatás során a találkozások lebonyolítása (2 fő).
- Ha a szülők nem találnak új párt maguknak, akkor a gyermek nem teljes családban nő fel (1 fő).
- Ha a mostohaszülővel nem alakul ki jó kapcsolat, akkor az rányomhatja a bélyeget a szülővel való viszonyra is. Ebben az esetben volt arra is példa, hogy a gyermekek elköltöztek az apjukhoz. Az anya új párja miatt nem is látogatták az anyjukat (1 fő).
- A láthatás károsan is hathat a gyermekre. Például a gyermek az apja viselkedése miatt dadogni kezdett (1 fő).
- Az apa lemondott a gyermekeiről (4 fő). Ebben az esetben az apai minta és a kötődés hiánya is kialakulhat a gyermekeknél, mely során a gyermek személyiségfejlődése is sérülhet.

5.2.3. A szülők és a pedagógusok közötti együttműködés a válás időszakában

A válás tényének közlését a gyermek pedagógusaival az 6. ábra mutatja be. Ez alapján kijelenthető, hogy a szülők leggyakrabban a válás időszakában (57%) informálják a pedagógust. Elszomorító, hogy 28%-ban egyáltalán nem közlik a tényt velük. 112 szülőből csak 39 fő az, aki jelezte az intézmény felé, hogy ebben a periódusban kiemelt figyelmet fordítsanak a gyermekük felé.

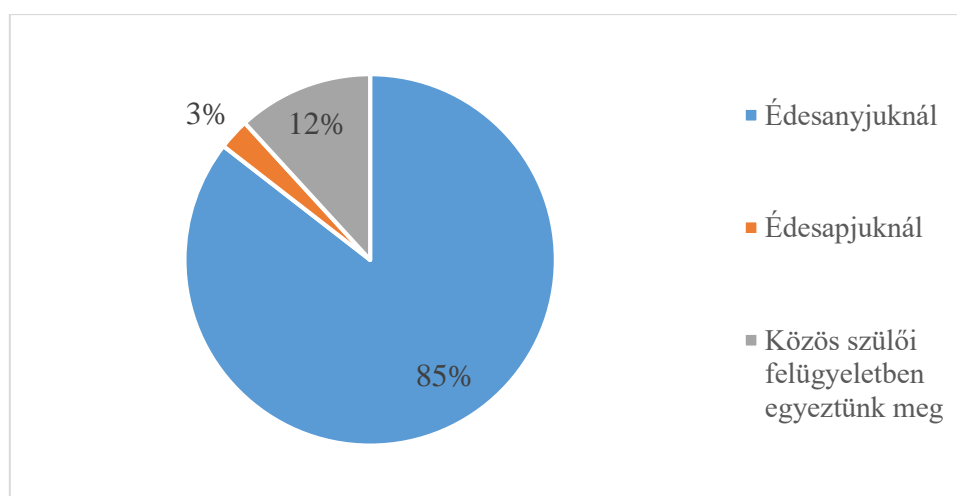
6. ábra: A válás tényének közlése a gyermek pedagógusával, százalék (n=112)

A gyermekek pedagógusa a válaszadók körében 21,2%-ban számolt be a gyermeknél egyéb változásokról. 22 egyén közölte velem azokat az információkat, melyekről ebben az esetben tájékoztatta őket a pedagógus. Ezek közül a legfontosabb változások a következők:

- A gyermek olyan magatartást produkált, melyből következtetni lehetett arra, hogy harragszik az egész világra (1 fő).
- A szabályok be nem tartásával próbálta felhívni magára a figyelmet (7 fő).
- A gyermek többet „hisztizett” (1 fő).
- Teljesítménykényszerrel küzdött a gyermek (1 fő).
- A gyermek rajzai alapján kijelenthető, hogy a szülőket bizonytalanul ábrázolta (1 fő).
- Az óvodai élete során a gyermek változást mutatott (7 fő). Az addig eleven gyermek, játékidőben rendszeresen csendben ücsörgött egy széken (1 fő).
- A gyermek megnémult az óvodában. Vizelet és székletvisszatartási problémák jelentkeztek nála. Ebben az esetben gyógypedagógiai fejlesztésre is szorult a gyermek (1 fő).
- A tanító akkor tapasztalt változást, amikor az apa vitte reggelente a gyermeket az intézménybe. Ekkor a gyermek magába forduló, merengő viselkedést mutatott (1 fő).
- Pozitív változásról is beszámoltak. Például a gyermek lenyugodott (1 fő).

5.2.4. A gyermekfelügyelet és a láthatás alakulása a válást követően

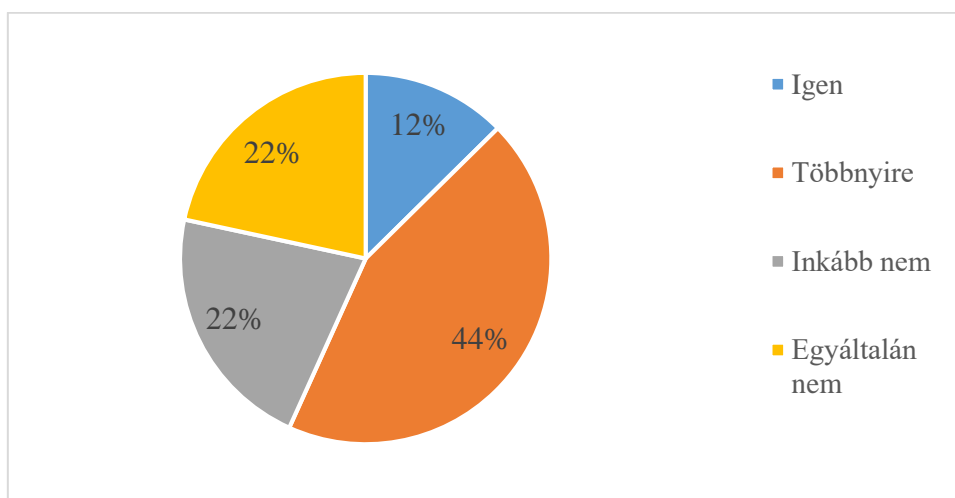
112 kitöltőből 80 szülő nem kérte ki a gyermeke véleményét azzal kapcsolatban, hogy a továbbiak során melyiküknél szeretne lakni. A gyermekelhelyezés a 7. ábrán található. Leggyakoribb esetben, vagyis 85%-ban az anyánál helyezték el a gyermeket. Ennek elsősorban az lehet az oka, hogy a gyermek minél fiatalabb életkorban van, annál nagyobb anyai törődést igényel. A közös felügyeleti jog térhódítása figyelhető meg a 12%-os eredménnyel kapcsolatban is. Az apánál legvégső esetben csak 3%-ban helyezték el a gyermeket.

7. ábra: Gyermekelhelyezés, százalék (n=110)

111 válasz érkezett azzal kapcsolatban, hogy a gyermek milyen gyakran tartja a kapcsolatot azzal a szülővel, akivel nem él közös háztartásban. 23,4%-uk nyilatkozott arról, hogy kéthetente hétvégén. Tehát a gyakorlatban is a bíróság által leggyakrabban meghatározott láthatási forma érvényesül. Ezt követi 20,7%-ban a hetente több alkalommal is. A hétvége 11,7%-ot kapott. 4,5%-ban a gyermek naponta találkozik a másik szülővel is. Emellett a szülők egyéni válaszokat is megadhattak, mely során nagyon eltérő adatokat kaptam. Gyakran a gyermek havonta, két havonta találkozik az apjával, ennek legfőbb oka, hogy a szülő külföldön dolgozik. Sok esetben a láthatás nagyon rugalmas, a gyermekek kedvük szerint látogathatják az elköltözött szülőt. Gyakori a 3-4 naponkénti vagy heti váltás is. Előfordul az is, hogy a kisebbik gyermek marad az anyánál, a nagyobbik pedig az apához költözik. Radikális esetek is előfordulnak például évente, kétevente találkoznak az apával. Olyan válasz is érkezett, hogy egyszer találkoztak csak. Rendkívüli körülmények is léteznek, amikor az apa elhunyt, vagy lemondott a láthatás jogáról. A gyermek, amikor betöltötte a 14. életévét az apára már nem volt kíváncsi. Írt olyat is egy apa, hogy 10 éven keresztül kéthetente hétvégén láthatta a gyermekeit, majd hozzá kerültek mind a ketten. Viszont a gyermekek apai kérésre sem hajlandók tartani az anyával a kapcsolatot. Egy szerintem megfelelő láthatással szeretném zárni a kérdéskört: napi szinten minden délután találkozik az apával a gyermek. Egy héten egyszer ott is alszik, kéthetente pedig péntektől vasárnapig pedig nála tartózkodik.

111 válasz érkezett arra a kérdésemre, hogy a szülők azonos elvek szerint nevelik-e a gyermeküket. Az adatokat a 8. ábra közli. A többnyire választ jelölték be a legtöbben (44%). Az igen válaszra érkezett sajnos a legkevesebb szavazat (12%). Míg az inkább nem és egyáltalán nem állításokra mind a két esetben 22%-os volt a válaszadások száma.

8. ábra: Gyermeknevelési elvek hasonlósága, százalék (n=111)

Az elvált felek közti nézeteltérést mutatja az is, hogy a gyermeknevelés kérdéskörében is kevésbé képesek az együttműködésre. Eltéréseket saját válaszok (41 fő) alapján kaptam a szülőktől. Ezeket rendszerezve közlöm:

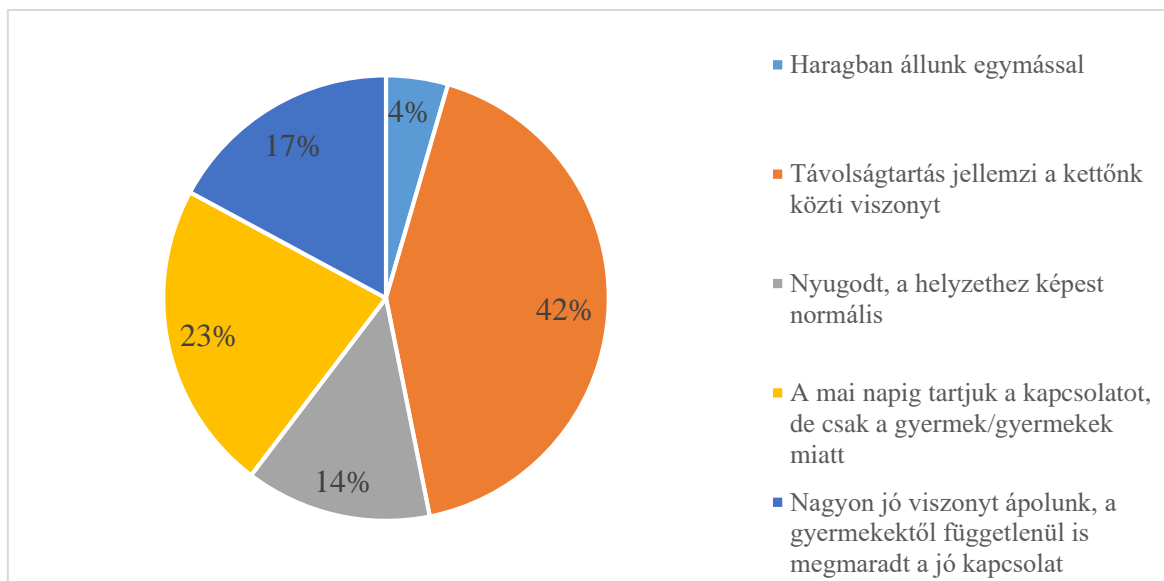
- A két szülő nem azonos értékrend szerint nevel (7 fő). A családi alapértékeken belül mutatkoznak meg a különbségek (3 fő). Ennek kapcsán volt olyan szülő, aki arról írt, hogy az apa a rideg, szeretet és odaadás nélküli nevelést helyezte előtérbe (1 fő).
- Az apák nevelési módszerében megfigyelhető, hogy sokkal engedékenyebbek (5 fő). Hiányzik náluk a napirend betartása, következetesség, szigor és a rend (8 fő). Voltak olyan anyák, akik arról nyilatkoztak, hogy az apa nem igazán neveli a gyermekeket, csak az életben maradáshoz szükséges tennivalókat látja el (2 fő). Az apák gyakran mindent megengednek a gyermeküknek (3 fő). Például korlátlan tablet használat, töménytelen mennyiségű csokoládé fogyasztása.
- Egy anya szerint a volt férjével a gyermeknevelés terén semmiben sem egyeznek (1 fő). Ennek oka az, hogy a férfi nem nevelte a gyermekeket a kellő módon. Például úgy, hogy: „*sokszor az érzelmeiken keresztül “kihasználva a szeretetüket” próbált nevelni.*” (41-50 éves nő). A férfi mindenféle földi jóval igyekszik kompenzálni és pótolni a személyes törődést.
- Olyan is előfordul, hogy az egyik szülő mélyen vallásos, melyet átültetett a gyermeknevelésbe is már-már túlzó mértékben (1 fő).
- Az apa nem törődik kellő mennyiségben a gyermekekkel (8 fő).
- Anyagi vonatkozásban is eltérés lehet (1 fő).
- Továbbtanulás (1 fő).

Összességében kijelenthető, hogy az apák leggyakrabban lelkiismeretfurdalásban szenvednek amiatt, hogy a gyermeküknek nélkülözniük kell őt. Emiatt van az ő nevelési elvükben nagyobb mértékben jelen az elnéző bánásmód.

5.2.5. Családi kapcsolatok a válást követően

111 válasz érkezett azzal kapcsolatban, hogy a szülők közötti viszony a válás után hogyan alakult. Az adatokat a 9. ábra mutatja be. A legmagasabb szám 42%, mely a távolságtartó kapcsolatra vonatkozott. A közös gyermek további nevelése érdekében ez a szám negatívumként hozható fel a magassága miatt. A gyermekek miatt továbbra is fenntartott jó kapcsolat 23%-os arányban tűnik fel. Míg 17%-a a válaszadóknak nagyon jó viszonyt ápol egymással a mai napig is. Nyugodt viszony jellemzi a válaszadók 14%-át, 4%-uk pedig haragban áll egymással.

9. ábra: Kapcsolati formák a szülők között a válás után, százalék (n=111)

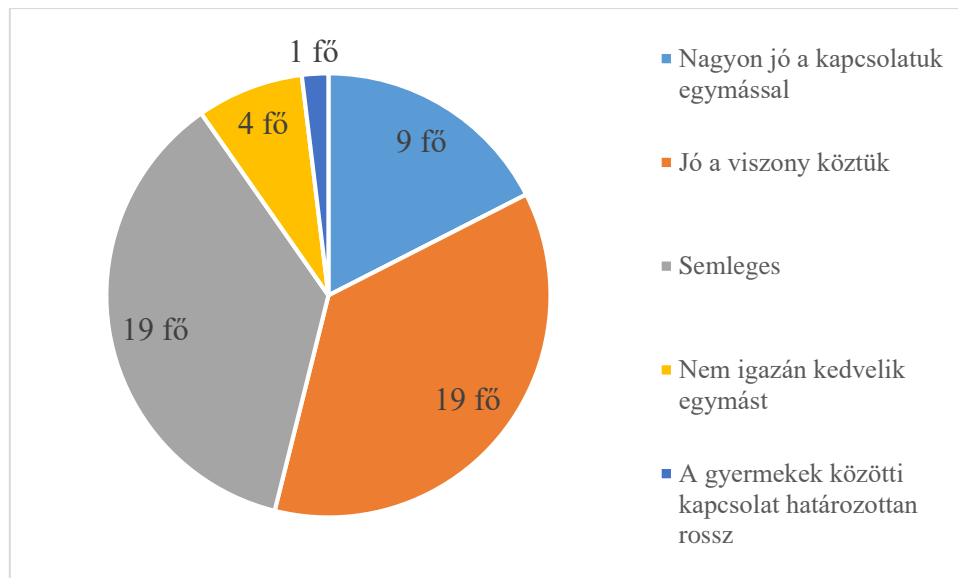
A gyermekek és szülők kapcsolatáról általánosságban kijelenthető, hogy nem változott meg jelentősen (95 fő). A kitöltőknek ötfokozatú skálán kellett értékelni az állításokat (1 határozottan rosszabb lett, 2=kismértékben rosszabb lett, 3=nem változott, 4=kismértékben jobb lett, 5=határozottan jobb lett). Az anyák esetében magasan a határozottan jobb lett válasz (30 fő), míg az apáknál kismértékben rosszabb lett a kapcsolat áll a második helyen 22 válasszal. Érdekes, hogy ettől egy válasszal van csak lemaradva a határozottan rosszabb lett a kapcsolat az apákkal állítás.

A kitöltők (112 válasz) 46,4%-a él jelenleg is párkapcsolatban, közös háztartásban új partnerével. Közele a második érték, így erről is tennék említést: 33,9%-uk nem él párkapcsolatban. A kitöltők (109 válasz) volt párjai közül 49,5% él jelenleg is párkapcsolatban, 33%-uk pedig nem lett új párra.

90 válasz érkezett azzal kapcsolatban, hogy az újonnan alakult párkapcsolatban van-e gyermek. 28 fő nyilatkozott úgy, hogy mindkét fél új párja gyermektelen. 27-27 fő válaszolt úgy, hogy az új párjának van gyermeke az előző kapcsolatából és a volt párja új partnerének is van gyermeke az előző kapcsolatából. 8 válasz érkezett azzal kapcsolatban, hogy mindkét fél új párkapcsolatában van az új pár részéről gyermek. Tehát kijelenthető, hogy a mozaikcsaládok száma egyre növekvő tendenciát mutat.

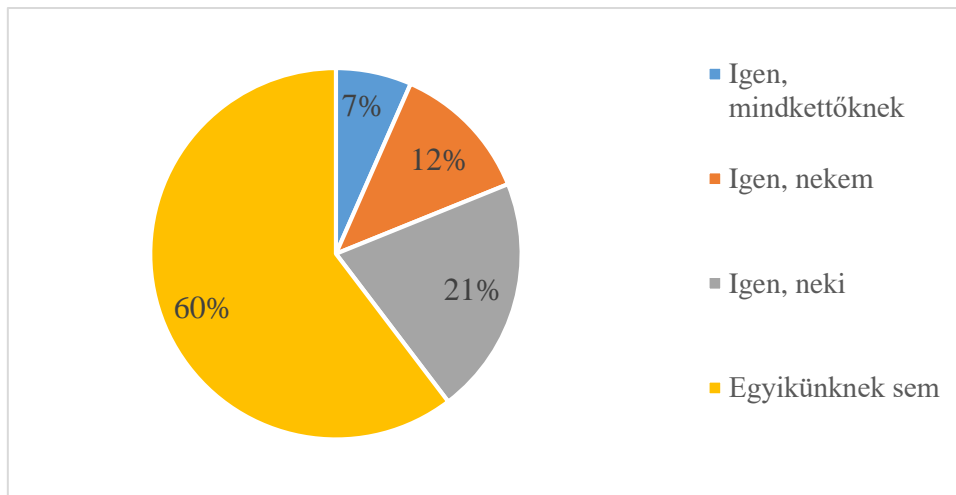
Arra a kérdésre, hogy a gyermek hogyan viszonyult mostohatestvéréhez 52 válasz érkezett. Az adatokat a 10. ábra közli. A kevesebb válaszadás oka az, hogy nem mindegyik elvált szülő él párkapcsolatban a válás után. 19-19 fő válaszolt úgy, hogy a gyermekek közti kapcsolat semleges vagy jó. Nagyon jó kapcsolatot tart fenn 9 egyén gyermeke és mostohagyereke. 4 fő

válaszolt úgy, hogy a gyermekek nem igazán kedvelik egymást. 1 válasz érkezett arra, hogy a gyermekek között a kapcsolat nagyon rossz. A kapcsolatok milyenségét leginkább a gyermekek személyisége, életkora, családi helyzete határozza meg. Ha a gyermek féltékeny a mostohatestvérére abban az esetben, ha ő egy háztartásban él az elköltözött szülőjével, akkor az rossz fényt vethet a kettejük kapcsolatára.

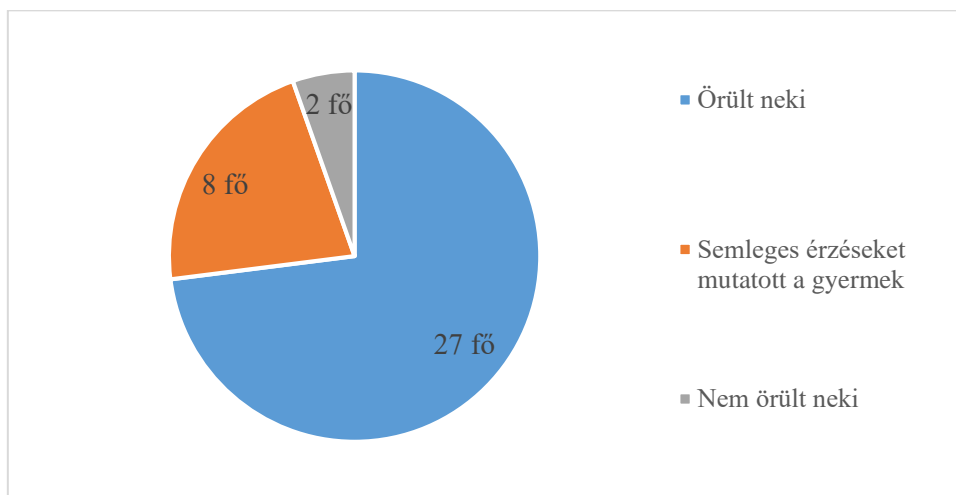
10. ábra: A mostohatestvérekkel való kapcsolat minősége, fő (n=52)

A 11. ábra azt mutatja be, hogy az újonnan megalakult párkapcsolatból született-e új gyermek. A legmagasabb érték a 60%, mely az egyikünknek sem kategóriát jelenti. Ennek az lehet az oka, hogy a kérdőívet a 41-50 éves korosztályú egyének töltötték ki a legtöbben. Ebben az életkorban az emberek ritkán döntenek a gyermekvállalás mellett. 21%-ban az válaszadó volt partnerének született gyermeke. Ez leginkább a férfiakra jellemző adat. 12%-ban jelölték meg az igen, nekem született gyermekem opciót. A kitöltők 7%-ánál mindkét szülő új párkapcsolatából született gyermek.

11. ábra: Új gyermek születése, százalék (n=106)

37 válasz érkezett arra a kérdésemre, hogy a gyermek az új jövevény érkezését hogy fogadta. A számokat a 12. ábra taglalja. 27 szülő jelölte meg azt a választ, hogy a gyermeke örült a féltestvérének. 8 fő írta be azt, hogy a gyermek semlegesen fogadta őt. 2 fő arról számolt be, hogy a gyermeke egyáltalán nem örült. Egy új családtag mindig nagy öröm mindenki számára. A gyermekeknek is, ezért is lehet ilyen kimagasló az a szám, mely azt mutatja, hogy a gyermek boldog volt a hír hallatán.

12. ábra: A gyermek féltestvére érkezésére adott reakciója, fő (n=37)

5.2.6. Egyéni vélemények a válással kapcsolatban

A szülők közül 19 fő saját megjegyzést tett közzé számomra a témához kötődően. Ezek között szerepelt olyan is, aki gratulált a témaválasztásomhoz. Volt olyan, aki arról nyilatkozott, hogy párjával különváltak életútjaik, majd pár év elteltével újból összeházasodtak, és azóta is boldog családként élnek együtt. Míg volt olyan, aki szerint az anyák felelőtlen magatartása vezet a sok

váláshoz. A válás és a későbbiek során egy személy véleménye szerint a szülők feladata pedig a saját büntudatok kezelése is lenne. Volt olyan is, aki így nyilatkozott:

„Egy válásnak mindenki csak vesztese lehet!” (41-50 éves férfi)

„A véleményem a saját tapasztalataim alapján, elég az, ha az a szülő stabil, aki neveli a gyermekeket. Ha biztonságos környezetben élnek, meg tudnak birkózni azzal, ha a másik szülőnél nem érzik ezt. Tudják, hogy ez csak ideiglenes állapot. Nyilván az lenne a legjobb, ha erről mindkét szülő egyformán gondolkodna és teremtené meg a feltételeket, de az is lehet, hogy akkor nem is lenne annyi válás, mint napjainkban.” (41-50 éves nő)

„Sokan válnak el, sokan élnek később mozaikcsaládban, nem könnyű felnőttként sem jó döntéseket hozni. Én azt tartom, hogy a családban a gyerekek a leggyámoltalanabbak, nekik van a legtöbb támaszra, segítségre és gondoskodásra szükségük. De nem a válás a legnagyobb tragédia, ha az elvált szülő, aki a gyerekeket neveli, odaadó és önzetlen, szereti a gyerekeit és a világ végére elmenne értük és az érdekükben.” (50 évesnél idősebb nő)

5.2.7. A kérdőíves vizsgálat következtetései

A kérdőívet nagyobb arányban nők töltötték ki. Ennek oka talán az lehet, hogy a női nem szívesebben beszélget a fennálló problémákról, mint a férfiak. A kutatásom során is arra jutottam, hogy ők azok, akik nagyobb részben kezdeményezik a válást. Gyermeük felé a legtöbb esetben, mindkét szülő igyekezett támogató, odaadó magatartással lenni. A gyermekek válásra adott viselkedésének reakciói életkor szerinti eloszlásban tükrözik a szakirodalomban olvasottakat. A gyermekeket az anyánál helyezik el leggyakrabban, de nagyobb arányban megjelent a kutatásom során a 21. században teret hódító közös szülői felügyeleti jog gyakorlása is.

Az elköltözött szülővel való találkozások gyakorisága kapcsán érkezett a legtöbb eltérő válasz. Itt volt számomra a legtöbb megdöbbentő adat is. A gyermeknevelési elvek különbözőségének magas értéke is abból eredhet, hogy a szülők a házasságuk során és a válásuk után sem tudtak együttműködni, jelen esetben a gyermek nevelési módszerei kapcsán. Ezt mutatja az is, hogy a legtöbb esetben a szülők közti kapcsolat nem közeli.

A szülők igyekeznek saját maguk boldogsága és a gyermekek kiegyensúlyozott életének biztosítása érdekében új párt találni maguknak. Így mozaikcsaládok sokasodó száma jön létre a mai társadalomban. A szülők összeségében több negatív hatást látnak a gyermekekre nézve a válás során, mint pozitívat, de utóbbiból is jócskán tudtak azért felsorolni.

A szülők a kérdőív során számomra meglepően nyíltan, kendőzetlenül számoltak be a családjukban fellépő változásokról, a válás okairól. Habár ebben biztos az is közrejátszott, hogy

anonim volt a kitöltés. Sok esetben úgy éreztem, hogy a bennük lévő feszültséget, megbántottságot, sértettséget a kérdésekre válaszolva kiadták magukból.

A válás az összes egyén számára elkerülhetetlenül egy lelkileg megterhelő esemény, de van pozitív oldala is, hiszen a házasság befejezte után a családtagok boldogabb, kiegyensúlyozottabb életet tudnak biztosítani saját maguknak és a gyermekeik számára is.

5.3. Az interjúk eredményei

Az interjút négy óvodapedagógussal készítettem el, mindannyian ugyanabban az óvodában dolgoznak. Röviden be szeretném mutatni az intézményt, koncentrálni a családokkal való kapcsolati formákra, bevonásukra az óvodában.

Nagykanizsa Központi Óvoda Kossuth téri Tagóvodája a város szívében helyezkedik el. Az 1980-ban épült óvoda 2019-ben Európai Unió pályázatnak köszönhetően felújításra került. Az óvoda kétszintes, kettő csoport lent, kettő pedig fent található. A csoportszobák tágasak, világosak, tárgyi feltételeik kiválóak, a bútorzat korszerű. Jelenleg az óvodában négy csoport működik, melyből egy vegyes életkorú, kettő homogén kiscsoport, egy pedig részben osztott középső-nagycsoport. A gyermekek szociokulturális környezete vegyes képet mutat. Intézményükben szeretetteljes, érzelmi biztonságot nyújtó, elfogadó, derűs légkört igyekeznek kialakítani. A sokszínű tevékenységek, játékszervezések, a közösen átélt élmények, örömök határozzák meg az óvodapedagógusok nevelőmunkáját.

A gyermekek személyiségfejlesztése az egyéni értékek hangsúlyozásával, a szülőkkel való együttműködésben valósul meg. Az óvoda jó kapcsolatot ápol a családokkal, nagymértékben támogatják őket. A hagyományok ápolása fontos része az óvodai mindennapoknak, melyek gazdagítják közösségi érzésüket, szorosabbá teszi kapcsolatukat a családokkal. Előre megbeszélt időpontokban szülői értekezleteket tartanak, illetve fogadóórákat, ahol tájékoztatják a szülőket a gyermekek fejlődéséről és az aktuális eseményekről. Családi nap keretén belül alkalmat adnak a családok és a pedagógusok közti kapcsolat elmélyítésére, közös élményekre.

Az elemzést a következő szempontsor alapján végeztem el:

- A válás gyakorisága, háttere.
- A gyermek reakciói, viselkedésváltozásai a válást megelőzően, következtében, utána.
- Gyermekeknevelés a válást követően.
- Az óvodapedagógusok támogatása a válás feldolgozásában. Együttműködés a szülőkkel.
- A válás előnyei és hátrányai.

Az óvodapedagógusok válaszait ezek alapján fogom a továbbiak során elemezni.

5.3.1. A válások gyakorisága, háttere

A megkérdezett óvodapedagógusok átlagban 5-20%-os arányt mondtak azzal kapcsolatban, hogy a csoportjukban hány gyermeket érint a válás. A válások aránya két egyén szerint stagnál, két személy szerint pedig növekvő tendenciát mutat az utóbbi pár évben. A válás legfőbb kiváltó okaiban eltérő vélemények születtek. *„Ennek oka tapasztalatom szerint egy harmadik személy megjelenése a házasságban, több esetben az apa nem vállalja családi kötelezettségeit és kilép a házasságból, illetve előfordul bántalmazás is a házastársak között.”* (46 éves óvodapedagógus). Másik óvodapedagógus szerint a magyarázat a válásokra a rosszul értelmezett aszszertivitás. *„...mindenki a saját érdekeinek megvalósítására törekszik. Nehezen alkalmazkodnak manapság az emberek egymáshoz és a változásokhoz.”* (45 éves óvodapedagógus). A házasságban lévő felek nem tudnak kompromisszumot kötni annak érdekében, hogy közösen együtt tudjanak működni. A felek önös, egyéni érdekeiket helyezik a család elé. Másik vélemény, mely részben párhuzamba állítható az előzővel, mivel az óvodapedagógus szerint a karrierépítés, illetve a saját célok előrébb valók annál, hogy a másik féllel vagy esetleg gyermekkel minőségi időt töltsön együtt a szülő. Az óvodapedagógus meglátása szerint a mai, modern társadalom okozta változások a lejtőn elindító okok, melyek elsősorban negatívumként hozhatók fel. A szülőknek sem saját magukra, sem egymásra, sem a saját gyerekeikre nem jut elég idejük a rengeteg teendő mellett.

5.3.2. A gyermek reakciói, viselkedésváltozásai a válást megelőzően, következtében, utána

A témával kapcsolatosan szerettem volna írni a válás előtti, válás közbeni és a válás utáni gyermek általi változásokról, reakciókról. Egy óvodapedagógus nyilatkozott a válást megelőző időszakról. *„A gyermek viselkedésében a válás előtti időszakban tapasztaltam változást. Gyakoribbá váltak a dühkitörések. Szerepjátékban megfigyeltem, hogy mások ötleteit nem igazán fogadta el, nehezebben alkalmazkodott társaihoz.”* (52 éves óvodapedagógus)

Általánosságban mindegyik óvodapedagógus hasonló tüneteket, viselkedésváltozásokat figyelt meg. Így például szorongás, érdektelenség a társak, játékok iránt is, türelmetlenség jellemzi a gyermekeket. Előfordulhat a visszahúzódás, figyelmetlenség, érzékenység, önbizalomhiány is, melyek leginkább a lányok viselkedésváltozásai. Ezzel szemben inkább a fiúkra jellemző tulajdonságok a szabályok be nem tartása, tiszteletlen magatartás. Az óvodapedagógusok mindegyike szerint a gyermeknél a játékban, leginkább a szerepjátékban megjelennek a válás okozta változások. Volt olyan, aki a társaival szemben elutasító volt és leginkább egyedül játszott. Más gyermek az otthon elhangzott szavakat, veszekedéseket mondta vissza a saját játékában. A gyermek így tudta feldolgozni a családban történeteket. Volt olyan gyermek is, aki a

válás következtében nem játszott már olyan elmélyülten és sokáig, mint azelőtt. Számomra megdöbbentő volt, amit az egyik óvodapedagógus mesélt: *„Láttam arra is példát, amikor egy kisgyermeket és az édesanyját is az édesapa fizikailag bántalmazta. Ez megnyilvánult a gyermek játékában úgy, hogy a babákat csapkodta a földhöz és szurkálta őket késsel. A rajzaiban is megjelent ez. Leginkább maga a tettegesség tükröződött vissza, de következtetni tudtunk a színhasználat alapján is. A rajz sokat elárult a szülők és a gyermek közti kapcsolatáról. Viszont a gyermek a társaival szemben nem volt agresszív.”* (46 éves óvodapedagógus). Az óvodapedagógusok beszámoltak egyedi tünetekről is. Ilyenek például az étvágycsökkenés, esetenként teljes elutasítása. Vizelettartási, illetve székrekedési problémák. Extrém esetben tapasztaltak körmrágást és tikkélést is.

A megkérdezett óvodapedagógusok közül hárman láttak arra példát, hogy a gyermek pozitívan reagált a válásra. Ennek elsődleges oka az otthoni veszekedések léte, melyek a gyermekben feszültséget okoztak. A bántalmazott gyermek lelki békére pedig csak az apja elköltözése után lelt. A negyedik óvodapedagógus nem tapasztalt ilyet. Ő olyan esetet észlelt, hogy a válás után a gyermeknek megromlott a kapcsolata az egyik szülővel. Emiatt a gyermek egyre kevesebbszer igényelte a szülővel való találkozást, illetve a vele való kapcsolat fenntartását. Ebben az esetben az óvodapedagógus a gyermekben viselkedésváltozást tapasztalt, ha az általa kevésbé kedvelt szülőhöz kellett mennie. Szakirodalmakban olvasható, hogy ilyenkor a szülőknek rugalmasan kell kezelni a helyzetet. Nem szabad ráerőltetni a gyermekre a közös programokat, találkozásokat, hiszen ezek a gyermekben negatív élménnyé válhatnak.

A válás után rövidebb-hosszabb idő elteltével (mivel a válás feldolgozása akár egy életen át is tarthat) a gyermekeknél további változásokat tapasztaltak az óvodapedagógusok. Azonban ezek már mind pozitív jellegűek. A gyermek kiegyensúlyozottabbá vált, ismét jó hangulatban teltek az óvodai napjai. Látszott a gyermekeken a belső nyugalom is. Ezáltal az agresszió hátterbe szorult és újból aktivitást mutattak a foglalkozások során is. Az egyik óvodapedagógus periódusokra bontotta a válás utáni időszakot: *„Időszakokra tudom bontani. Ha például lezárul az első időszak. Esetleg, akkor költözött el az édesapa, vagy megszűnnek a veszekedések, amit eddig otthon tapasztalt. Ekkor van egy fellélegzés, akkor tér vissza a régi önmagához, ahhoz a viselkedéshez, játékhoz, ami eddig jellemző volt rá. Ha megint történik valami a családban, akkor újra visszajönnek ezek a magatartási jellemzők. Újra csendes lesz, jobban hozzám húzódik.”* (50 éves óvodapedagógus). Az óvodapedagógus pedig ebből tud következtetni arra, hogy a gyermek életében ismét történt egy negatív esemény.

5.3.3. Gyermeknevelés a válást követően

A megkérdezett óvodapedagógusok egyöntetű véleménye a gyermekelhelyezés kapcsán az volt, hogy az anyánál helyezik el leggyakrabban a gyermeket, abban az esetben, ha rendelkezik állandó munkahellyel, gondoskodik gyermekéről, kiegyensúlyozott az élete. Kivétel ez alól csak abban az esetben van, ha az anya önként lemond a gyermekéről. Számomra meglepő volt, hogy három óvodapedagógus is arról számolt be, hogy a csoportjában van olyan, ahol az apa vagy a nagymama a gyám, mivel az anya nem kívánta tovább ellátni szülői kötelezettségét. Utóbbiból az egyik csoportban több is van. Egy óvodapedagógus arról mesélt, hogy az anya három gyermekről is lemondott. Gyakori az is, amikor az anya alkoholproblémái miatt nem tud gondoskodni a saját gyermekéről. Számomra ezek a tények rendkívül megdöbbentőek.

Mozaikcsalád kettő óvodapedagógus csoportjában egyáltalán nincs. A harmadik kettőről számolt be. A negyedik pedig ötről. *„A mozaikcsaládok az új világ hozadéka, ahol a gyermekek azok, akik a legnehezebben tudnak magukra találni, beilleszkedni az egész rendszerbe. Tapasztalatom szerint egyre több a mozaikcsalád. A csoportomba 20 gyermek jár, ebből 5 gyermek él mozaikcsaládban.”* (50 éves óvodapedagógus).

Egyhangú vélemény született azzal kapcsolatban, hogy a gyermekek hogyan viszonyulnak a szülő új párjához. Ez egy hosszabb folyamat, de a gyermekek örülnek az új társnak és a szülő boldogságának. A pozitív viszony kialakulásában azonban a szülőnek nagyon nagy szerepe van. A gyermekek gyakran mesélnek az óvodapedagógusoknak az új személyről, közös élményeiről.

A mostohatestvérekkel való kapcsolat minőségében is egységes az óvodapedagógusok nézete. Szerintük ebben az esetben leginkább semleges vagy rossz a kontaktus. Ennek oka elsősorban az, hogy a gyermek tőle már érzelmileg távolabb esik. Ám a kisebb gyermekek elfogadóbbak velük szemben, míg a nagyobb gyermekek kevésbé, mivel a saját érdekeik előtérbe helyezése a fontosabb.

Az új kistestvér születése téma kapcsán is azonos az óvodapedagógusok megítélése. E szerint a gyermek mindig szeretettel fogadja az új jövevényt és örül a kistestvér érkezésének. Ebben közre játszhat az is, ha a szülő továbbra is megfelelő mennyiségű és minőségű időt tölt a gyermekével. A gyermek nem érzékeli azt, hogy a kisgyermek csak a féltestvére, ő nem tesz különbséget édestestvérség és féltestvérség között. Az óvodapedagógusok is rendes, édestestvéreként kezelik az óvodában.

A gyermek kettős neveléséből adódó problémák leginkább abból erednek, hogy manapság a gyermekek szinte fele-fele arányban tartózkodnak mindkét szülőnél. A láthatási formák között azért még mostanában is jelen van az, hogy az apa minden második hétvégén viheti el a

gyermeket. Viszont az óvodapedagógusok beszámoltak olyan esetekről is, amikor a gyermek három napot az anyánál, három napot az apánál tartózkodik. Olyanra is látnak példát, hogy egy hétig az egyik szülőnél, egy hétig a másiknál lakik a gyermek. A szülőknél mások az elvárások. Az egyik enged valamit, míg a másik nem. A gyermekek számára rendkívül fontos az állandóság. A számukra hozott szabályok, keretek, határok között érzik magukat biztonságban. Emellett a változásokhoz jól tudnak alkalmazkodni, rugalmasak is. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy akár két-három nap is szükséges a gyermeknek ahhoz, hogy megszokja azt, hogy most melyik szülőnél is van.

A kettős nevelés kérdése kapcsán volt olyan óvodapedagógus, aki nem tapasztalt különbséget. Más nagyfokú változásokat észlelt ilyenkor a gyermeknél. Ekkor idegesebbé vált, nyugtalan, mivel a megszokott rendben változás történik. Dacosság is jellemezheti a gyermeket, vagy akár agresszió is. *„A kettős nevelés hatása abszolút érezhető a gyerekeken. Tapasztalatom szerint az édesapák több mindent megengednek a gyerekeknek, ajándékokkal halmozzák el őket, kevésbé következetesek.”* (46 éves óvodapedagógus). Véleményem alapján ez leginkább annak tudható be, hogy lelkiismeretfurdalásuk van a gyermekük felé és így próbálnak kompenzálni. Ezzel szemben az anyák lesznek azok, akik a gyermeknevelést szabályokhoz kötik. Tehát a kettejük közti szerepmegoszlás nincs egyensúlyban. A nem megfelelő nevelési módszerek kapcsán is létrejöhetnek problémák. Az egyik óvodapedagógus számolt be külön arról, hogy az apák is egyre jobban kiveszik a részüket a mindennapos gyermeknevelésből.

A kettős nevelés témakörét illetően az óvodapedagógusok eltérő véleményen vannak a láthatással kapcsolatban. Van olyan, aki szerint a két hét egyik szülőnél, két hét a másiknál lenne a megfelelő mennyiség. Más nem tetszését fejezte ki a kéthetente hétvégi láthatással kapcsolatban. Szerinte a gyermekkel töltött minőségi idő a kulcs ebben a kérdésben. Az egyik óvodapedagógus a szülők közti megfelelő kommunikációt, együttműködést helyezte előtérbe. Ennek kapcsán, ha azonos szabályokat hoznak, melyeket mindkét otthonban a gyermeknek ugyanúgy be kell tartania, akkor a gyermeket nem fogják egymás ellen hangolni. A minőségi idő fontosságát ő is hangsúlyozta. Az egyik óvodapedagógus a közös szülői felügyelet ellen van: *„A szülőnek megkönnyebbülés lehet a közös felügyeleti jog. Ezáltal a lelkiismereti problémáira megoldást nyújthat, de a gyermeknek nem. Véleményem szerint soha nem érzi otthon magát. Itt és ott is otthon van. Mind a két szülőnél mások a szabályok, mások az elvárások. Előnye talán az, hogy mindkét szülővel megtarthatja a kapcsolatot a gyermek. Ez pedig jó érzést kelthet benne, mivel anya és apa is újra van.”* (45 éves óvodapedagógus). Míg más azon a véleményen van, hogy nagy hátránya is van, abban az esetben, ha a szülők rossz szájízzel váltak el egymástól,

mivel így a gyermeknevelés kapcsán sincsenek egy véleményen. Ő szerinte a megoldás az lenne, ha például egy-egy programra, eseményre, kirándulásra elhívnák az elköltözött szülőt is.

5.3.4. A válasz feldolgozása az óvodapedagógusok részéről. Együttműködés a szülőkkel

Az óvodapedagógusok amint tudomást szereznek a gyermek életében beállt változásokról, igyekeznek a gyermekek számára megkönnyíteni az óvodai mindennapokat. Ennek tekintetében az óvodai lét során előtérbe kerülnek az egyéni beszélgetések, a rengeteg pozitív megerősítés, dicséret. A gyermekkel több idő töltése, nagyobb figyelemráfordítás. *„Kifejezem a szeretetemet. Konfliktushelyzetekben figyelem őt és szükség esetén segítséget nyújtok neki. Nem hagyom perifériára kerülni a csoportban, ha esetleg befelé fordulna. Ha agresszívvá válik, akkor megbeszéljük a viselkedésének a következményeit.”* (45 éves óvodapedagógus). Másik óvodapedagógus sok közös játékkal, nevetéssel és a zene boldogító erejét alkalmazva segít a gyermekeknek nap, mint nap. Egyéni bánásmóddal fordulnak a gyermek felé. Az óvodapedagógusok ilyenkor fokozott mértékben, szeretetteljes módon bánnak a gyermekkel.

A szülőkkel a gyermek viselkedésváltozásának okáról rendszeresen beszélgetnek. Ez történhet fogadóóra keretén belül is, de akár szülői kezdeményezés során is megvalósulhat. A szülők összességében kijelenthető, hogy kooperatívak. A válasz tényét mindig elmondják a szülők. Az óvodapedagógusok pedig a miértokről már nem kérdezősködnek, de a szülők nagy bizalommal fordulnak az óvodapedagógusokhoz, így nem ritka az sem, hogy fokozatosan beavatják a válasz okaiba is őket. Habár van arra is példa, hogy a szülő nagyon diszkréten kezeli ezt a helyzetet és egyéb, belső információt nem oszt meg az óvodapedagógussal. A témával kapcsolatban nehezen nyílnak meg, de ha azt tapasztalják, hogy az óvodapedagógusok segítők szándékkal fordulnak feléjük, akkor már együttműködőbbek. Egy óvodapedagógus a munkája során eddig egyszer, míg másikkal rendszeresen a gyermekektől szerez tudomást a válásról. *„A gyermekek mondják el első körben. Saját maguktól közlik velünk a tényt. De leginkább a válás előtti időszakról beszélnek. Tehát mi már a válás előtt tudomást szerzünk arról, hogy a gyermek szülei között megromlott a viszony.”* (45 éves óvodapedagógus).

Gyakori az is, hogy a szülők tanácsalanságuk következtében segítséget kérnek az óvodapedagógusoktól. Például abban, hogy hogyan tudják a gyermeket segíteni a válás feldolgozásában. Ez gyakrabban előfordul, mint az, hogy a családban fennálló problémáikat közlik velük. A szülőknek ekkor olyan javaslatot tesznek, hogy legyenek türelmesek a gyermekükkel és az idő segíteni fog a sebek begyógyításán. Extrém esetről fordult elő, hogy pszichológus bevonását tanácsolta az óvodapedagógus. A szülők számára gyakran tanácsolják azt, hogy működjenek együtt továbbra is egymással, leginkább a gyermeknevelés kapcsán. Gyakori az is, hogy az

óvodapedagógusok önhatalmúlag tesznek javaslatot a szülők számára. Ekkor a szülőkkel közösen összefogva segítenek a gyermeknek. Nevelési helyzetben is alkalomadtán kérnek útmutatást. *„Ilyen volt például a dühkitörés. Igyekeztem olyan tanácsokkal ellátni őket, amelyekkel a szülők megtanulhatták azt, hogy hogyan legyenek következetesek, és hogy hogyan tanítsák nagyobb türelemre a gyermeküket. Mivel a gyermekeknél nagyon gyakran tapasztaljuk azt, hogy otthon azt csinálnak, amit akarnak, nincsenek szabályok szabva feléjük. Valamint azt javasoltuk, hogy töltsenek minőségi időt a gyermekkel.”* (52 éves óvodapedagógus).

A gyermeki büntudat oldására is kapnak a szülők igény esetén tanácsot. *„Szülői szeretettel, beszélgetéssel, játékkal. Meseterápia eszközeivel. Például: Mézes Judit: Vigasztaló mesék, Stresszoldó mesék. Boldizsár Ildikó: Életválságok meséi könyvekkel.”* (52 éves óvodapedagógus). Egyéb javaslatok: a mindkét szülő általi nagyfokú szeretet, beszélgetés, azzal kapcsolatban, hogy a szülők válásának nem a gyermek az oka. Míg másikkal a megelőzést tartja a megfelelő módszernek. A negyedik óvodapedagógus szerint a gyermek nem hibáztatja önmagát, mivel nincs még olyan magas érett, értelmi szinten. Érzelmileg éli meg a változásokat, ilyen jellegű érzések nélkül.

5.3.5. A válás előnyei és hátrányai

A megkérdezett óvodapedagógusok a válással kapcsolatban eltérő véleményen vannak. Kettő úgy gondolják, hogyha egy kapcsolatban olyan probléma áll fenn, amelyet a két fél nem tud megoldani vagy már nem is akar, akkor a válás mellett kell döntenie. Hiszen így kerülhető el az, hogy a családban az egyének sérüljenek. Egy óvodapedagógus volt teljesen a válás ellen. *„A véleményem az, hogy nem szabadna elválni. Jobban meg kellene gondolni, hogy kivel kötnek házasságot az emberek. Fontos szerintem, hogy az első megoldás ne a válás legyen, hanem a közös gyermekekük érdekének a figyelembevétele. Hiszen azáltal, hogy gyermeket vállaltak, elhatározták magukat amellest, hogy lemondanak az egojukról és átadják a saját életükben is a gyermeknek a főszerepet.”* (45 éves óvodapedagógus). Ez az interjúalany a problémák megoldását, a kapcsolat helyrehozását hangsúlyozta elsősorban. A negyedik óvodapedagógus ellene és mellette is van. *„Én a gyerekek érdekeit szem előtt tartva a válást nem tartom jónak. Viszont a diszharmonikus, feszültséggel teli kapcsolatot sem. A gyerekek és a felnőttek is egyaránt sérülnek ebben az élethelyzetben. Úgy gondolom, hogy a családban és az élet bármely területén a szeretet és az őszinte kommunikáció az alapja annak, hogy segítsük, támogassuk egymást.”* (52 éves óvodapedagógus).

A válás előnyei között sorolták fel az óvodapedagógusok, hogy a gyermek a további cívakodásból már kimarad. Ha a szülők életútjai különválnak, akkor pedig akár egy boldogabb,

kiegyensúlyozottabb jövőt tudnak biztosítani maguknak és a gyermekük számára is. Hiszen a gyermekek olyan környezetben tudnak egészségesen fejlődni, ahol támogató, szerető, nyugodt közeg veszi körbe őket. A házastársak gyakran csak a közös gyermek miatt maradnak együtt. Az egyik óvodapedagógus véleménye erről negatív kimenetelű volt. *„Azt gondolják, hogy a gyerekek miatt maradjunk együtt. Holott a rossz szülői minta az rosszabb, tehát az, amit a kisgyermek ilyenkor az édesanya, édesapa viselkedésén lát az lerakódik benne és kijön majd párválasztás idején, amikor próbál párt találni magának.”* (50 éves óvodapedagógus).

Hátrányként sorolta fel az egyik óvodapedagógus azt, hogy a gyermek bizonyos ideig elveszti a családban betöltött helyét. A gyermek bizalmatlan lehet az emberek felé. Ez a későbbiekben is akár maradandó nyomot hagyhat benne. A baráti körében és a párkapcsolatai során is megmaradhat ez a nagyfokú hitetlenség a másik iránt. Ha a szülők a gyermek felé nem kellően kommunikáltak, akkor a gyermeknek lelkiismeretfurdalása is lehet a válás miatt. A későbbiekre nézve pedig rossz példát mutatnak a szülők. Hiszen azt sugallják felé, hogy a párkapcsolaton nem érdemes dolgozni. Ha megromlik, akkor ki kell lépni belőle. Míg a másik óvodapedagógus legnagyobb hátrányként azt hozta fel, hogy az elköltözött szülővel a gyermek nem találkozik annyit, mint korábban.

5.3.6. Az interjú vizsgálat következtetései

Az óvodapedagógusokkal készített interjú összegzéseként elmondható, hogy leggyakrabban a szülők az óvodapedagógusokkal együttműködve segítenek a gyermeknek átvészelni ezt a nehéz időszakot. A szülőket igény esetén tanácsokkal, javaslatokkal látják el annak érdekében, hogy a gyermek életét meg tudják könnyíteni. Az óvodapedagógusok az óvoda falain belül is igyekeznek támogató, szerető, figyelő, egyéni bánásmóddal fordulni a válásban érintett gyermekek felé. A gyermekek reakcióit folyamatosan figyelemmel kísérik, ennek megfelelően beszélgetnek, játszanak velük. A leginkább megoszló vélemények a kettős nevelés és a válás előnye, illetve hátránya kérdésen kapcsán születtek.

Az óvodapedagógusok készségesen válaszoltak a kérdéseimre, rendkívül segítőkészek voltak. A hallott információkat a gyakorlatba beépítve én is tudom majd alkalmazni az óvodapedagógusi munkám során, ha olyan gyermek lesz a csoportomban, akit érint a válás.

5.4. Kutatási kérdéseim megválaszolása

Milyen okok állnak a válások hátterében?

A válások okai nemenként néhol eltérést mutatnak. A hiba ott lép fel, amikor az egyének mást várnak el a párjuktól, mint amit kapnak. Ha a problémák megbeszélése után sem történik vál-

tozás, akkor gyakori, hogy egy harmadik személy lép a kettejük kapcsolatába. A férfiak leginkább a hűtlenség miatt döntenek a válás mellett. Ezzel szemben a nőknél az elhidegülés, elhanyagolás, alkoholizmus és sajnos a bántalmazás a döntő ok.

Nagyobb eséllyel válnak-e azok a felnőttek, akiknek szülei is elváltak?

Kérdőíves kutatásomban egyértelmű választ erre nem kaptam. A válaszadók nagyobb aránya azt az opciót jelölte be, hogy az ő szülei nem váltak el. Tehát éles párhuzam a kettő között nem vonható le. Habár a gyermekkorban látott családi minták berögződnek, mind a negatívak, mind a pozitívak. Vagyis az esély megvan arra, hogy a gyermekek is a válás mellett döntenek majd felnőttkorukban, mivel ez a példa volt előttük. Azonban ez nem sorsdöntő.

Milyen viselkedésbeli változások mutatkoznak meg az elvált szülők gyermekein?

A szakirodalom, a szülői kérdőívben adott válaszok és az óvodapedagógusok reakciói alapján kijelenthető, hogy a lányok körében elsősorban a zárkózottság, szorongás, szomorúság, rosszkedvűség jelenik meg. Míg a fiúknál a düh, harag, figyelemzavar, agresszió, ingerlékenység. Ettől függetlenül mindkét nemnél jelentkezhetnek a felsorolt tünetek.

A családok mennyire közlékenyek a válást illetően a pedagógusokkal?

A kérdőíves kutatásomban a szülők úgy nyilatkoztak, hogy a pedagógusokat a válás időszakában tájékoztatták a válásról. Sajnos viszonylag sok százalékuk egyáltalán nem közölte velük. Holott a gyermekeket érő változásokat, melyek akár a viselkedésükre is kihathatnak, a szülőknek minél előbb a pedagógusok tudtára kellene adni. Hiszen ők is a gyermekek oldalán állnak. Szeretnék ők is segíteni a gyermeknek átvészelni ezt az időszakot és a jelenlétükkel támogatni őket.

Az óvodapedagógusok válaszai alapján a szülők alkalomadtán közlik velük a válás tényét. Gyakori az is, hogy a gyermek által mesélt otthoni történésekből az óvodapedagógus már előbb le tudja vonni a következtetést. A szülők fokozatosan mondják el az eseményeket az óvodapedagógusoknak, de a válás okaiba ritkán avatják be őket.

Összeségében kijelenthető, hogy a gyermek közös érdekeinek szem előtt tartása, illetve egészséges, biztonságos környezetben történő neveléséhez elengedhetetlen lenne, hogy a szülők minél előbb avassák be a pedagógusokat a válással kapcsolatban.

Az óvodapedagógus milyen módszerekkel tudja támogatni az elvált szülők gyermekét?

Az óvodapedagógus az óvoda falai között a gyermek pótszülőjévé válik. Szerető, támogató jelenlétével biztonságot tud nyújtani a gyermek számára. Sokat segíthet a gyermeknek a közös játék, zene, vidámság. Valamint az is, ha az óvodapedagógus külön foglalkozik a gyermekkel.

Ez történhet akár beszélgetés, játék során is. A sok pozitív megerősítés, dicséret növeli a gyermek önbizalmát, melyre ebben az időszakban nagy szüksége van.

Milyen eltérések mutatkoznak az elvált szülők nevelési elveiben és módszereiben?

A szakirodalmak, a kérdőíves válaszok, illetve az óvodapedagógusok interjúi alapján egybeeső adatokat kaptam. A szülők válási okai között felsoroltatható - ugyan kisebb arányban - a gyermeknevelési elvek különbözősége. A szülők között általánosságban kijelenthető, hogy az anyák azok, akik szigorúbbak a nevelés terén. Náluk a következetesség az egyik fő szempont. Az apák pedig saját büntudatuk oldása miatt elnézőbbek, több mindent megengednek a gyermeküknek. A szülők közti közös együttműködés a gyermeknevelés elveiben, módszereiben nagyon fontos lenne annak érdekében, hogy a gyermek tudja, hogy a szülei továbbra is képesek a csapatmunkára miatta.

Hogyan ítélik meg a közös felügyeleti jogot az óvodapedagógusok?

Eltérő vélemények érkeztek az óvodapedagógusoktól. Volt, aki teljes mértékben ellene volt, mivel szerinte a gyermeknek nincs egy állandó otthona. Egy óvodáskorú gyermek életében pedig az állandóság a biztonságérzet velejárója. A szülőnek ez viszont ebben az esetben nagy segítség lehet, hiszen akár pár napra vagy hétre (vagy, ahogy megegyeztek a szülők) a szülő válláról lekerül a gyermeknevelés terhe.

Mások a közös szülői felügyeleti jog mellett szólaltak fel, de csak abban az esetben, ha a szülők és a gyermekek között az együttműködés gördülékeny.

Mindannyian fontosnak tartották a gyermekkel eltöltött minőségi és mennyiségi idő fontosságát, mind a két szülőnél.

Hogyan alakul a válást követően a gyermekfelügyelet és a láthatás?

Nagyon vegyes válaszokat kaptam a kérdőíves kutatásom során erre a kérdésre. A napi szinten való találkozástól egészen a havonta, évente pár alkalommal történőig.

Sok esetben az apák a mindennapokból is ki szeretnék venni a részüket, így akár heti több alkalommal is találkoznak a gyermekükkel.

Viszont a másik végletre is sok példát olvastam. Rengeteg szülő írta azt, hogy lemondott a másik fél a gyermekéről vagy évek óta nem tartják a kapcsolatot. Az apa hol felbukkan, hol eltűnik.

Néhány esetben előfordul az is, hogy az anya az, aki nem hajlandó tovább gyakorolni szülői kötelezettségét. Ennek legfőbb oka az alkoholizmusra vezethető vissza.

Hogyan viszonyulnak a gyermekek a szüleik új párjaihoz, azok gyermekeihez?

Kérdőíves kutatásom és az óvodapedagógusokkal készített interjúk alapján egyöntetűen kijelenthető, hogy a szülők új párjával az esetek 90%-ában a gyermeknek jó kapcsolata lesz. Azonban ez elsősorban azon múlik, hogy a szülő miként vezeti be az új személyt a gyermek életébe. Az óvodai élet során a gyermek rendszeresen örömmel beszél apja vagy anyja új párjáról. Felidézi a közös emlékeket a szóban forgó egyénnel kapcsolatban.

A mostohatestvérekkel már más a helyzet. Velük az esetek többségében vagy semleges, vagy inkább rossz a kapcsolat. Ennek oka elsősorban az lehet, hogy a gyermek azt érezheti, hogy a szülője szeretetén osztoznia kell. Illetve azt is, hogy más gyermek lépett be az ő helyére. A szülő oldani tudja ezt a helyzetet, ha a gyermekre fokozott figyelmet fordít. Valamint közös, kettős programokon való részvétellel csökkenteni lehet a gyermekben esetlegesen fellépő féltékenységet a mostohatestvér személye iránt.

Van-e a válásnak pozitív hatása a gyermekekre nézve? Ha igen, akkor mik ezek?

A kérdésre határozott igennel tudok válaszolni. Saját példámból kiindulva én is ezen a véleményen vagyok. Pozitívumként hozható fel az, hogy a gyermek a további élete során már nem lesz se szem-, se fültanúja a szülei között zajló vitáknak. Nyugodtabb életkörülményt tud számára biztosítani mind a két szülő. A gyermekek akár önállóbbak, magabiztosabbak lehetnek a későbbi életük során. Valamint megemlítendő az is, hogy többféle forrásból is kaphatnak szeretetet.

6. Összegzés

A házasság és a család intézménye az elmúlt évtizedekben átalakult. Az egyszülős-, és mozaikcsaládok száma folyamatos, növekvő tendenciát mutat. A válás az összes érintett egyén számára kétségkívül egy megrázó, fájdalmas esemény. Szakdolgozatomban éppen ezért a válás hatását vizsgáltam a 12 éven aluli gyermekek tekintetében. A témakör elméleti hátterének feltárása során átfogó képet kaptam a válással kapcsolatban. Megvizsgáltam a szülők és a gyermekek perspektívájából a válást, valamint fokozott hangsúlyt fektettem arra, hogy a gyermekekre gyakorolt hatást feltérképezzem. A válás feldolgozásának megkönnyítéséhez szükséges javaslatokat, eszközöket gyűjtöttem össze.

A szülők körében végzett kérdőíves kutatásom felnyitotta a válás jó és rossz oldalára a szemem, illetve betekintést nyerhettem abba is, hogy a szülők milyen érzelmekkel, sérelmekkel váltak el egykori párjuktól. A szülők elmondásai alapján a válás hatásai a gyermekeken a leggyakrabban a viselkedésváltozásban jelentkeztek. Így például a gyermekek érzékenyebbé váltak, vágyakoztak az eltávozott szülő után, szomorúak és rosszkedvűek voltak. Úgy gondolom,

hogy a szülők nem tulajdonítanak akkora hatást a gyermek életére a válásnak, mint a pedagógusok és a szakirodalom.

Az óvodapedagógusokkal folytatott interjúk során számos olyan ismeretre tettem szert, melyeket a munkám során majd a gyakorlatban is tudok kamatoztatni.

Összeségében jó döntésnek érzem, hogy végül a válás gyermekekre gyakorolt hatását választottam szakdolgozati témának a nehézsége, mélyebb tartalmi, pszichológiai vonatkozásai ellenére is. Rengeteg hasznos információ birtokába jutottam, melyekkel gyarapítani tudtam a már meglévő ismereteimet az adott témával kapcsolatban.

„Egyáltalán nem igaz, hogy a házasság felbomlása mindig a lehető legrosszabb dolog a gyermekek szempontjából; voltaképpen távolról sem olyan rossz, mint a hangos veszekedés...”

(Bertrand Russell)

7. Irodalomjegyzék

Almási Kitti (2017): Lezárás, elengedés, újrakezdés. Budapest: Athenaeum Kiadó

Andorka Rudolf (2006): Bevezetés a szociológiába. Budapest: Osiris Kiadó

B. Fazekas Olga (2021): #ÖRÖKKÖNÖRÖKKÉ #DEHAMÉGSEM #MAJDELVÁLUNK. Előszó. Budapest: Hungarovox Kiadó, 5-12. p.

Bagdy Emőke (2014): A személyiség titkai. - Család, nevelés, önértékelés-. Budapest: Helikon Kiadó

Bagdy Emőke (1986): Családi szocializáció és személyiségzavarok. Budapest: Tankönyvkiadó

Bátki Anna és M. Ribiczey Nóra (szerk.) (2021): Családhatározó. A sokszínűség pszichológiája. Budapest: Open Books

Bognár Gábor és Telkes József (1986): A válás lélektana. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Cziegler Orsolya (2010): Egyedül nevelem. Budapest: Saxum Kiadó Kft.

Cziglán Karolina (2018): Tökéletlen szülők, boldog gyerekek. Ráhangolódás, önfogadás, együttérzés. Budapest: Jaffa Kiadó és Kereskedelmi Kft.

Feuer Mária (szerk.) (2008): A családsegítés elmélete és gyakorlata. Szöveggyűjtemény. Budapest: Akadémiai Kiadó, 319-345. p.

Figdor, Helmuth (1996): A reménység peremén. Elvált szülők gyerekei. Budapest: Fekete Sas Kiadó

Fischer Eszter (2005): Modern mostohák. A páromnak gyereke van. Budapest: Saxum kiadó Bt.

Giddens, Anthony (2008): Szociológia. Budapest: Osiris Kiadó

Ginott, Haim (1977): Szülők és gyermekek. Budapest: Medicina Könyvkiadó

Gyurkó István és Vincze Melinda (2009): Válási kézikönyv. Budapest: GIVME 888 Kft.

Gyurkó Szilvia (2015): Rám is gondoljatok. A gyermekközpontú válás lépései. Budapest: Bookline Könyvek

Hauck, Paul (1990): Mitől jó a házasság? Budapest: Park Könyvkiadó

Hendrix, Harville (2011): Pár-bajok és békés megoldások. Az érett párcapcsolat. Budapest: Park Könyvkiadó

Központi Statisztikai Hivatal (2022): 22.1.1.15. Házasságkötések, válások. In: KSH honlapja. [online] [2023. 03. 31.] > URL: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0015.html

Krähenbühl, Verena, Jellouschek, Hans, Kohaus-Jellouschek, Margarete és Weber, Roland (2009): Mozaikcsaládok. szerkezet. fejlődés. kezelés. Budapest: Animula Kiadó

Largo, Remo H. és Czernin, Monika (2011): Válás után BOLDOG gyerekek. Hogy kiegyensúlyozott felnőttek legyenek. Budapest: Park Könyvkiadó

Latta, Nigel (2017): Az én gyerekem, a te gyereked, a mi gyerekünk. Túlélőkalauz mozaikcsaládoknak. Budapest: Lettero Kiadó

Levine, Peter A. és Kline, Maggie (2021): Derült égből villámcsapás. Hogyan vértessük fel a gyerekeket trauma ellen? Nyíregyháza: Ursus Libris Kft., 13-27. p., 183-214. p.

Loerzer, Sven (1996): Ha a szülők válnak... Budapest: Park Könyvkiadó

Phillips, Roderick (2004): Amit Isten összekötött... A válás rövid története. Budapest: Osiris Kiadó

Rowlands, Peter (1987): Gyerekestül szeress! Vasárnapi szülők - új kapcsolatban. Budapest: Gondolat kiadó

Vekerdy Tamás (2019): Válás és ami körülötte van. Budapest: Central Kiadói Csoport

8. Mellékletek

1. számú melléklet

Szülői kérdőív

A válás hatása a gyermekekre

Kedves Szülő!

Komlói Barbara vagyok, a MATE Neveléstudományi Intézetének végzős óvodapedagógus hallgatója. Szakdolgozatomban a válás gyermekekre gyakorolt hatásait vizsgálom a szülők szemszögéből.

A kérdőívet kérem, csak akkor töltse ki, ha a váláskor gyermeke(i) 12 éven aluli(ak) volt(ak). A kérdőívet abban az esetben is kitöltheti, ha partnerével/élettársával nem házasodtak össze, de kapcsolatuk felbomlásáig közös háztartásban nevelték a gyermek(ek)et.

A kérdőív kitöltése anonim és önkéntes, körülbelül 10-15 percet vesz igénybe. Ha valamelyik kérdésre nem kíván válaszolni, kérem, lépjen tovább a következőre!

Előre is köszönöm, hogy válaszaival hozzájárul szakdolgozatom sikerességéhez!

1. Az Ön neme:

- Nő
- Férfi

2. Az Ön életkora:

- 30 évesnél fiatalabb
- 30-40 éves
- 41-50 éves
- 50 évesnél idősebb

3. Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?

- Legfeljebb 8 általános
- Szakiskola, szakmunkásképző
- Érettségi
- Felsőfokú szakképzés (nem diplomás)
- Főiskolai vagy egyetemi diploma

4. Az Ön szülei is elváltak az Ön 18 éves kora előtt?

- Igen
- Nem

5. Mikor történt a saját válása?

- az elmúlt 2 évben
- 2-5 éve
- 5-10 éve
- 10 évnél régebben

6. Ki kezdeményezte a válást?

- Édesanya
- Édesapa
- Közös megegyezés alapján hoztuk meg a döntést

7. Miért történt a válás? A felsorolásból több válaszlehetőséget is kiválaszthat!

- A kérdésre nem kívánok válaszolni
- Elhidegülés
- Hűtlenség
- Bántalmazás
- Alkoholizmus vagy más függőségek
- Anyagi bizonytalanság
- Elhanyagolás
- A házastársam/élettársam családtagjai gyakran beavatkoztak az életünkbe
- A gyermeknevelési elvek különbözősége
- Szexuális problémák
- Egyéb:

8. Milyen volt a válás folyamata? Kérem, értékelje a kijelentéseket 1-től 5-ig!

(1= egyáltalán nem jellemző; 2= többnyire nem jellemző; 3= jellemző is, meg nem is; 4= többnyire jellemző; 5= teljes mértékben jellemző)

	1	2	3	4	5
A válás szinte zökkenőmentesen zajlott le.					
A válás a gyermekem/gyermekeim szemszögéből nézve fájdalmas és megterhelő volt.					
A válás érzelmileg nagyon nehezen érintett engem.					
A válás időszakában komoly anyagi nehézségekkel küszködtem.					
A válás során a párom sérült a leginkább lelkileg.					
A válást a párom és én is ugyanolyan nehezen tudtuk feldolgozni.					

9. Házasságából/élettársi kapcsolatából hány gyermeke született?

- 1
- 2
- 3
- 4 vagy több

10. Hány éves volt/voltak a gyermeke/gyermekei a váláskor?

Saját válasz beírása

11. Kérem, néhány szóval írja le azt, hogyan közölték a gyermekkel/gyermekekkel a válást?

(Példák: A beszélgetés alkalmával mindkét szülő jelen volt-e; Hogyan viszonyult gyermeke a helyzethez?)

Saját válasz beírása

12. Érzelte-e azt a válási folyamat során, hogy a gyermeke/gyermekei hibáztatta/hibáztatták önmagát/önmagukat, azért mert Önök elváltak?

- Igen
- Nem
- Nem tudom

13. Ha az előző kérdésre IGEN választ adott, akkor miből vette Ön észre, hogy gyermeke saját magát hibáztatta?

Saját válasz beírása

14. Gyermeke/gyermekei tett/tettek arra utaló megjegyzést, hogy szeretné/szeretnék, ha a szülei újból egy párt alkotnának?

- Igen
- Nem

15. Ön, illetve volt párja hogyan segítettek a gyermeküknek/gyermekeiknek a válás feldolgozásában? (Több válasz is megjelölhető)

- A gyermek pedagógusával közösen egyeztettünk erről.
- Több időt töltöttem/töltöttünk vele/velük.
- Elnézőbb, engedékenyebb voltam/voltunk vele/velük.
- Kompenzáltam/kompenzáltunk olyan dolgok megvásárlásával, ami korábban nem volt jellemző.

- Szakember támogatását vettük igénybe (pl.: pszichológus)
- A mi életünk is felborult, ezért nem tudtunk erre külön időt/energiát fordítani.
- Egyéb:

16. A gyermek viselkedésében milyen változásokat tapasztalt Ön a válás során/után? Több gyermek esetén kérném, hogy az óvodás vagy ahhoz korban legközelebb álló gyermekére vonatkozóan válaszoljon! (1= egyáltalán nem jellemző; 2= többnyire nem jellemző; 3= jellemző is, meg nem is; 4= többnyire jellemző; 5= teljes mértékben jellemző)

	1	2	3	4	5
Szomorúság, rosszkedvűség					
Zárkózottság, visszahúzódás					
Szorongás					
Érzékenyebbé vált					
Sokat sírt					
Depressziós tünetek					
Ingerlékenység					
Figyelemzavar					
Düh, agresszió					
Étvágytalanság, válogatás az ételek között					
Visszatérés egy korábbi kedvelt játékához					
Önállóságában visszaesés (példa: nem köti be a cipőfűzőjét egyedül)					
Alvászavar					
Éjszakai bevizelés (már kialakult szobatisztaság esetén)					
Romló óvodai/iskolai teljesítmény					
Vágyakozás az eltávozott szülő után					
Viselkedésében nem történt változás					

17. Az előző kérdésre bejelölt válaszokat hány éves korú gyermekére nézve adta meg?

Saját válasz beírása

18. A gyermek pedagógusa beszámolt-e egyéb változásról?

- Igen
- Nem

19. Ha az előző kérdésre IGEN választ adott, akkor kérem, írja le, hogy mi volt az!

Saját válasz beírása

20. Mikor tudatta a válás tényét gyermeke pedagógusával?

- A válás időszakában
- A válás lezárulását követően
- Amikor a gyermek viselkedésének változására felhívta a figyelmemet
- Nem közöltem vele

21. Jelezték-e az intézménynek, hogy gyermekükre a válás miatt kiemelt figyelmet fordítsanak?

- Igen
- Nem

22. A gyermeket/gyermekeket kinél helyezték el a válást követően?

- Édesanyjuknál
- Édesapjuknál
- Közös szülői felügyeletben egyeztünk meg

23. Kikérték a gyermek/gyermek véleményét azzal kapcsolatban, hogy kivel szeretne/szeretnének a továbbiakban együtt lakni?

- Igen
- Nem

24. Az a szülő, aki nem a gyermekkel/gyermekkel él, milyen gyakran találkozik vele/velük személyesen? Kérem, jelöljön meg egy választ!

- Naponta
- Hetente többször
- Hétvégente
- Kéthetente hétvégén
- Havonta
- 3-4 naponkénti vagy heti váltásban (közös szülői felügyelet esetén)

- Egyéb:

25. Hogyan változott meg a gyermek/gyermek kapcsolata a szülőkkel? (1=határozottan rosszabb lett; 2= kismértékben rosszabb lett; 3= nem változott; 4= kismértékben jobb lett; 5= határozottan jobb lett)

	1	2	3	4	5
Édesanya					
Édesapa					

26. A gyermekét/gyermekeit azonos elvek szerint nevelik a volt párjával?

- Igen
- Többnyire
- Inkább nem
- Egyáltalán nem

27. Ha az előző kérdésre INKÁBB NEM vagy EGYÁLTALÁN NEM a válasz, miben különböznek a nevelési elveik, módszereik? Kérem, néhány szóval fejtse ki!

Saját válasz beírása

28. Volt párjával milyen kapcsolata van jelenleg? Kérem, egy választ jelöljön be!

- Haragban állunk egymással
- Távolságtartás jellemzi a kettőnk közti viszonyt
- Nyugodt, a helyzethez képest normális
- A mai napig tartjuk a kapcsolatot, de csak a gyermek/gyermek miatt
- Nagyon jó viszonyt ápolunk, a gyermekektől függetlenül is megmaradt a jó kapcsolat

29. Kérem, válassza ki a felsorolásból az Ön mostani helyzetére vonatkozó állításokat!

- Párkapcsolatban élek, közös háztartásban új párommal
- Párkapcsolatban élek, de nem élünk együtt, viszont a gyermekem/gyermekeim ismeri/ismerik az új páromat
- A gyermek/gyermek nem ismeri/ismerik az új páromat
- Nem élek párkapcsolatban

30. Kérem, válassza ki a felsorolásból a VOLT PÁRJA jelenlegi helyzetére vonatkozó állításokat!

- Párkapcsolatban él, közös háztartásban az új párjával
- Párkapcsolatban él, de nem élnek együtt, viszont a gyermekem/gyermekeim ismeri/ismerik az új párját
- A gyermek/gyermek nem ismeri/ismerik az új párját
- Nem él párkapcsolatban

31. Kérem, válassza ki a felsorolásból azokat az állításokat, melyek igazak Önre, illetve volt párjára!

- Az új páromnak van gyermeke az előző párkapcsolatából
- A volt párom új partnerének van gyermeke az előző párkapcsolatából
- Mindkettőnk új kapcsolatában van az új pár részéről gyermek
- Az új párjaink gyermektelenek

32. Erre a kérdésre csak akkor válaszoljon, ha VAN AZ ÚJ PARTNERNEK GYERMEKE. Gyermeke/gyermekei milyen kapcsolatban állnak mostohatestvérével/mostohatestvéreivel?

- Nagyon jó a kapcsolatuk egymással
- Jó a viszony köztük
- Semleges
- Nem igazán kedvelik egymást
- A gyermekek közötti kapcsolat határozottan rossz

33. Született Önnek vagy volt házastársának az új párkapcsolatából gyermeke?

- Igen, mindkettőnknek
- Igen, nekem
- Igen, neki
- Egyikünknek sem

34. Erre a kérdésre csak akkor válaszoljon, ha született ÚJ GYERMEK az új párkapcsolatból. Hogyan viszonyult a gyermek az új gyermek születéséhez?

- Örült neki
- Semleges érzéseket mutatott a gyermek
- Nem örült neki

35. Kérem, írjon néhány példát arra vonatkozóan, hogy az Önök válása a gyermekükre/gyermekükre nézve milyen pozitív és negatív változásokkal járt!

Saját válasz beírása

36. Amennyiben bármilyen egyéb gondolat felmerült Önben a témakörökhöz kapcsolódóan, észrevételeit itt jelezheti:

Saját válasz beírása

2. számú melléklet

	egyáltalán nem jellemző	többnyire nem jel- lemző	jellemző is, meg nem is	többnyire jellemző	teljes mér- tékekben jel- lemző
Szomorúság, rossz- kedvűség	21	27	31	11	18
Zárkózottság, visz- szahúzódság	45	20	19	10	15
Szorongás	40	23	19	10	15
Érzékenyebbé vált	21	18	33	13	22
Sokat sírt	53	20	19	9	7
Depressziós tüne- tek	74	15	13	2	3
Ingerlékenység	47	23	22	8	7
Figyelemzavar	59	19	17	6	6
Düh, agresszió	58	18	13	10	8
Étvágytalanság, vá- logatás az ételek között	65	20	10	7	6
Visszatérés egy ko- rábbi kedvelt játé- kához	72	18	11	3	3
Önállóságában visszaesés (példa: nem köti be egye- dül a cipőfűzőjét)	80	17	8	1	1
Alvászavar	64	21	12	8	2
Éjszakai bevizelés (már kialakult szo- batisztaság esetén)	97	7	3	0	1
Romló óvodai/isko- lai teljesítmény	72	12	11	9	3
Vágyakozás az el- távozott szülő után	29	17	21	19	21
Viselkedésében nem történt válto- zás	29	20	22	10	20

2. táblázat: A válás időszakában tapasztalt tünetek, fő (n=108)

3. számú melléklet

Kérdések az óvodapedagógusokkal készített interjúhoz

- 1. Mióta dolgozik óvodapedagógusként? Hány éve dolgozik ebben az intézményben?**
- 2. Milyen jellegű óvodákban dolgozott eddig? (kis-közepes-nagy, falusi-városi, egyházi-önkormányzati)**
- 3. Mi jellemzi az óvodába járó gyermekek családi hátterét? (Kitérve az alábbiakra is: szülők iskolázottsága, gazdasági helyzete, vallásossága. Milyen a családok összetétele? Gyermeklétszámok. Egyszülős család, mozaikcsalád, többgenerációs családok száma.)**
- 4. Saját tapasztalata szerint az óvodába járó gyermekek hány százalékát érinti a válás? Az utóbbi években ez a szám/érték nő vagy csökken? Mi lehet ennek az indoka? Ha csökkenést tapasztal, akkor Ön szerint mi lehet annak az oka, hogy alig van válás?**
- 5. Honnan szerez tudomást a válásról? Volt már arra példa, hogy a gyermek mondta el Önnek? Ez milyen gyakori? Mennyire avatják be az óvodapedagógusokat a szülők a válásba? Elmondják-e Önöknek a válás okait? Mennyire közlékenyek ilyen téren a szülők?**
- 6. Kértek-e a szülők Öntől segítséget a gyermekük viselkedésének megértésében? Ha nem, akkor Ön önhatalmúlag tett-e javaslatot a szülők felé azzal kapcsolatban, hogy a gyermekeiknek hogyan tudnának segíteni a válás megértésében/feldolgozásában?**
- 7. A gyermekek beszélgetnek-e Önnel arról, hogy el fognak válni/elváltak a szüleik? Szívesen beszélnek-e a gyermekek erről a témáról Önnek? Ha igen, hogyan és miként teszik azt?**
- 8. A gyermekeken észrevehető-e bármilyen változás? Ha igen, akkor ez a játékukban hogyan nyilvánul meg? Megjelent-e a szerepjátékában?**
- 9. Milyen viselkedésbeli eltérések a jellemzőek? Ön tapasztal-e ilyen esetben szorongást a gyermeknél és/vagy étvágycsökkenést? Megváltozott-e a gyermek kommunikációja, társas kapcsolata, érzelmi élete? A gyermek érzelmileg labilissá vált-e? Elvonult-e a gyermek? Volt, hogy agresszív viselkedést tanúsított a társaival szemben?**
- 10. Lát-e különbséget ezen a téren a fiúknál és a lányoknál? Ha igen, mik azok?**

11. Véleménye alapján van-e eltérés abban, hogy a különböző életkorú óvodás gyermekek, hogyan élik meg a válást? Ha igen, akkor mik ezek?
12. Látott-e már arra példát, hogy egy óvodáskorú gyermek pozitívan reagált a válásra? Ha igen, mit gondol, mi lehet ennek az oka?
13. Ön szerint hogyan lehet támogatni a gyermeket abban, hogy a gyermek ne saját magát hibáztassa, és ne érezzen büntudatot amiatt, hogy a szülei elváltak? Mit tudna javasolni azzal kapcsolatban, hogy hogyan kezeljék a szülők ezt? Miként tudnak ők segíteni a gyermeknek a büntudat oldásában?
14. Ha a gyermeknek testvére is van, akkor ő másképp éli meg a válást? Ha igen, akkor mi állhat ennek a hátterében?
15. Milyen módszerekkel támogatja Ön a gyermeket abban, hogy könnyebben átvészelje ezt az időszakot?
16. Észrevehető-e a gyermekeken az, ha már feldolgozták a válást? Ha igen, akkor mikben nyilvánul ez meg? Általánosságban mennyi idő alatt megy ez végbe? Látott már arra esetet, hogy szakemberi segítséget kellett kérni egy gyermeknek a válás feldolgozásában?
17. Látott már arra példát, hogy a szülők a gyermek érdekeit szem elé helyezve szakemberhez fordultak a házasságuk, kapcsolatuk megmentése érdekében?
18. Mi a tapasztalata azzal kapcsolatban, hogy a gyermeket melyik szülőnél helyezik el inkább? Volt már példa arra az Ön csoportjában, hogy az édesapa kapta a felügyeleti jogot?
19. Mi a véleménye a közös felügyeletről? Milyen előnyei és hátrányai vannak a gyermekre nézve?
20. A gyermek viselkedése különbözik azokon a napokon/heteken, amikor az édesanyjától, illetve akkor, amikor az édesapjától érkezik az óvodába? Hogyan és miben nyilvánul meg a kettős nevelés a gyermeknél?
21. Mi a leggyakoribb láthatási forma? Ön szerint elegendő a gyermek számára ez a mennyiség az adott szülő oldaláról? Mit tartana megfelelőnek?

- 22. Az elvált szülők gyermekei általánosságban hogyan reagálnak arra, ha szüleik új párja is az életükbe lép? Mennyire tudják elfogadni nevelőszüleiket, illetve gyerekeiket? Hogyan reagálnak a gyermekek arra, ha az új párkapcsolatból féltestvérük születik?**
- 23. Mi a véleménye Önnek a válásról? Milyen előnyei, illetve hátrányai vannak a gyermek szemszögéből nézve?**

4. számú melléklet

Óvodapedagógusi interjúk

4.1. számú melléklet

Óvodapedagógussal készített interjú I. (46 éves óvodapedagógus)

1. Mióta dolgozik óvodapedagógusként? Hány éve dolgozik ebben az intézményben?

21 éve dolgozom óvodapedagógusként. 4 éve dolgozom itt.

2. Milyen jellegű óvodákban dolgozott eddig? (kis-közepes-nagy, falusi-városi, egyházi-önkormányzati)

5 évig dolgoztam egy csoportos falusi óvodában, majd 11 évig egy három csoportos városi óvodában és jelenleg egy négy csoportos nagy óvodában dolgozom. Mindegyik önkormányzati intézmény.

3. Mi jellemzi az óvodába járó gyermekek családi hátterét? (Kitérve az alábbiakra is: szülők iskolázottsága, gazdasági helyzete, vallásossága. Milyen a családok összetétele? Gyermeklétszámok. Egyszülős család, mozaikcsalád, többgenerációs családok száma.)

A szülők többsége jól iskolázott, sok a felsőfokú végzettségű, állandó munkahellyel rendelkeznek.

A hátrányos helyzetű családokra jellemző a többgenerációs családmodell, itt a szülők nagyon fiatalok, alul iskolázottak, nagy a munkanélküliség.

Az egyszülős család csoportonként változó, de 3-4 gyermeket érint mindenhol.

Többségük katolikus vallású, de akad néhány, aki evangélikus.

A csoportomba járó gyermekek közül az egyszülős családban élők száma négy, mozaikcsalád nincs, többgenerációs pedig kettő.

Átlagban a gyermekek száma egy családban kettő.

4. Saját tapasztalata szerint az óvodába járó gyermekek hány százalékát érinti a válás? Az utóbbi években ez a szám/érték nő vagy csökken? Mi lehet ennek az indoka? Ha csökkenést tapasztal, akkor Ön szerint mi lehet annak az oka, hogy alig van válás?

A gyermekek 10%-át érinti a válás. Ennek oka tapasztalatom szerint egy harmadik személy megjelenése a házasságban, több esetben az apa nem vállalja családi kötelezettségeit és kilép a házasságból, illetve előfordul bántalmazás is a házastársak között.

- 5. Honnan szerez tudomást a válásról? Volt már arra példa, hogy a gyermek mondta el Önnek? Ez milyen gyakori? Mennyire avatják be az óvodapedagógusokat a válásba? Elmondják-e Önöknek a válás okait? Mennyire közlékenyek ilyen téren a szülők?**

Csoportunkban a szülők személyesen tájékoztattak bennünket a válásról. Kisgyermek egy esetben mondta el, hogy szülei már nem szeretik egymást és külön fognak élni. A szülők minden esetben bizalommal fordultak felénk és tájékoztattak bennünket a válás okairól.

- 6. Kértek-e a szülők Öntől segítséget a gyermekük viselkedésének megértésében? Ha nem, akkor Ön önhatalmúlag tett-e javaslatot a szülők felé azzal kapcsolatban, hogy a gyermekeknek hogyan tudnának segíteni a válás megértésében/feldolgozásában?**

A szülők kértek és kaptak segítséget abban, hogy miként segíthetjük közösen feldolgozni a kisgyermeknek a válást. Azt tanácsoltuk, hogy legyen türelmes a gyermekkel, adjon időt neki, hogy feldolgozza.

- 7. A gyermekek beszélgetnek-e Önnel arról, hogy el fognak válni/elváltak a szüleik? Szívesen beszélnek-e a gyermekek erről a témáról Önnek? Ha igen, hogyan és miként teszik azt?**

Nem igazán mesélnék.

- 8. A gyermekeken észrevehető-e bármilyen változás? Ha igen, akkor ez a játékukban hogyan nyilvánul meg? Megjelent-e a szerepjátékában?**

A gyerekek a válás során sérülnek. Viselkedésükben ez egyértelműen észrevehető. Zaklatottabbak, figyelmetlenek, nagyon érzékenyek, esetenként érdektelenebbé, agresszívé válnak. Láttam arra is példát, amikor egy kisgyermeket és az édesanyját is az édesapa fizikailag bántalmazta. Ez megnyilvánult a gyermek játékában úgy, hogy a babákat csapkodta a földhöz és szurkálta őket késsel. A rajzaiban is megjelent ez. Leginkább maga a tettegesség tükröződött vissza, de következtetni tudtunk a színhasználat alapján is. A rajz sokat elárult a szülők és a gyermek közti kapcsolatról. Viszont a gyermek a társaival szemben nem volt agresszív. A jelenlegi csoportomban ilyesmit nem tapasztalok. Ez leginkább annyiban merül ki mostanában, hogy a gyermek érdektelenné válik.

- 9. Milyen viselkedésbeli eltérések a jellemzőek? Ön tapasztal-e ilyen esetben szorongást a gyermeknél és/vagy étvágycsökkenést? Megváltozott-e a gyermek kommunikációja, társas kapcsolata, érzelmi élete? A gyermek érzelmileg labilissá vált-e? Elvonult-e a gyermek? Volt, hogy agresszív viselkedést tanúsított a társaival szemben?**

Előfordult, hogy a gyermek elutasította az ételt, vizelettartási és székrekedési problémái lettek. Nagyon érzékennyé vált, felnőttekkel szemben tiszteletlen magatartást tanúsított. Ebben az

esetben gyakran megszűntek számukra a szabályok, társakkal szemben agresszívek lettek. Visszahúzódó kisgyerekekkel nagyon nehéz volt a kommunikáció a válás ideje alatt, mindent és mindenkit elutasított.

10. Lát-e különbséget ezen a téren a fiúknál és a lányoknál? Ha igen, mik azok?

A lányok sokkal érzékenyebbek, hamar elsírják magukat, olyan dolgokon, amiken előtte nem szoktak. Többet veszekednek. A fiúknál az agresszív viselkedést tapasztaltuk.

11. Véleménye alapján van-e eltérés abban, hogy a különböző életkorú óvodás gyermekek, hogyan élik meg a válást? Ha igen, akkor mik ezek?

Van eltérés igen. Hiszen egy kiscsoportos még nem tudja felfogni mi történt a szülei között, de egy nagyobb gyermek már sokkal jobban érzi, látja azt, hogy valami megváltozott a szülei között.

12. Látott-e már arra példát, hogy egy óvodáskorú gyermek pozitívan reagált a válásra? Ha igen, mit gondol, mi lehet ennek az oka?

Igen, láttam. Mindkét szülő nagyon intelligensen kezelte ezt a helyzetet, nem a gyerek előtt beszéltek meg a problémáikat. Mindketten a gyermek érdekeit tartották szem előtt és azt, hogy a gyermek legkevésbé sérüljön.

13. Ön szerint hogyan lehet támogatni a gyermeket abban, hogy a gyermek ne saját magát hibáztassa, és ne érezzen büntudatot amiatt, hogy a szülei elváltak? Mit tudna javasolni azzal kapcsolatban, hogy hogyan kezeljék a szülők ezt? Miként tudnak ők segíteni a gyermeknek a büntudat oldásában?

Ilyen esettel még nem találkoztam. De fontos, hogy a szülők elmondják és tudatosítsák a gyermekben azt, hogy mindketten szeretik, és nem miatta válnak el.

14. Ha a gyermeknek testvére is van, akkor ő másképp éli meg a válást? Ha igen, akkor mi állhat ennek a hátterében?

Előfordulhat igen. Ez attól is függ, hogy a testvére hány éves, érzelmileg mennyire kötődik a szüleihez, mekkora figyelmet kapott a szülőktől.

15. Milyen módszerekkel támogatja Ön a gyermeket abban, hogy könnyebben átvészelje ezt az időszakot?

Megpróbálok több időt eltölteni vele, nagyobb figyelmet fordítani felé.

16. Észrevehető-e a gyermekeken az, ha már feldolgozták a válást? Ha igen, akkor mikben nyilvánul ez meg? Általánosságban mennyi idő alatt megy ez végbe? Látott már arra esetet, hogy szakemberi segítséget kellett kérni egy gyermeknek a válás feldolgozásában?

A válás után azt vettem észre, hogy megnyugszanak, nyitottabbak lesznek. Aktívabbak, kevésbé agresszívek. Általában fél év kell ahhoz, hogy elkezdődjön a változás.

Ilyen esetet még nem láttam.

17. Látott már arra példát, hogy a szülők a gyermek érdekeit szem elé helyezve szakemberhez fordultak a házasságuk, kapcsolatuk megmentése érdekében?

Nem.

18. Mi a tapasztalata azzal kapcsolatban, hogy a gyermeket melyik szülőnél helyezik el inkább? Volt már példa arra az Ön csoportjában, hogy az édesapa kapta a felügyeleti jogot?

Legtöbb esetben az anyánál helyezik el a gyermeket. Csoportomban egy esetben helyezték el a gyermeket az édesapánál, amikor az édesanya alkoholproblémái miatt alkalmatlannak bizonyult a gyermek nevelésére.

19. Mi a véleménye a közös felügyeletről? Milyen előnyei és hátrányai vannak a gyermekekre nézve?

Amennyiben a szülők jól együtt tudnak működni egymással a gyermek nevelését illetően, akkor működik a közös felügyelet. Ellenkező esetben viszont nagy kárt tudnak okozni a gyermeknek. Fontosnak tartom, hogy a szülők meg tudjanak egyezni azokról a szabályokról, amiket mindegyiküknél be kell tartania a gyerekeknek, ne egymás ellen hangolják a gyermeket és töltsenek vele minőségi időt.

20. A gyermek viselkedése különbözik azokon a napokon/heteken, amikor az édesanyjától, illetve akkor, amikor az édesapjától érkezik az óvodába? Hogyan és miben nyilvánul meg a kettős nevelés a gyermeknél?

A kettős nevelés hatása abszolút érezhető a gyerekeken. Tapasztalatom szerint az édesapák több mindent megengednek a gyerekeknek, ajándékokkal halmozzák el őket, kevésbé következtetek. A gyerekeknek 2-3 nap is kell ahhoz, hogy visszazökkenjen.

21. Mi a leggyakoribb láthatási forma? Ön szerint elegendő a gyermek számára ez a mennyiség az adott szülő oldaláról? Mit tartana megfelelőnek?

Csoportunkban többféle láthatási forma is létezik. Három nap anyánál, három nap apánál vagy egy hét apánál, egy hét anyánál. Van olyan apa, aki hónapok óta nem látta a gyermekét, mert nem kíváncsi rá, még telefonon sem érdeklődik iránta. Szerintem a két hét itt és két hét ott lenne a megfelelő mennyiség.

22. Az elvált szülők gyermekei általánosságban hogyan reagálnak arra, ha szüleik új párja is az életükbe lép? Mennyire tudják elfogadni nevelőszüleiket, illetve gyerekeiket? Hogyan reagálnak a gyermekek arra, ha az új párkapcsolatból féltestvérük születik?

Ezt nem látom problémának a csoportomban. A gyerek örül és elfogadja az új társat, mert látja, hogy a szülő boldog. A kistestvérnek örülnek.

23. Mi a véleménye Önnek a válásról? Milyen előnyei, illetve hátrányai vannak a gyermek szemszögéből nézve?

Amennyiben megromlik a viszony a szülők között, úgy gondolom, hogy ki kell lépni a kapcsolatból, mert mindenki sérülni fog a családban. A gyermeknek szerető, támogató, biztonságos környezetre van szüksége ahhoz, hogy megfelelően fejlődjön, kiegyensúlyozott, boldog legyen.

4.2. számú melléklet

Óvodapedagógussal készített interjú II. (50 éves óvodapedagógus)

1. Mióta dolgozik óvodapedagógusként? Hány éve dolgozik ebben az intézményben?

1993. november óta. Ez a 30. évem, mint óvodapedagógus. Ebben az intézményben ez a 3. tanévem.

2. Milyen jellegű óvodákban dolgozott eddig? (kis-közepes-nagy, falusi-városi, egyházi-önkormányzati)

Egy önkormányzati fenntartású, három csoportos, kis, családi hangulatú óvodában dolgoztam szintén a városban, Nagykanizsán. Mind a három vegyes csoportként működött.

3. Mi jellemzi az óvodába járó gyermekek családi hátterét? (Kitérve az alábbiakra is: szülők iskolázottsága, gazdasági helyzete, vallásossága. Milyen a családok összetétele? Gyermekek létszámok. Egyszülős család, mozaikcsalád, többgenerációs családok száma.)

Nagyon vegyes képet mutat az, ahogy összekerülnek egy csoportban a családok. Nagyon eltérő helyzetekből jönnek a gyermekek. Vannak halmozottan hátrányos helyzetűek is, de olyanok is, akik egészen a legjobb anyagi körülmények között élnek. Nagyon elhivatott vallású családdal, illetve gyermekkel nem találkoztam.

Mostanában viszonylag sok a két és háromgyermekes család. Az a ritkább, amikor egyke a gyermek.

A mozaikcsaládok az új világ hozadéka, ahol a gyermekek azok, akik a legnehezebben tudnak magukra találni, beilleszkedni az egész rendszerbe. Tapasztalatom szerint egyre több a mozaikcsalád. A csoportomba 20 gyermek jár, ebből 5 gyermek él mozaikcsaládban.

Egyszülős család nincs, olyan viszont van, hogy a nagymama a gyám. Utóbbiból több is van, mert a szülő/szülők elhagyta/elhagyták gyermekét/gyermekeiket.

Többgenerációs családról nincs fogalmam. Régebben a részletesebb dokumentáció miatt beleláthattunk ezekbe, most már nem kérdezzük ilyeneket a szülőktől, tehát nincs erre rálátásunk. Leginkább olyanra van példa, hogy a nagymamától külön háztartásban élnek.

4. Saját tapasztalata szerint az óvodába járó gyermekek hány százalékát érinti a válás? Az utóbbi években ez a szám/érték nő vagy csökken? Mi lehet ennek az indoka? Ha csökkenést tapasztal, akkor Ön szerint mi lehet annak az oka, hogy alig van válás?

A csoportomból a gyermekek kb. 5%-át érinti a válás. Az utóbbi években ez a szám növekedett. Ennek az oka elsősorban az, hogy felgyorsult világban élünk és teljesíteni kell. Egy szülőpárnak rendkívül sokfelé kell figyelnie, a világban megfelelnie, emiatt egyre kevesebb figyelem jut

egyrészt a gyerekekre, másrészt egymásra. Az egymással töltött minőségi idő, az egymásra figyelés rontja meg a kapcsolatokat, a gyerekekre való figyelmet. A válásban a két szülő az, akinek a kapcsolata megromlik, és ha már elindulnak a lejtőn onnan nagyon nehéz visszajönni. Közrejátszhat ebben anyagi gond, munkahelyi elvárások vagy akár a karrierben való feljebb lépés. Ezek elvonják a családtól a figyelmet és az energiát.

5. Honnan szerez tudomást a válásról? Volt már arra példa, hogy a gyermek mondta el Önnek? Ez milyen gyakori? Mennyire avatják be az óvodapedagógusokat a válásba? Elmondják-e Önöknek a válás okait? Mennyire közlékenyek ilyen téren a szülők?

A szülők mondják el, leginkább fogadóórán. Ha úgy látom, hogy nagyobb probléma van, akkor én kezdeményezem a fogadóórát a szülő felé, ha nem, akkor a féléves fogadóórán rákérdezek arra, hogy mi az oka annak, amit tapasztalok változást a gyermekben/gyermeknél. Ebben a témában nem közlékenyek, fokozatosan osztják meg velünk az információkat. A válás okait el szokták mondani.

Arra volt már példa, hogy azt mondta a gyermek, hogy apa elköltözött otthonról, mivel nem tudja még ebben az életkorban rendesen megfogalmazni. De magáról a válásról arról nem beszél így kommunikációs szinten, mivel nem tudja értelmezni a válás szót sem.

6. Kértek-e a szülők Öntől segítséget a gyermekük viselkedésének megértésében? Ha nem, akkor Ön önhatalmúlag tett-e javaslatot a szülők felé azzal kapcsolatban, hogy a gyermekeiknek hogyan tudnának segíteni a válás megértésében/feldolgozásában?

Volt erre sok példa. Napiszinten is akár a beszélgetésben, mivel tanácstalan volt a szülő. Ezzel bátrabban fordulnak felénk, mint a családi problémákkal. Önhatalmúlag is tettem javaslatot arra vonatkozóan, hogy valami történt a kisgyermekkel.

7. A gyermekek beszélgetnek-e Önnel arról, hogy el fognak válni/elváltak a szüleik? Szívesen beszélnek-e a gyermekek erről a témáról Önnek? Ha igen, hogyan és miként teszik azt?

A gyermekek semmit sem beszélnek erről. Ennek oka véleményem szerint az, hogy az óvodában egy kicsit elfelejtődik az otthoni élet. A kommunikációkban, tehát a beszédjükben ez nem nyilvánul meg.

8. A gyermekeken észrevehető-e bármilyen változás? Ha igen, akkor ez a játékukban hogyan nyilvánul meg? Megjelent-e a szerepjátékában?

Ha nem is tudja lekommunikálni és nem mond róla érdemi információt, de a viselkedésükön meglátszik, mivel megváltozik a kisgyerek. Megnyilvánul önmagában a játékában is. Türelmetlenebb a gyermek, kapkodóbb, nem játszik olyan elmélyülten, mint eddig. Több a konfliktushelyzete. De inkább a viselkedésében látom a nagyobb változást.

- 9. Milyen viselkedésbeli eltérések a jellemzőek? Ön tapasztal-e ilyen esetben szorongást a gyermeknél és/vagy étvágycsökkenést? Megváltozott-e a gyermek kommunikációja, társas kapcsolata, érzelmi élete? A gyermek érzelmileg labilissá vált-e? Elvonult-e a gyermek? Volt, hogy agresszív viselkedést tanúsított a társaival szemben?**

Türelmetlenebb, elsősorban a társaival. Visszahúzódóbb lesz. Visszavonul, csendesebb lesz, magába fordul. Szorongást is tapasztaltam. Volt olyan, aki piszkálódott a társával, szemtelen volt. Megváltozott a magatartása. Olyan nem volt, hogy csapkodta volna a székeket vagy a játékokat, esetleg toporzékolt is. Rosszabb az az irány, ahova vált a gyermek a magatartásával. Kimondottan dühöt nem tapasztaltam.

- 10. Lát-e különbséget ezen a téren a fiúknál és a lányoknál? Ha igen, mik azok?**

A magatartásváltozás a lányoknál és fiúknál azonos.

- 11. Véleménye alapján van-e eltérés abban, hogy a különböző életkorú óvodás gyermekek, hogyan élik meg a válást? Ha igen, akkor mik ezek?**

Jelentős különbséget nem látok. A kis, középsős és nagycsoportos is, mivel nekem vegyes csoportom van, hasonló viselkedést mutat. Például begubózik, és csak ül szótlanul, figyeli a társait. Tehát megszűnik az aktivitása, a szokásos kommunikációja. Vagy éppen átvált a negatív jellegű társas kapcsolatokra. Például piszkálja a társát, bántja, akár egy kis verekedés, lökdösődés is előfordulhat.

- 12. Látott-e már arra példát, hogy egy óvodáskorú gyermek pozitívan reagált a válásra? Ha igen, mit gondol, mi lehet ennek az oka?**

Ilyen mélyen nem láttam erre példát. Ha megtörténik a válás, akkor azért tartja a kapcsolatot a kisgyermek mindkét szülőjével. Az a fajta kapocs megmarad és szerencsés esetben jó is marad. Változást akkor látok, ha rossz ez a kapcsolat, akár azzal, akivel maradt, akár azzal, aki elment. Arra viszont jelenleg is látok példát, hogy a gyermek nem szeretne menni az elköltözött szülőhöz. Ha menni kell hozzá, akkor látom előtte pár nappal a gyermekben, hogy megváltozik a viselkedése. De a gyermek magától nem mondja azt, hogy örül annak, hogy az egyik szülője nincs. Azt már igen, hogy például nem szeretnék apához vagy éppen anyához menni, mivel nem érzi vele jól magát.

13. Ön szerint hogyan lehet támogatni a gyermeket abban, hogy a gyermek ne saját magát hibáztassa, és ne érezzen büntudatot amiatt, hogy a szülei elváltak? Mit tudna javasolni azzal kapcsolatban, hogy hogyan kezeljék a szülők ezt? Miként tudnak ők segíteni a gyermeknek a büntudat oldásában?

Úgy gondolom, hogy ez leginkább a szülők feladata. Tanácsot lehet nekik adni, ugyanis egy óvodáskorú gyermek értelmileg nem úgy fogja fel a válást, hogy ő a hibás. Az óvodáskorú gyermek érzelmi lény. Ő az érzelmeivel éli meg azt, hogy mi történik, és hogy ragaszkodna anyához és apához is. Érzelmileg változik meg nála minden és emiatt alakul át a magatartása. Ők ezt még nem tudják megfogalmazni és ilyen jellegű érzéseik nincsenek, hogy ő miatta válnak el. Minden a viselkedésében csapódik le és a játékában lehet megfigyelni.

A szülőknek csak akkor lehet segíteni, ha külön kéri. Általában nagyon nehezen nyílnak meg ezzel kapcsolatban, de ha egyszer szóba kerül akár fogadóórán vagy egy rövidebb beszélgetés alkalmával, akkor utána már könnyebb. Látja a szülő, hogy együttműködünk és segítősándékkal fordulunk felé. Mindenképpen a kisgyermek érdekeit kell, hogy nézze mindkét fél, mi is és a szülők is.

14. Ha a gyermeknek testvére is van, akkor ő másképp éli meg a válást? Ha igen, akkor mi állhat ennek a hátterében?

Nem számottevő. Abban is segítségre szorulnak, hogy hogyan tudnák egymást segíteni ők ennek a feldolgozásában. Gondolom, hogyha egy szobában vannak, akkor összebújnak egy ágyba. Ha külön szobájuk van, akkor inkább egy szobába akarnak lenni és biztos, hogy több időt töltenek együtt.

Erre pontosan nincs rálátásunk. Akkor tudnék erre pontos választ adni, ha a csoportomba testvérpár is járna. Akkor érzékelhető lenne, hogy még szorosabbá válna a kapcsolatuk, többet lennének egymással, játékban is. Többször ölelnék meg egymást vagy mindig egymással szeretnének lenni. Otthon lenne megfigyelhető elsősorban az, hogy mi történik ilyenkor a gyermekeknél, de nagyon valószínű, hogy szorosabbá válik a kapcsolatuk.

15. Milyen módszerekkel támogatja Ön a gyermeket abban, hogy könnyebben átvészelje ezt az időszakot?

Nagyon fontos, hogy rögtön vegyük észre, ha a viselkedése megváltozik. Egyedi bánásmóddal megpróbálni őt megérteni, segíteni. Óvatosan, apróbb lépésekben egyik napról a másikra. Együtt játszani vele, megpróbálni kettes, személyes kapcsolatot kialakítani, hogy mégis mi lehet az a probléma, ami őt nyomasztja. Minél idősebb a gyermek annál jobban meg tudja fogalmazni. Egy kiscsoportos akár csak az ölemben ül fél órát és nem szól semmit. Vagy esetleg csak odahajítja a fejét a vállamra, odakérezkedik hozzám, miközben szorongatja a kis alvókáját vagy babáját. Én igyekszem velük amúgy is jó kapcsolatot kialakítani velük. Én úgy tekintek rájuk,

hogy ők is egy olyan teljes, érzelmi, értelmi lények, akiket tiszteletben kell tartani, akiket úgy kell kezelni, hogy ők is éreznek, gondolnak, látnak, hallanak a világból. Jó kapcsolatra épül az óvodai létünk. Szeretetteljes, odafigyelő magatartással kell felé fordulni, és ha nem is mondja el, de látom rajta, hogy valami történt, akkor kérdezek rá a szülőnél.

16. Észrevehető-e a gyermekeken az, ha már feldolgozták a válást? Ha igen, akkor mikben nyilvánul ez meg? Általánosságban mennyi idő alatt megy ez végbe? Látott már arra esetet, hogy szakemberi segítséget kellett kérni egy gyermeknek a válás feldolgozásában?

Időszakokra tudom bontani. Ha például lezárul az első időszak. Esetleg, akkor költözött el az édesapa, vagy megszűnnek a veszekedések, amit eddig otthon tapasztalt. Ekkor van egy fellélegzés, akkor tér vissza a régi önmagához, ahhoz a viselkedéshez, játékhoz, ami eddig jellemző volt rá. Ha megint történik valami a családban, akkor újra visszajönnek ezek a magatartási jellemzők. Újra csendes lesz, jobban hozzám húzódik. Meglátni ezeket a periódusokat, hogy mi történik otthon a családban a válások idején.

Amikor lezajlik a válás az különösebben nem észrevehető rajtuk, mert továbbra is tartja a kapcsolatot az elvált szülővel és ilyen periódusokat látok a gyermekeknél. Amikor visszaesik, akkor tudom, hogy biztosan történt valami, és amikor újból kicsit önmaga, akkor gondolom, hogy újból nyugodt a háttér.

Igen láttam ilyenre esetet. Nekem most is van ilyen. Én javasoltam és ajánlottam fel a szülőnek, hogyha tudok, illetve tudnék bármiben segíteni, akkor rendelkezésére állok. Elfogadta a szülő, sőt kettő is. Így tudtunk tovább lépni és így kapott segítséget a szülő.

A gyermekeken kell segíteni. Mindenképpen a gyermek az első. Az iskolába készülő gyermekekre különösen figyelni kell, mivel oda kiegyensúlyozott lelki, testi, értelmi, érzelmi állapotban kellene mennie. Én ezért fordultam a szülőhöz és mondtam azt, hogyha a segítségemet elfogadja, akkor talán tudnánk kiutat találni a helyzetből.

17. Látott már arra példát, hogy a szülők a gyermek érdekeit szem elé helyezve szakemberhez fordultak a házasságuk, kapcsolatuk megmentése érdekében?

Erre megint kevés a rálátásunk. Erre nem tudok válaszolni. Az, hogy egy családban a szülők szakemberhez fordulnak a házasságuk megmentése érdekében, ezt nem osztják meg velünk.

18. Mi a tapasztalata azzal kapcsolatban, hogy a gyermeket melyik szülőnél helyezik el inkább? Volt már példa arra az Ön csoportjában, hogy az édesapa kapta a felügyeleti jogot?

Ha minden rendben van az életével, van munkahelye, ellátja a gyermekeket, akkor a legvégső esetig az édesanyánál helyezik el. Láttam arra példát, hogy az édesapa kapta a felügyeleti jogot, mivel az édesanya elhagyta a családot.

19. Mi a véleménye a közös felügyeletről? Milyen előnyei és hátrányai vannak a gyermekre nézve?

Nehéz helyzet.

Előnye az, hogy azért mégiscsak tartja a gyermek a vérszerinti szülőjével a kapcsolatot, főleg ha mozaikcsalád alakul ki és jön új nevelőapa az életükbe, mert mégiscsak ő az édesapja. Tehát ha képpen marad és az a szándéka az apának és az anyának, hogy tartja a gyermekével a kapcsolatot, akkor ameddig jó ez a kapcsolat, addig előny.

Egyébként sok a hátránya. Ha rossz érzésekkel váltak el vagy nézeteltérésekkel, akkor ott nagyon nehéz a két szülőnek konszenzusra jutnia és ritka az, amikor mindkét szülő az ő egoját és az ő nézeteit félretéve csak a gyerekekre tudnak koncentrálni. Szerencsés az a kisgyermek, ahol ez van, de nagyon ritka, hogy meg tudja a szülő beszélni akár a láthatást, akár, hogy most te viszed el nyáron, most nálam van, most a nagymamához viszem.

20. A gyermek viselkedése különbözik azokon a napokon/heteken, amikor az édesanyjától, illetve akkor, amikor az édesapjától érkezik az óvodába? Hogyan és miben nyilvánul meg a kettős nevelés a gyermeknél?

Észrevehető a különbség. Feszült és ideges a gyermek, nyüzsís, nem találja a helyét. Kizökken a szokásos kis menetrendjéből, amibe eddig volt. Másképp nevelik a gyermeküket a szülők válás után.

21. Mi a leggyakoribb láthatási forma? Ön szerint elegendő a gyermek számára ez a mennyiség az adott szülő oldaláról? Mit tartana megfelelőnek?

A leggyakoribb a bíróság által kiadott minden második hétvége. Meg kell beszélni az ünnepeket, a nyarat. Ezt a bíróság is úgy adja ki, hogy a két szülő beszélje meg, tehát a karácsony másnapja már az elvált szülőé, a húsvétnál is. A kérdés az, hogy ők ebben egyetértésre tudnak-e jutni.

Ez szerintem, ha jó a kapcsolat, akkor biztos, hogy nem elegendő mennyiség. Nagyon nehéz a megfelelő, mert az éremnek a másik oldala az az, hogyha sokat bolygatják a gyermek életét, tehát ha kilép az apa vagy az anya és az egyik szülőnél marad a gyermek, akkor ott kialakul egy életrend, menetrend, napirend, a hétvégek rendje, mamához is kell menni. Emiatt biztosan nagyon nehéz ezt összehangolni. És ha jó a kapcsolat, akkor biztosan jobb lenne a gyermeknek is, ha együtt töltik az időt. Például egy közös kirándulásra elhívják az elment szülőt is. Ez jó kapcsolat esetén működik. Ha rossz a kapcsolat, akkor szabályozni kell még kevesebb időtartamra.

22. Az elvált szülők gyermekei általánosságban hogyan reagálnak arra, ha szüleik új párja is az életükbe lép? Mennyire tudják elfogadni nevelőszüleiket, illetve gyerekeiket? Hogyan reagálnak a gyermekek arra, ha az új párkapcsolatból féltestvérük születik?

Erről többet mesélnek, ha anyának vagy apának új párja lesz, vagyis arról, ha új felnőtt lép az ő életükbe is. Elmondják a nevét, hogy mit csinálnak együtt, hogy ő most ezt vett nekem, most itt voltunk ő velem. Ha jó a kapcsolat, akkor pozitív, mert akkor nem nagyon változik meg a viselkedésük. Valamint ha ez a felnőtt is igyekszik a kisgyerekekkel egy jó alapokon lévő kapcsolatot kialakítani, akkor a kisgyermek viselkedésében inkább öröm van.

Mostohatestvérek felé már nem fordulnak ekkora örömmel, mivel ő már távolabb van tőle.

Féltestvér születésének határozottan örül, mivel a gyermek még nem érti, hogy ő, nem az igazi édestestvérem. Mi nem is bolygatjuk ezt, nem mondjuk azt, hogy csak a féltestvéred. Sokat mesélnek róla. Ha megszületik a kistestvér, akkor örömmel beszélnek róla.

23. Mi a véleménye Önnek a válásról? Milyen előnyei, illetve hátrányai vannak a gyermek szemszögéből nézve?

Ha megromlik a kapcsolat és olyanná válik otthon a családi légkör, ami inkább romboló akár a felnőttek, akár a gyermekek részére, akkor külön kell menni és megpróbálni megbeszélni akár a gyerekek miatt, akár a további közös programok miatt, azt hogy hogyan tovább. Mert én azt gondolom, hogy rosszabb bent a rosszban. Ezt a bent lévők ritkán látják. Azt gondolják, hogy a gyerekek miatt maradunk együtt. Holott a rossz szülői minta az rosszabb, tehát az, amit a kisgyermek ilyenkor az édesanya, édesapa viselkedésén lát az lerakódik benne és kijön majd pár választás idején, amikor próbál párt találni magának. Ezek az érzelmek, emlékek mind feljönnek, hogy anya, apa hogy viselkedtek egymással. Én azt gondolom, hogy rosszabb lépésnek gondolják a szülők, de szerintem jobb lépés az, ha ilyenkor különválnak, és úgy próbálják meg megbeszélni, hogy hogyan tovább a közös gyermekek nevelésében.

Mindenképpen hátrány, hogy kilép az egyik szülő a gyermek életéből és csak időszakonként látja.

De ugyanakkor, ha olyan volt már a családi légkör, akkor meg is nyugodhat a gyermek. Ez mindenképpen előny, hogy a kis lelke vagy az addigi zaklatott élete visszatérhet a régi mederbe.

4.3. számú melléklet

Óvodapedagógussal készített interjú III. (45 éves óvodapedagógus)

1. Mióta dolgozik óvodapedagógusként? Hány éve dolgozik ebben az intézményben?

15 éve vagyok a pályán. Ebben az intézményben ez a 7. évem.

2. Milyen jellegű óvodákban dolgozott eddig? (kis-közepes-nagy, falusi-városi, egyházi-önkormányzati)

Önkormányzati volt az összes óvoda. Volt köztük falusi és városi is. Összesen négy óvodában dolgoztam eddig. Ezek leginkább közepes óvodák voltak.

3. Mi jellemzi az óvodába járó gyermekek családi hátterét? (Kitérve az alábbiakra is: szülők iskolázottsága, gazdasági helyzete, vallásossága. Milyen a családok összetétele? Gyermeklétszámok. Egyszülős család, mozaikcsalád, többgenerációs családok száma.)

A családi hátterük a lakóhelyüktől is függ. A falusi gyerekek más családi háttérrel rendelkeznek, de városrészenként is eltérést mutatnak.

A szülők iskolázottsága nagyon vegyes, sokszínű.

Nagyon vallásos ovisom az óvodapedagógusi éveim alatt egy volt. Szektaszzerű vallásosság jellemezte a családot. A kisgyermeknél az óvodai élet során ez viszont nem jelentett hátrányt. Szépen be tudott illeszkedni a társai közé. Érdekesség, hogy a gyermek családja egyáltalán nem tartotta a karácsonyt meg, mint ünnepet.

A gyermeklétszámok régen úgy alakultak, hogy egy családban több gyermek, most viszont jellemzően kevesebb gyermeket vállalnak a családok.

Mozaikcsaládok, egyszülős száma a mostani csoportomban két gyermeket érint. Többgenerációs család nincsen.

4. Saját tapasztalata szerint az óvodába járó gyermekek hány százalékát érinti a válás? Az utóbbi években ez a szám/érték nő vagy csökken? Mi lehet ennek az indoka? Ha csökkenést tapasztal, akkor Ön szerint mi lehet annak az oka, hogy alig van válás?

Kb. 10-20%-át érinti. Nőtt a szám, de a mi csoportunkban ez nem látszik meg. Az ismeretségi köreimben van sok válás. A növekedés okának azt tudnám felhozni, hogy felgyorsult az emberek életmódja. Manapság nagyon erős az önérvényesítés, vagyis ezáltal az is, hogy mindenki a saját érdekeinek megvalósítására törekszik. Nehezen alkalmazkodnak manapság az emberek egymáshoz és a változásokhoz. A hagyományos értékrend is feledésbe kezd merülni.

- 5. Honnan szerez tudomást a válásról? Volt már arra példa, hogy a gyermek mondta el Önnek? Ez milyen gyakori? Mennyire avatják be az óvodapedagógusokat a válásba? Elmondják-e Önöknek a válás okait? Mennyire közlékenyek ilyen téren a szülők?**

A gyermekek mondják el első körben. Saját maguktól közlik velünk a tényt. De leginkább a válás előtti időszakról beszélnek. Tehát mi már a válás előtt tudomást szerzünk arról, hogy a gyermek szülei között megromlott a viszony.

A szülők is elmondják. Tájékoztatnak minket, segítséget is gyakran kérnek. Együttműködők is. Azt is elmesélik, hogy mi az oka a válásnak. Viszont eltérés van abban, hogy milyen részletességgel fejtik ki a válás indokát. Valaki nagyon részletesen mondja el, valaki viszont diszkrétebben kezeli.

- 6. Kértek-e a szülők Öntől segítséget a gyermekük viselkedésének megértésében? Ha nem, akkor Ön önhatalmúlag tett-e javaslatot a szülők felé azzal kapcsolatban, hogy a gyermekeknek hogyan tudnának segíteni a válás megértésében/feldolgozásában?**

Igen, kértek. De ez még egy másik intézményben történt.

Önhatalmúlag is tettem javaslatot. A gyermeknek pszichológus bevonását tanácsoltam. Ennek oka az volt, hogy a gyermek könnyebben fel tudja dolgozni a történeteket.

A szülők felé olyan javaslatokat tettem, hogy ne forduljanak egymás ellen. A gyermek tudjon megmaradni mindkét szülő számára szeretett félként. Arra is volt példa, hogy a szülőkkel együttműködve közösen segítettünk a gyermeknek.

- 7. A gyermekek beszélgetnek-e Önnel arról, hogy el fognak válni/elváltak a szüleik? Szívesen beszélnek-e a gyermekek erről a témáról Önnek? Ha igen, hogyan és miként teszik azt?**

Nagyon szívesen beszélnek róla. Néha le is rajzolják. A játékukban is nyilvánul meg.

- 8. A gyermekeken észrevehető-e bármilyen változás? Ha igen, akkor ez a játékukban hogyan nyilvánul meg? Megjelent-e a szerepjátékában?**

Megjelenik a szerepjátékukban. Az otthon elhangzott párbeszédet mondják vissza a gyermekek. Nagyon sok felgyülemlett belső feszültség agresszió formájában nyilvánul meg.

- 9. Milyen viselkedésbeli eltérések a jellemzőek? Ön tapasztal-e ilyen esetben szorongást a gyermeknél és/vagy étvágycsökkenést? Megváltozott-e a gyermek kommunikációja, társas kapcsolata, érzelmi élete? A gyermek érzelmileg labilissá vált-e? Elvonult-e a gyermek? Volt, hogy agresszív viselkedést tanúsított a társaival szemben?**

Tapasztalataim alapján előfordult az is, hogy akár neurológiai tünetek is nyilvánulhatnak a gyermekeknél. De emellett gyakori a szorongás és az étvágycsökkenés is, valamint a hangulat-ingadozások is. A gyermek társas kapcsolataira is rányomja a bélyeget. Tapasztaltam olyat is,

hogy a gyermek visszavonult, zárkózott lett. Valamint volt olyan gyermek, akinél a körömrágás is kialakult.

10. Lát-e különbséget ezen a téren a fiúknál és a lányoknál? Ha igen, mik azok?

Igen, látok. A fiúknál inkább az agresszió a jellemző, míg a lányoknál a szorongás. Utóbbiak esetében akár vizelési problémák is előfordulhatnak. A fiúknál pedig a belső, elfojtott düh nyilvánulhat meg az agresszióban.

11. Véleménye alapján van-e eltérés abban, hogy a különböző életkorú óvodás gyermekek, hogyan élik meg a válást? Ha igen, akkor mik ezek?

Igen van. Nagyon fontos, hogy a szülők magyarázzák el a gyermeknek, abban az esetben, ha megérti a miérteket és a hogyanokat, hogy miért történik mindez. Ezáltal sokkal könnyebben éli meg ezeket a gyermek. Ahol titokban tartják, hogy megromlott a kapcsolat, ott akár súlyosabb tünetek is felléphetnek. A szülők egymáshoz való viszonya is nagyon fontos. Központi szerepet kap az is, hogy partnerek maradjanak a gyermeknevelésben.

Az eltérő korú gyermekek másképp dolgozzák fel a válást. A 3 éves még nem teszi szóvá azt, amit érez, tehát belülről éli meg. Ez leggyakrabban a játékában nyilvánul meg. A nagyobb gyermek megfogalmazza az érzéseit, akár kérdéseiket is felteheti. Élményeket is mesél.

12. Látott-e már arra példát, hogy egy óvodáskorú gyermek pozitívan reagált a válasra? Ha igen, mit gondol, mi lehet ennek az oka?

Igen. De ez csak abban az esetben fordult elő, amikor az édesapa bántalmazta tevélegesen és verbálisan is a gyermeket. A kisfiú csak akkor tudott teljesen megnyugodni, amikor édesapja már nem lakott vele egy háztartásban.

13. Ön szerint hogyan lehet támogatni a gyermeket abban, hogy a gyermek ne saját magát hibáztassa, és ne érezzen büntudatot amiatt, hogy a szülei elváltak? Mit tudna javasolni azzal kapcsolatban, hogy hogyan kezeljék a szülők ezt? Miként tudnak ők segíteni a gyermeknek a büntudat oldásában?

Fontosnak tartom, hogy megbeszéljék a történeteket a gyermekkel. Lényeges az is, hogy a szeretet a gyermek felé legyen kinyilvánítva az édesanya és az édesapa részéről is. El kell neki mondani, hogy ez a felnőttek döntése. A gyermek pedig a folyamatnak csak részese, nem az okozója. A büntudat oldására tehát a megelőzést tartom jó megoldásnak.

14. Ha a gyermeknek testvére is van, akkor ő másképp éli meg a válást? Ha igen, akkor mi állhat ennek a hátterében?

Attól függ, hogy a szülők hogyan kapcsolódnak a gyermekekhez. Meghatározza, hogy milyen erős a viszonya a szülőknek a gyermekekkel. A testvéréhez képest mennyire van középpontban. Összességében a véleményem az, hogy másképp is megélheti, de nem feltétlenül jellemző ez.

15. Milyen módszerekkel támogatja Ön a gyermeket abban, hogy könnyebben átvészelje ezt az időszakot?

Nagyon sok pozitív megerősítést igyekszem adni nap, mint nap a gyermeknek. Amiben csak lehet, abban megdicsérem. Kifejezem a szeretetemet. Konfliktushelyzetekben figyelem őt és szükség esetén segítséget nyújtok neki. Nem hagyom perifériára kerülni a csoportban, ha esetleg befelé fordulna. Ha agresszívvé válik, akkor megbeszéljük a viselkedésének a következményeit.

16. Észrevehető-e a gyermekeken az, ha már feldolgozták a válást? Ha igen, akkor mikben nyilvánul ez meg? Általánosságban mennyi idő alatt megy ez végbe? Látott már arra esetet, hogy szakemberi segítséget kellett kérni egy gyermeknek a válás feldolgozásában?

Észrevehető. Viszont ez egyáltalán nem egyszerű dolog és nem egy rövid folyamat, hiszen szét-hullik a család. Ezáltal egy újabb családforma jön létre. Egy életen is tarthat a válás feldolgozása. A gyermek elfogadja, ami történt, mert rugalmas. A gyermekek nagyon könnyen alkalmazkodnak a változásokhoz. Szerető kapcsolatban szépen formálható pozitív irányba a feldolgozás menete, viszont kétség kívül mindenkiben sebet hagy.

A válásban nem láttam erre példát, de a bántalmazásban igen. Volt, hogy a kérésre elmentek külső segítséget kérni. Ezáltal pedig így sikerült megelőzni a bajt.

17. Látott már arra példát, hogy a szülők a gyermek érdekeit szem elé helyezve szakemberhez fordultak a házasságuk, kapcsolatuk megmentése érdekében?

Nem.

18. Mi a tapasztalata azzal kapcsolatban, hogy a gyermeket melyik szülőnél helyezik el inkább? Volt már példa arra az Ön csoportjában, hogy az édesapa kapta a felügyeleti jogot?

Az édesanyánál. Egy olyan példát láttam, amikor az édesapánál lett elhelyezve. Ez abban az esetben fordult elő, amikor az anya lemondott a gyermekéről. Ráadásul háromól. Az édesapa egyedül nevelte fel őket, mellette folyamatosan dolgozott.

19. Mi a véleménye a közös felügyeletről? Milyen előnyei és hátrányai vannak a gyermekekre nézve?

A szülőnek megkönnyebbülés lehet a közös felügyeleti jog. Ezáltal a lelkiismereti problémáira megoldást nyújthat, de a gyermeknek nem. Véleményem szerint soha nem érzi otthon magát. Itt és ott is otthon van. Mind a két szülőnél mások a szabályok, mások az elvárások.

Előnye talán az, hogy mindkét szülővel megtarthatja a kapcsolatot a gyermek. Ez pedig jó érzést kelthet benne, mivel anya és apa is újra van.

20. A gyermek viselkedése különbözik azokon a napokon/heteken, amikor az édesanyjától, illetve akkor, amikor az édesapjától érkezik az óvodába? Hogyan és miben nyilvánul meg a kettős nevelés a gyermeknél?

Igen különbözik. Más a lelki kötődés az egyik szülőhöz, mint a másikhoz sok esetben. De a helytelen nevelési módszerek miatt is lehet eltérés. A dacosság mindenképpen megjelenik a kettős nevelés következtében, de akár az agresszió is megnyilvánulhat. Láttam példát arra is, hogy a gyermek tikkelt.

21. Mi a leggyakoribb láthatási forma? Ön szerint elegendő a gyermek számára ez a mennyiség az adott szülő oldaláról? Mit tartana megfelelőnek?

Nagyon gyakori a fele-fele arány. Az édesapa új párja is hoz magával gyermeket, ezért mindenki a gyerekével akar lenni. Legritkább eset az, amikor csak az apánál van elhelyezve a gyermek. Többségében az anyánál több időt tölt a gyermek, mint az apánál.

Ez a mennyiség szerintem nem elegendő. Nagyon negatív dolog a válás, a gyermekekre nézve rendkívül hátrányos.

A véleményem az, hogy nem szabadna elválni. Jobban meg kellene gondolni, hogy kivel kötnek házasságot az emberek. Fontos szerintem, hogy az első megoldás ne a válás legyen, hanem a közös gyermekekük érdekének a figyelembevétele. Hiszen azáltal, hogy gyermeket vállaltak, elhatározták magukat amellet, hogy lemondanak az egojukról és átadják a saját életükben is a gyermeknek a főszerepet. Nagyon fontos a kompromisszumkészség. Nem szabad azonnal feladni, ha adódik egy probléma. Tisztelni kell a másik személyét. Régen nem volt ennyi válás, nem volt ennyi sérült gyermek sem.

22. Az elvált szülők gyermekei általánosságban hogyan reagálnak arra, ha szüleik új párja is az életükbe lép? Mennyire tudják elfogadni nevelőszüleiket, illetve gyerekeiket? Hogyan reagálnak a gyermekek arra, ha az új párkapcsolatból féltestvérük születik?

Az új partner felé elfogadók többnyire, de ezt meghatározza az is, hogy a szülő, hogyan kommunikál a gyermekkel róla. Fontos, hogy a szülő hogyan vezeti be a jövőbelit a családjában.

A szülőn múlik szerintem az, hogy mennyire képesek elfogadni őt.

A kapcsolat minősége a mostohatestvérek között nagyon változó. A kisebbek könnyebben elfogadják őket, míg a nagyobbak már kevésbé, hiszen az önös érdekeik jobban sérülhetnek. Általában örömmel fogadják az új testvér születését.

23. Mi a véleménye Önnek a válásról? Milyen előnyei, illetve hátrányai vannak a gyermek szemszögéből nézve?

Egy bántalmazó szülő esetében nagyon fontos, hogy a bántalmazó szülőtől szabaduljon meg a gyermek, mert sajnos a felnőtt viselkedése nem szokott megváltozni. Még pszichológusi segítségre sem történik sokszor alakulás pozitív irányba.

Az előnye az az, hogy a két felnőtt közötti kapcsolatból, amit normál esetben lát a gyermek, ezután már kimarad. Tehát nem látja a veszekedést, verekedést a gyermek, vagyis az agresszív megnyilvánulásoknak nem lesz szemtanúja, illetve fültanúja. Az új családban lehetőséget kap egy új élet kezdésre ezáltal.

A hátránya, hogy egy ideig a gyermek gyökértelessé válik. A bizalmi kapcsolatrendszere meglazul. Önmagát is hibáztathatja akár a megfelelő kommunikáció hiányában. Nagyon rossz mintát ad számára a jövőre vonatkozóan.

4.4. számú melléklet

Óvodapedagógussal készített interjú IV. (52 éves óvodapedagógus)

1. Mióta dolgozik óvodapedagógusként? Hány éve dolgozik ebben az intézményben?

Óvodapedagógusként 30, ebben az intézményben 3 éve dolgozom.

2. Milyen jellegű óvodákban dolgozott eddig? (kis-közepes-nagy, falusi-városi, egyházi önkormányzati)

Több vidéki, összesen három, önkormányzati fenntartású óvodában dolgoztam. Ezek közül kettő kis óvoda volt, az egyik pedig nagy.

3. Mi jellemzi az óvodába járó gyermekek családi hátterét? (Kitérve az alábbiakra is: szülők iskolázottsága, gazdasági helyzete, vallásossága. Milyen a családok összetétele? Gyermeklétszámok. Egyszülős család, mozaikcsalád, többgenerációs családok száma.)

A csoportomba járó gyermekek nagy része teljes családból érkezik, de elvált szülők gyermeke is jár a csoportunkban.

A családok iskolázottsága általánosságban középfokú, de van közte felsőfokú is.

Az anyagi-gazdasági helyzetek átlagosnak mondhatók.

Egy jordán nemzetiségű kisgyermek járt régebben a csoportomba. A többiek mind magyarok.

A gyermeklétszám családonként átlagban 1-2 fő.

4. Saját tapasztalata szerint az óvodáskorú gyermekek hány százalékát érinti a válás? Az utóbbi években ez a szám/érték nő vagy csökken? Mi lehet ennek az indoka? Ha csökkenést tapasztal, akkor Ön szerint mi lehet annak az oka, hogy alig van válás?

Tapasztalatom szerint a gyermekek 10 %-át érinti a válás. Csökkenést nem tapasztaltam.

5. Honnan szerez tudomást a válásról? Volt már arra példa, hogy a gyermek mondta el Önnek? Ez milyen gyakori? Mennyire avatják be az óvodapedagógusokat a szülők a válásba? Elmondják-e Önöknek a válás okait? Mennyire közlékenyek ilyen téren a szülők?

A válásról fogadó óra keretén belül szereztem tudomást, amit a szülő kezdeményezett. A gyermek megváltozott magatartását ezzel a megváltozott élethelyzettel indokolta. A válás okát a szülő nem mondta el, én tapintatból nem kérdeztem meg, tiszteletben tartom a szülők, a család magánszféráját.

- 6. Kértek-e a szülők Öntől segítséget a gyermekük viselkedésének megértésében? Ha nem, akkor önhatalmúlag tett-e Ön javaslatot a szülők felé azzal kapcsolatban, hogy a gyermekeiknek hogyan tudnának segíteni a válás megértésében/feldolgozásában?**

A szülők egy-egy nevelési helyzetben kérték a segítségünket. Ilyen volt például a dühkitörés. Igyekeztem olyan tanácsokkal ellátni őket, amelyekkel a szülők megtanulhatták azt, hogy hogyan legyenek következetesek, és hogy hogyan tanítsák nagyobb türelemre a gyermeküket. Mivel a gyermekeknél nagyon gyakran tapasztaljuk azt, hogy otthon azt csinálnak, amit akarnak, nincsenek szabályok szabva feléjük. Valamint azt javasoltuk, hogy töltsenek minőségi időt a gyermekkel.

- 7. A gyermekek beszélgetnek-e Önnel arról, hogy el fognak válni/elváltak a szüleik? Szívesen beszélnek-e a gyermekek erről a témáról Önnek? Ha igen, hogyan és miként teszik azt?**

Előfordult, hogy a gyermek is elmondta, hogy a szülei elválnak „mert már elmúlt a szerelem”.

- 8. A gyermekeken észrevehető-e bármilyen változás? Ha igen, akkor ez a játékukban hogyan nyilvánul meg? Megjelenik-e a szerepjátékukban?**

A gyermek viselkedésében a válás előtti időszakban tapasztaltam változást. Gyakoribbá váltak a dühkitörések. Szerepjátékban megfigyeltem, hogy mások ötleteit nem igazán fogadta el, nehezebben alkalmazkodott társaihoz.

- 9. Milyen viselkedésbeli eltérések a jellemzőek? Ön tapasztal-e ilyen esetben szorongást a gyermeknél és/vagy étvágycsökkenést? Megváltozott-e a gyermek kommunikációja, társas kapcsolata, érzelmi élete? A gyermek érzelmileg labilissá vált-e? Elvonult-e a gyermek? Volt, hogy agresszív viselkedést tanúsított a társaival szemben?**

Szorongást, önbizalomhiányt, ellenállást tapasztaltam a napi feladatok közben. A magányos játék is jellemezte. Sajnos agresszív megnyilvánulás is előfordult, ami a gyermeknél szokatlan volt. De ez a válás előtti időszak jellemzője volt.

- 10. Lát-e különbséget ezen a téren a fiúknál és a lányoknál? Ha igen, mik azok?**

Nem látok különbséget.

- 11. Véleménye alapján van-e eltérés abban, hogy a különböző életkorú óvodás gyermekek hogyan élik meg a válást? Ha igen, akkor mik ezek?**

Minden életkorban érzékenyen érinti őket, mivel mindkét szülőhöz egyaránt ragaszkodnak. Amikor kisebbek érzékenyebben érinti őket, mivel nagyobb a szülők felé való kötődés mértéke. Fontos, hogy a gyermek biztonságérzete ne vesszen el, illetve nehéz lehet számukra a változásokhoz hozzászokni.

12. Látott-e már arra példát, hogy egy óvodás gyermek pozitívan reagált a válásra? Ha igen, mit gondol, mi lehet ennek az oka?

Igen, láttam erre példát. A diszharmonikus kapcsolatban a gyermekek érzik, hogy valami nincs rendben. Feszültség keletkezik bennük. Az őszinte kapcsolatban kiegyensúlyozottak, magabiztosak lesznek.

13. Ön szerint hogyan lehet támogatni a gyermeket abban, hogy a gyermek ne saját magát hibáztassa, és ne érezzen büntudatot amiatt, hogy a szülei elváltak? Mit tudna javasolni azzal kapcsolatban, hogy hogyan kezeljék a szülők ezt? Miként tudnak ők segíteni a gyermeknek a büntudat oldásában?

Szülői szeretettel, beszélgetéssel, játékkal. Meseterápia eszközeivel. Például: Mézes Judit: Vigasztaló mesék, Stresszoldó mesék. Boldizsár Ildikó: Életválságok meséi könyvekkel.

14. Ha a gyermeknek testvére is van, akkor ő másképp éli meg a válást? Ha igen, akkor mi állhat ennek a hátterében?

Véleményem szerint kor és személyiségfüggő a válás feldolgozása.

15. Milyen módszerekkel támogatja Ön a gyermeket abban, hogy könnyebben átvészelje ezt az időszakot?

Egyéni beszélgetések, játék, humor, zene. Sok pozitív megerősítés.

16. Észrevehető-e a gyermekeken-e az, ha már feldolgozták a válást? Ha igen, akkor mikben nyilvánul ez meg? Általánosságban mennyi idő alatt megy ez végbe? Látott már arra esetet, hogy szakemberi segítséget kellett kérni egy gyermeknek a válás feldolgozásában?

Észrevehető, hogy megnyugodott, kiegyensúlyozottabb lett, többet mosolyog.

Láttam olyan esetet, amikor szakember segítségét kérték. 1-2 év alatt általában sikerül a gyermeknek feldolgoznia a válást. De ez egyénekenként eltérő lehet, akár több év is. Pontos adatot viszont nem tudok mondani, hiszen az óvodában is csak 3-4 évet töltenek el.

17. Látott már arra példát, hogy a szülők a gyermek érdekeit szem elé helyezve szakemberhez fordultak a házasságuk, kapcsolatuk megmentése érdekében?

Nincs tudomásom róla.

18. Mi a tapasztalata azzal kapcsolatban, hogy a gyermeket melyik szülőnél helyezik el inkább? Volt már példa arra az Ön csoportjában, hogy az édesapa kapta a felügyeleti jogot?

Az esetek nagy részében gyermeket az anyukánál helyezték el. Arra nem láttam példát, hogy az édesapa kapta a kizárólagos felügyeleti jogot.

19. Mi a véleménye a közös felügyeletről? Milyen előnyei és hátrányai vannak a gyermekre nézve?

A véleményem az, hogy a gyermeknek állandóságra van szüksége. De volt már olyan tapasztalatom, hogy a gyermek egy hétig az anyánál, egy hétig az apánál élte mindennapjait. A gyermek kiegyensúlyozott volt. Viszont egy ünnepélyen, ahol a szülőket is vendégül láttuk, a kislány tőle váratlanul szereplés közben sírva fakadt.

20. A gyermek viselkedése különbözik azokon a napokon/heteken, amikor az édesanyjától, illetve akkor, amikor az édesapjától érkezik az óvodába? Hogyan és miben nyilvánul meg a kettős nevelés a gyermeknél?

Nem tapasztaltam különbséget. De nagyobb szervezést igényel, ha az édesanya többször megengedi, hogy az édesapánál is tartózkodjon a gyermek. Tapasztalatom szerint kijelenthető, hogy a mindennapokat viszi az édesanya, míg az édesapa szerepe leginkább a szórakozás terén jelentősebb. Tehát összességében véleményem szerint nincs kiegyenlítődve a kettejük közti szerepmegoszlás.

21. Mi a leggyakoribb láthatási forma? Ön szerint elegendő a gyermek számára ez a mennyiség az adott szülő oldaláról? Mit tartana megfelelőnek?

Leggyakoribb láthatási forma hogy minden második hétvégén tartózkodik a gyermek az apukájánál. De a szülők rugalmasságától is függ, hogy mikor viszi az apuka el a gyermeket. A gyermek a megváltozott helyzethez jól alkalmazkodott. Elmesélte élményeit.

Véleményem szerint nem elég a kéthetente hétvégi láthatás. Fontos, hogy a szülők ebben a kérdésben rugalmasak legyenek. Illetve az is, hogy minőségi időt töltsenek el a gyermekkel. Tapasztalatom szerint az édesapák is egyre jobban bekapcsolódnak a mindennapokba, igyekeznek a gyermekeknek hétköznaponként is programokat szervezni. Természetesen a szülők előre jelzik, hogy melyikük fog aznap a gyermekért jönni az óvodába.

22. Az elvált szülők gyermekei általánosságban hogyan reagálnak arra, ha szüleik új párja is az életükbe lép? Mennyire tudják elfogadni nevelőszüleiket, illetve gyerekeiket? Hogyan reagálnak a gyermekek arra, ha az új párkapcsolatból féltestvérük születik?

Több időre van szükség ahhoz, hogy a gyermek elfogadja szüleik új párját.

Ha testvére születik szeretettel fogadja. Kiegyensúlyozott marad, ha a továbbiakban is megfelelő minőségi időt tölt vele a szülő.

23. Mi a véleménye Önnek a válásról? Milyen előnyei, illetve hátrányai vannak a gyermek szemszögéből nézve?

Én a gyerekek érdekeit szem előtt tartva a válást nem tartom jónak. Viszont a diszharmonikus, feszültséggel teli kapcsolatot sem. A gyerekek és a felnőttek is egyaránt sérülnek ebben az élet-helyzetben. Úgy gondolom, hogy a családban és az élet bármely területén a szeretet és az őszinte kommunikáció az alapja annak, hogy segítsük, támogassuk egymást.

5. számú melléklet Hallgatói és konzulensi nyilatkozat

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Cím: 7400 Kaposvár, Guba S. u. 40.
Tel.: +36-82/505-800
Honlap: <https://uni-mate.hu>

NYILATKOZAT

Alulírott KOHLÓSI BARBARA, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, KAPOSVÁRI Campus, ÓVODA PEDAGÓGUS szak nappali/levelező* tagozat végzős hallgatója nyilatkozom, hogy a dolgozat saját munkám, melynek elkészítése során a felhasznált irodalmat korrekt módon, a jogi és etikai szabályok betartásával kezeltem. Hozzájárulok ahhoz, hogy Záródolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatom egyoldalas összefoglalója felkerüljön az Egyetem honlapjára és hogy a digitális verzióban (pdf formátumban) leadott dolgozatom elérhető legyen a témát vezető Tanszéken/Intézetben, illetve az Egyetem központi nyilvántartásában, a jogi és etikai szabályok teljes körű betartása mellett.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*

Kelt: 2023. év április hó 28. nap

Kohlósi Barbara
Hallgató

NYILATKOZAT

A dolgozat készítőjének konzulense nyilatkozom arról, hogy a Záródolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatom áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A Záródolgozatom/Szakdolgozatom/Diplomadolgozatom záróvizsgán történő védelemre javaslom / nem javaslom*.

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem*

Kelt: 2023. év április hó 28. nap

Füzesi János
Belső konzulens

*Kérjük a megfelelőt aláhúzni!

6. számú melléklet

A SZAKDOLGOZAT TARTALMI KIVONATA

A válás hatása a 12 éven aluli gyermekekre

Komlósi Barbara

Óvodapedagógia szak, alapképzés (BA), nappali tagozat

Neveléstudományi Intézet

Belső témavezető: Dr. Fináncz Judit, egyetemi docens, MATE Neveléstudományi Intézet

Szakedolgozatomban a válás 12 éven aluli gyermekekre gyakorolt hatását vizsgáltam. Ismertetem a főbb családszerkezeteket, ezen belül a mozaik-, és egyszülős családot részletezve. A válás témakörében kitértem a jogi folyamatokra, típusaira, a láthatási formákra is. A válást bemutattam az érintett felek szemszögéből, így külön a férfiak, nők és a gyermekek perspektívájából. Nagyobb részt szenteltem a válás gyermekekre gyakorolt hatásainak bemutatására, melynek során áttekintettem a válást megelőző időszakot, a válás tényének közlését a gyermekkel, a leggyakrabban tapasztalt tüneteket és a gyermekjogokat is. A szülők oldaláról megvalósuló válás utáni nevelésről is írtam, valamint külön tanácsokat, javaslatokat is gyűjtöttem össze számukra, melyek segítségével a gyermekeiknek tudnak segíteni a válás időszakában, annak feldolgozásában.

Kutatásom keretében szülői kérdőíves vizsgálatot is készítettem (n=114). Ennek kapcsán adatokat kaptam a válás körülményeiről, gyermekekre gyakorolt hatásáról, a szülők és a pedagógusok közötti együttműködésről a válás során, a válás utáni gyermekfelügyelet alakulásáról és a családi kapcsolatok változásáról. A kérdőíves vizsgálat eredményei alapján az körvonalazódott ki, hogy a szülők nem tekintik akkora problémának a válás gyermekekre gyakorolt hatását. Ugyanakkor kiemelték a két szülő eltérő nevelési elvei miatt jelentkező bonyodalmakat. A témakör pedagógusi aspektusból történő feltárására négy óvodapedagógussal interjút készítettem, melynek keretében áttekintettem a válás gyakoriságát, előnyeit és hátrányait, a gyermekek viselkedésváltozásait, a gyermeknevelést a válás után, együttműködést a szülőkkel. Tapasztalataim alapján az óvodapedagógusok rengeteg támogatást adnak az érintett gyermekeknek ebben az időszakban.

Az elméleti háttér tanulmányozása és a vizsgálatok eredményeinek rendszerezését követően a válással kapcsolatban számos hasznos ismeretre tettem szert, melyeket majd a pedagógiai munkám során tudok hasznosítani.